

Den norske arbeiderens livsverden

En studie av den norske industriarbeiderens identitet og kultur
fra et klasseanalytisk perspektiv

Thale Jacobsen Åsli

Masteroppgave i sosiologi
Sosiologisk Institutt
Universitetet i Bergen
Høst 2008

Forord

Den første takken går til de unge mennene, arbeiderne, som sporty stilte opp og villig fortalte om sine liv, og i det hele tatt utgjorde grunnsteinene i dette prosjektet. Takk også til de gode hjelperne på personalavdelingene som organiserte og la alt det praktiske til rette for meg.

Takk fortjener naturligvis også min veileder, Rune Sakslind. Takk for grundig og raus veiledning på alle måter og nivåer.

Takk også til familie, venner, studievenner og det gode miljøet på "Sofies". Det sosiale er viktig på mange måter for en sosiologistudent!

En siste, uvurderlig takk går til Jon. Takk for at du har vært der for meg på alle mulige måter gjennom denne prosessen.

Thale Jacobsen Åsli,

18. desember 2008

Innhold

FORORD	II
KAPITTEL 1 INNLEDNING: KULTURELLE ASPEKTER VED KLASSE	1
1.1 BAKGRUNN FOR STUDIEN	2
1.1.1 <i>Den sosiologiske "setting"</i>	2
1.1.2 <i>Relevant forskning</i>	4
1.2 PROBLEMSTILLING	7
1.3 STUDIENS GANG	8
KAPITTEL 2 DET TEORETISKE RAMMEVERK: KLASSE, KULTUR OG IDENTITET	10
2.1 SOSIAL KLASSE – ULIKE EPOKER OG ULIKE FORSTÅELSER	10
2.1.1 <i>To klassiske bidrag til klasseforståelse – Marx og Weber</i>	12
2.1.2 <i>Produksjonssfærens minkende betydning?</i>	15
2.1.3 <i>Statuskonseptet</i>	17
2.1.4 <i>Forbruk og livsstil</i>	20
2.2 KULTUR, IDENTITET OG KLASSE	22
2.2.1 <i>Kultur og klasse i sosiologien</i>	22
2.2.2 <i>Kultur forstått som handlingsskjemaer og bevissthetsformer</i>	23
2.2.3 <i>Identitet – møtetpunktet mellom individet og det sosiale</i>	24
2.2.4 <i>Klasseidentitet – hvordan klasse leves</i>	26
2.2.5 <i>Lamont - Definerer av identitet og kultur gjennom grensedragning</i>	28
2.3 DEN NORSKE ARBEIDERENS KULTUR	29
2.3.1 <i>Lønnsarbeidernes livsform - fra et historisk perspektiv</i>	29
2.3.2 <i>Arbeiderklassens habitus</i>	30
2.3.3 <i>Forskning på kulturelle aspekter ved arbeiderklassen</i>	33
2.3.4 <i>Det norske likhetsideal</i>	34
2.4 OPPSUMMERING	36
KAPITTEL 3 METODE OG TILNÆRMING	37
3.1 DEN KVALITATIVE TILNÆRMINGEN	37
3.2 DET KVALITATIVE INTERVJU SOM REDSKAP	38
3.2.1 <i>Intervjuguiden</i>	40
3.3 DEN PRAKTISKE GJENNOMFØRINGEN	40
3.3.1 <i>Utvalgsriterier</i>	40
3.3.2 <i>Tilgang til feltet</i>	41
3.3.3 <i>Intervjusituasjonen</i>	42
3.4 BEHANDLING OG BEARBEIDING AV INTERVJUENE	44
3.4.1 <i>Transkripsjon</i>	44
3.4.2 <i>Analyseprosessen</i>	44
3.4.3 <i>Verifisering: Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet</i>	45
3.5 FORSKNINGSETISKE ASPEKTER	47
3.5.1 <i>Anonymisering og forskningsetiske aspekter ved studien</i>	47
3.6 STUDIENS AVGRENSNING	48
ANALYSE - DEN NORSKE ARBEIDERENS LIVSVERDEN	49
KAPITTEL 4 DEN PRAKTISK ORIENTERTE ARBEIDEREN	49
4.1 LIVET I PRODUKSJONSSFÆREN - ARBEIDET SOM KILDE TIL IDENTITET	49
4.1.1 <i>Det ordentlige arbeidet - det praktiske arbeidets verdighet</i>	50
4.1.2 <i>Utdanning – ikke nødvendigvis et gode</i>	53
4.1.3 <i>Yrkesmessig status</i>	57
4.2 PRAKTISK ORIENTERTE FRITIDSSYSLER	59
4.3 OPPSUMMERING	61

KAPITTEL 5 ARBEIDERENS FRITID OG LIVSSTIL - EN UFORMELL, "HELT VANLIG", STIL	64
5.1 ARBEIDERNES MATERIELLE FORBRUK. ØKONOMISK NYTTETENKNING FRAMFOR KULTURELL SYMBOLIKK	65
5.1.1 Forbruk som uttrykk for økonomisk velstand	66
5.1.2 Arbeideren og "harry"-stempelet.....	68
5.2 IMMATERIELLE KULTURUTTRYKK. "ALTETENDE" ARBEIDERE – TIL EN VISS GRAD	70
5.3 ARBEIDEREN OG BILEN – MEKANIKK, ESTETIKK – OG SYMBOLIKK	73
5.4 OPPSUMMERING	76
KAPITTEL 6 "VI OG DE ANDRE" SKILLELINJER I ARBEIDERENS LIVSVERDEN	78
6.1 MOTSETNINGSFORHOLD PÅ ARBEIDSPLASSEN?	79
6.1.1 Fagforeningen - formelt kollektiv på arbeidsplassen	82
6.1.2 Uformelt arbeiderkollektiv?.....	85
6.1.3 Humor og omgangsform som kilde til fellesskap.....	93
6.2 SKILLELINJER I SAMFUNNET? ARBEIDERNES FORTELLINGER OM POLITIKK OG KLASSE	95
6.2.1 Arbeider- Arbeiderpartiet? Arbeiderens politiske orientering	95
6.2.2 Arbeider - arbeideklasse? Arbeiderens synspunkter på klasse.....	102
6.3 OPPSUMMERING	105
KAPITTEL 7 ARBEIDERENS LIVSVERDEN SAMMENLIKNET	106
7.1 ARBEIDET SOM KILDE TIL IDENTITET	106
7.2 FRITID OG LIVSSTIL	111
7.2.2 Arbeidernes underkjennelse av kulturuttrykks symboler	116
7.3 KLASSE(DIS)IDENTIFIKASJON	119
7.4 AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER: ARBEIDERIDENTITET - OG KULTUR I DAG.....	122
8 APPENDIKS.....	125
8.1 ALDERSKATEGORIER.....	125
Tabell 1.....	125
8.2 NOTASJON	126
Tabell 2.....	126
8.3 INDIKATORSKJEMAETS KATEGORIER	127
8.4 FORMALITETER RUNDT INTERVJUPROSESSEN.....	128
8.4.1 Godkjenning av undersøkelsesopplegg fra NSD.....	128
8.4.2 Forespørsel til informantene med følgebrev fra veileder	130
8.5 INTERVJUGUIDE.....	133
9 LITTERATUR.....	135

Kapittel 1 Innledning: Kulturelle aspekter ved klasse

De fremstod klart som en egen gruppe som skilte seg ut fra butikkfolk, funksjonærer, kontorfolk, lærere og andre slags folk som gikk med blå eller hvit snipp og aldri fikk 'møkk på klea'. Først og fremst farget de luften med sitt saftige språk, sin muntre sjargong, sin oljete kjeledress, og sin egen reisning og bevissthet (...) [og] de kunne diskutere så fillene føyk. De likte også å understreke at de var arbeidsfolk, arbeidere – en egen type mennesker – som la vekt på det å "værra kompis", og å holde sammen med arbeidskameratene i tykt og tynt. De kjente seg gjerne knyttet til andre arbeidere, og tilknytningen var en del av der liv, av deres glede, av deres identitet (...) Mange av dem gikk i 1. Mai-tog og sang ljomende arbeidersanger (Alnæs, 2003:94).

Slik beskrives det tjuende århundrets typiske norske arbeider og hans væremåte av forfatteren Karsten Alnæs. Sett fra et historisk perspektiv er det gjerne denne arbeideren som har personifisert arbeiderklassen og arbeiderbevegelsens kjernetropper - en klasse og en fagbevegelse tett knyttet til Arbeiderpartiet og LO. I kronikker og debatter som har preget massemedia den siste tiden ser denne beskrivelsen av arbeiderens levemåte nå ut til å bli fullstendig revidert ¹. Haarstad (2007) gir et godt eksempel på det han mener utgjør en arketypisk (men ikke nødvendigvis sannferdig) fremstilling av den norske arbeideren "før og nå":

"Arbeideren" er velkjent: frem til ganske nylig har han jobbet i industrien, med hjelm og kjeledress. Han har vært fagorganisert og stemt Arbeiderpartiet eller partier lengre til venstre. Den tradisjonelle Arbeideren forsvant med avindustrialiseringen, men i dag er han i ferd med å gjenoppstå i ny drakt. Den nye Arbeideren spiser Grandiosa, reiser på campingferie, kjøper billig sprit på Svinesund og stemmer Frp (Haarstad, 2007).

Særlig en politisk orientering blant arbeidere fra Arbeiderpartiet (Ap) til fordel for Fremskrittspartiet (Frp) har vakt stor interesse og forundring, og bidratt til en endret oppfatning av arbeideren - ettersom Frp står for verdier som nærsagt kan sies å representere det motsatte av hva arbeidere og arbeiderklassen tradisjonelt sett har gjort: skattekutt, privatisering og markedsretting av offentlige tjenester, under individualismens stolte fane. En tydelig motsats til det sosialdemokratiske prinsippet som talte for likere fordeling av goder, større økonomisk likhet gjennom kollektivism og solidaritet, med en relativt regulerende stat som en forutsetning for dette. Frp lanserer seg derimot som et parti for individualister, hvilende på argumentet om at individualisme er en forutsetning for enkelte individs frihet, og ble stiftet som en protestbevegelse mot det de kalte formynderstaten, som de påstod nettopp hindret denne personlige friheten (Marsdal & Wold, 2005).

Sett fra et sosiologisk perspektiv er det er ingen tvil om at det norske samfunnet siden etterkrigstiden har gått gjennom flere store strukturelle endringer som medfører behov for et

---

¹ Se for eksempel (Marsdal, 2007), (Overrein, 2007), (Egeland, 2007b), (Fjeld, 2007).

fornyhet syn på arbeidernes identitet, kultur og livsverden. Særlig framtrekkende er endringer som yrkesstrukturen har gjennomgått, blant annet som følge av teknologiutvikling, arbeidsdeling og markedsliberalisering. Av vesentlig betydning er også utbyggingen av velferdsstaten som tilbyr sine statsborgere et sosialt sikkerhetsnett, blant annet dersom man ikke skulle være i stand til å arbeide på normal måte. Det økte velstandsnivået, fritidssfærens økte plass og betydning, samt at enkeltpersoners forbruk har antatt nye høyder, representerer også høyst relevante faktorer når det gjelder å forklare endringer i folks levekår, livsstil, og følgelig i deres kultur og identitet.

Målet med denne studien er å gi et innblikk det som kanskje er en typisk norsk arbeiders livsverden anno 2008, og bidra til forståelse rundt hva som preger hans identitet og kultur.

1.1 Bakgrunn for studien

1.1.1 Den sosiologiske ”setting”

Kulturanalytiske perspektiver og tilnærminger til samfunnsvitenskapelige fenomener representerer et forholdsvis nytt og uoppgått forskningsterreng innen sosiologien, men er likefullt et felt det er økende sosiologisk interesse forbundet med. Kulturelle aspekter i sammenheng med sosial klasse er videre en interessant gren innenfor dette feltet. Forståelse for årsaken til den tiltakende interessen for den kulturelle dimensjonen kan vi få ved å betrakte prosesser som har endret den samtidige samfunnsformens karakter, som teknologiske nyvinninger og kapitalismens utvikling osv. For eksempel har utviklingen av informasjonsteknologien ført til at behandling av symboler og informasjon har blitt like viktig i arbeidslivet som bearbeiding av råvarer (Gullestad 1989b:14). I dette ligger det naturligvis implisitt at samfunnets produksjonssfære har endret karakter: yrkesinndelingen er endret, og også selve produksjonssfærens betydning for individets identitet stilles det spørsmålsteget ved – fritid og tilhørende aktiviteter og forbruk er en stadig større del av menneskers liv i vestlige samfunn, både tidsmessig og kvalitativt. Generelt sagt er individer involvert i meningsutveksling og sosial handling på flere sosiale arenaer enn tidligere (større mobilitet), og omgis av symboler i en helt annen grad, og på en annen måte, enn tidligere. I kraft av de nevnte samfunnsendringene, og en sosial virkelighet som fremstår som betydelig mer mangeartet, og følgelig tilsynelatende mer ustrukturert enn tidligere, har en såkalt *individualiseringstese* fått grobunn, som for eksempel hevder at den individuelle biografien i det senmoderne samfunn er grunnlagt på frie, individuelle valg, frisatt fra tradisjonelle, strukturelle bindinger som kjønn, klasse, familietradisjoner og lokalsamfunnstradisjoner

(Seljestad, 2003). To, blant flere, teoretikere som har utarbeidet teorier om dette er Ulrich Beck se for eksempel (Beck, 1992) og Anthony Giddens se for eksempel (Giddens, 1996, 1997). Ved å trekke på begreper som den ”refleksive moderniseringsprosessen”, Vestens velferdsstater, ”de-tradisjonalisering” som følge av en ”bølge av individualisme”, setter Beck fram en tese om at vi er vitne til en sosial transformasjon innen moderniteten som medfører at mennesker nå blir ”satt fri” fra industrisamfunnets sosiale strukturer som klasse, lagdeling, familie, kjønn. Han kaller det hele for individualisering av ulikhet. Giddens deler på mange måter disse synspunktene, og i likhet med Beck vektlegger han aktørene i senmoderne samfunn sin refleksivitet², valgfrihet og selvstendighet - at tradisjonelle mulighetsstrukturer byttes ut med et mangfold av valgmuligheter og informasjonskilder, mye gitt globaliseringens innvirkning (Atkinson, 2007).

Individualiseringstesens er dessuten også til stadighet blitt gjenspeilet i politisk ideologi. En velkjent uttalelse i denne sammenheng er daværende britiske Labour-statsminister Tony Blairs maksime ”we are all middle class now”. Her sitert fra en tale 14. januar 1999:

...the old establishment is being replaced by a new larger, more meritocratic middleclass. I believe we will have an expanded middleclass with ladders of opportunity for those from all backgrounds, no more ceilings that prevent people from achieving the success the merit (Tony Blair cited in Ferguson, Lavalette, & Mooney, 2002:55).

Klasseretorikken som tradisjonelt sett preget britenes arbeiderparti tones ned til fordel for begreper som ”meritokrati”, og ”muligheter uansett bakgrunn” - suksess avhenger av prestasjoner og ikke strukturelle betingelser, osv. Liknende tilfeller finner vi også i den norske politikken: ta for eksempel tidligere leder i Sosialistisk Venstreparti, Erik Solheim, sin uttalelse: ”klassesamfunnet er i oppløsning og erstattet av en historisk ukjent individualisme” (Solheim gjengitt i Marsdal, 2008).

Individualiseringstesens og liknende teorier har imidlertid blitt gjenstand for mye kritikk. Blant annet har de (paradoksalt nok) blitt kritisert for å ikke virke likt for alle sosiale lag. Det Beck kaller risikosamfunnet har andre betegnet et ”to-tredjedelssamfunn”, fordi det antas at to tredjedeler av befolkningen faktisk tar del i velstandsutviklingen, mens den siste delen er satt utenfor og dermed utelukket fra utfoldelsesmuligheter som er en selvfølge for flertallet (Andersen, 1991:106). Presist hvor stor del av befolkningen det er snakk om vil selvsagt variere fra samfunn til samfunn, ettersom dette er avhengig av en rekke historisk og politisk spesifikke faktorer, men jeg regner hovedpoenget for å være at individualiseringsprosessen ikke virker likt uansett individ, men at dens påvirkningskraft er

---

² *Refleksivitet* kan i denne sammenheng forenkelt sagt forstås som individers evne til aktiv refleksjon over sine omgivelser.

betinget av strukturelle forskjeller - for eksempel at prestasjonene Blair nevnte nettopp avhenger av bakgrunn. Dette er følgelig et paradoks for en tese som nettopp legitimerer sin eksistens på grunnlag av at individet er frisatt fra tradisjonelle og strukturelle bindinger.

En rekke empiriske studier bestrider dessuten også individualiseringstesens gyldighet, og hevder å vise at strukturelle betingelser, som klasse, fortsatt er av betydning, men at kulturelle aspekter ved klasse også må tas høyde for, så vel som de økonomiske. Jeg vil videre gi en kort presentasjon av noen relevante, tidligere utførte studier som nettopp belyser dette poenget, og som dessuten utgjør en forskningshistorisk kontekst til min egen studie. Det er nå også betimelig å tilføye at Giddens og Beck nettopp kritiseres for at de mangler empirisk underbyggelse av sine teoretiske antakelser (Savage, 2000:105).

1.1.2 Relevant forskning

I forbindelse med en studie av ungdommers valg av utdanning og arbeid i det senmoderne samfunn var Lars Ove Seljestad (2003) sitt mål å få kunnskap om ungdommers krav, verdier og orienteringer i forhold til arbeid. En antakelse i forkant av studien var at ungdommer i dag valgte utdanning og arbeid på bakgrunn av en arbeidsorientering basert på verdier som selvutvikling, selvrealisering og individuell frihet - en antakelse som må ses i lys av de nevnte samfunnsendringene, som mer spesifikt for Norge sin del innebar en velutviklet velferdsstat med det mål og utjevne sosial ulikhet, stor politisk satsning på lik rett til utdanning for alle uansett bakgrunn og økonomiske ressurser, (blant annet ved opprettelsen av Lånekassa i 1947), samt den betydelige økningen i ungdommers satsning på utdanning (en periode var veksten så stor at det gav mening å betegne det som en *utdanningsseksplasjon* (Frønes, Heggen, & Myklebust, 1997:143)). Dette var faktorer som talte for at det norske samfunn, i tråd med kjernepunktet i individualiseringtesen, var blitt et klasseløst, meritokratisk samfunn hvor mennesker belønnes og oppnår status på bakgrunn av talent, intelligens og prestasjoner og ikke i kraft av å ha de "rette foreldrene" - den rette sosiale bakgrunnen. Med stor nedgang i industrisysselsettingen ble det sagt at det norske samfunn gikk fra å være et industrisamfunn til et utdanningssamfunn, noe som følgelig ble påstått å innebære betydelige endringer hva angikk arbeidslivet og orienteringer til arbeidet.

Seljestad ble imidlertid tvunget til å stille spørsmål angående grad av valgfrihet og selvstendighet i betydningen "ubetinget av strukturelle betingelser". Det viste seg at ikke alle valgene var så individuelle og uavhengige, og at mange av ungdommene fremstod som "forankra" snarere enn "frisatt" (jamfør tittelen på artikkelen: "Frisatt eller forankra?"). På bakgrunn av flere intervjuer med ungdom under yrkesfaglig utdanning fant Seljestad at

verdier som stod sentralt for flertallet av dem var ”arbeid som trygghetsskapande faktor i betydninga god lønn og materiell avsikring av voksenlivet og sosial trygghet i form av gode kollegaer og godt kameratskap på jobben” (Seljestad, 2003:11). - Følgelig i skarp kontrast til arbeidet som kilde til selvrealisering, selvutvikling og individuell frihet. Seljestad beskriver at han opplevde det som å ta en tidsreise tilbake til femtitallet, til en tid der det viktigste i livet var å komme seg i jobb fortrest mulig etter folkeskolen og finne sin plass i arbeiderkollektivet, lokalsamfunnet og familien. Samt til en tid der tradisjonelle kjønnsforestillinger levde i beste velgående. Seljestad måtte, motstridende som han selv sier det, erkjenne at sosial skillelinjer som kjønn, klasse, oppvekstbakgrunn, familietradisjoner, lokalsamfunnstradisjoner og utdannings – og yrkestilbudet som fantes på hjemstedet spilte en stor rolle for flertallet av de intervjuede ungdommene i forhold til valg av utdanning og yrkesvei.

Hva var grunnen til at disse ungdommenes livsverdier og valg i så stor grad var avvikende fra ”moderne utdanningsorienterte biografiske livsutkast”? (Seljestad 2003:12). Hvorfor var tilsynelatende utdaterte strukturelle betingelser så styrende for disse ungdommene? Seljestad hevder til en viss grad å besvare dette ved å vise til sosiale strukturelle betingelser grunnlagt på klasseforskjeller som innebærer ulik rangering av verdsett og hva som betegner det gode liv. Han kom fram til at det han selv hadde holdt som selvsagte verdier - som selvutvikling, selvrealisering og individualisering som livsideal, i arbeidslivet så vel som i livet for øvrig - og utdanning som et selvsagt gode, var verdier som kom fra ”den nye kulturelle middelklassen” (ibid.:13). - Samfunnsklassen med hegemoni når det gjelder å definere og forme det samfunnsmessige meningsrommet og etablere oppfatninger av hva som er rett og galt, moderne – umoderne, høyverdig og mindreverdig (ibid.).

Det er flere interessante aspekter ved Seljestads funn. For det første bestrides det hvor frisatt individer er fra strukturelle betingelser til tross for formelle ordninger og samfunnsendringer som kan tilsi dette (jamfør individualiseringstenen). For det andre påpekes det hvordan en type verdsett dominerer og er hegemonisk med hensyn til å definere og forme det samfunnsmessige meningsrommet. Dette gjør det særlig interessant å rette fokus mot kulturelle aspekter ved folks levesett og livsstil: Kan noe av grunnen til den ”avvikende” orienteringen Seljestad identifiserte ligge i forskjeller hva angår verdier, og videre at ulike verdsett og tilhørende livsstiler er hierarkisk rangert? Gir det mening å snakke om ulikheter i klassekultur?

Michelé Lamont viser, på bakgrunn av to omfattende, kvalitative studier av henholdsvis 160 middelklasse menn (1992) og 150 arbeiderklasse menn (2000) i USA og

Frankrike, og med utgangspunkt i det analytiske begrepet ”boundary work”, (grensedragningsarbeid), hvordan mennesker fra ulike samfunnslag organiserer - kategoriserer og rangerer - ”rådataene”, førsteinntrykkene, de får av andre mennesker, ved bruk av symbolske grenser, av både sosioøkonomisk, kulturell og moralsk karakter. Lamont bygger på Bourdieus³ analytiske skjema, men mener å tilføre analysen en viktig dimensjon ved å i tillegg undersøke grensedragning på grunnlag av moralske verdier. I *The Dignity of Working Men* analyserer Lamont det hun kaller ”de mentale kartene” til amerikanske og franske arbeidere for å identifisere hvilke sosiale kategorier de oppfatter som bryter med sosiale normer, og videre undersøke hva som ligger til grunn for dette synet. Mer generelt ser altså Lamont på hvordan arbeidere konstruerer likheter og forskjeller mellom seg selv og andre grupper, hvordan de utfører det hun kaller grensedragningsarbeid (2000:3). Særlig opptatt er hun av hvordan arbeiderne i stor grad benytter moralsk grensedragning for å kunne plassere seg selv over den øvre middelklassen på bakgrunn av standarder de mener er av større betydning. Dette gjøres for eksempel gjennom å hevde at profesjonelle og ledere mangler personlig integritet og oppriktighet, og at de har dårlige mellommenneskelige forhold til andre. I ”middelklassestudien” finner hun tegn på at den franske middelklasse, i større grad enn den amerikanske, gjør bruk av grensedragning på bakgrunn av kultur (det være seg grad av utdanning, intelligens, dannelse, smak og beherskelse av høykultur) for å oppvurdere egen status. Informantene situert i den amerikanske middelklasse legger på sin side mer vekt på sosioøkonomiske faktorer for å vurdere folks stilling i hierarkiet – på bakgrunn av indikatorer som velstand, makt og yrkesmessig suksess. På bakgrunn av denne typen informasjon får Lamont kunnskap om gruppens syn på egen identitet, verdighet og status, samt overordnet hvordan de oppfatter det sosiale hierarkiet og ser seg selv i forhold til dette.

Svein Jarle Fagerheim (2006) baserer seg i sitt hovedfagsprosjekt på Lamonts teoretiske og metodiske fremgangsmåte i sin studie av den øvre middelklasse i Bergen. Fagerheim fant at informantenes utøvelse av grensedragning på bakgrunn av sosioøkonomiske faktorer var sterkt preget av en orientering mot et likhetsideal, og dermed manglende vedkjennelse av sin privilegerte posisjon - og deres økonomiske makt og suksess, men at deres handlinger og verdier i forhold til de sosioøkonomiske faktorer allikevel definitivt innebar en form for grensedragning overfor andre grupper. Sterkere fremstod grensedragning på bakgrunn av kulturelle faktorer, men også her ble betydningen av for

---

³ Pierre Bourdieu omtales gjerne som en pionér når det gjelder forskning innen det kultursosiologiske feltet. Særlig banebrytende er hans analyse fordi den viser at kultur så vel som økonomi inngår som en dimensjon i det hierarkiske, sosiale system. Se for eksempel det klassiske verket *Distinksjonen* (Bourdieu, 1984)

eksempel kjennskap til høykultur tonet ned i form av en uttalt toleranse. Informantenes vide kulturelle preferanser, kosmopolitiske holdninger osv. innebar imidlertid klart assosiasjoner til det høyverdige eller høykulturelle (Fagerheim, 2006:135-136). Sterkest viste de moralske grensene å være, samt klart uttalt av informantene selv. Ulike måter å vise ansvar på, både overfor seg selv, samfunnet og kollektivet var i denne sammenheng påkrevd for total aksept som likeverdige individer. Å utnytte potensialet en er gitt ved livets begynnelse, gjøre hederlig arbeidsinnsats, betale skatt og støtte velferdsstaten var indikatorer for et verdisyn disse informantene holdt høyt (ibid.).

Både moralske, kulturelle og sosioøkonomiske faktorer viser seg altså her å fungere som hierarkiserende vurderingsprisnipper, som en drar grenser på bakgrunn av, riktignok med forskjeller etter nasjonal kontekst. Dette er et poeng jeg legger til grunn for min studie – at klasse i dag kan komme til syne og virke på flere felter enn kun det økonomiske, og at det snarere enn eksplisitt klasseidentifisering gir mer mening å se på hvordan man trekker grenser til andre grupper, på bakgrunn av ulike prinsipper, og dermed i stor grad gjennom avstandtakning, skaper identitet.

1.2 Problemstilling

Denne studien har som mål å frembringe og formidle kunnskap om den norske arbeiderens livsverden - kultur og identitet, gjennom å ta for seg et utvalg industriarbeideres fortellinger om ulike aspekter ved, og orienteringer i, deres hverdagslige liv, ervervet gjennom ustrukturerte, kvalitative forskningsintervjuer. Jeg søker å få informasjon om dette ved å ta for meg arbeidernes orienteringer (med hensyn til verdier, moral, estetikk og kommunikasjon) på ulike områder som utgjør betydelige elementer i deres daglige liv. Områdene jeg hovedsakelig vil ta i betraktning er arbeidssituasjon, fritidssfære og, på et mer generelt plan, holdningene og orienteringene deres til en del forhold som tidligere ble ansett som bestemmende for hvor vidt man kunne snakke om en arbeideridentitet eller ikke: jeg tenker her mer spesifikt på forhold som skillelinjer og motsetningsforhold på arbeidsplassen, og på et mer generelt, samfunnsmessig plan. Fagorganisering, uformelle kollektivtyper og skillelinjer, sosial klasse, samt verdipolitiske holdninger, er sentrale emner i denne sammenheng. På denne bakgrunn ønsker jeg å danne et bilde av kulturelle egenheter og identiteter ved den norske arbeideren i vårt samtidige samfunn.

Til grunn for analysen ligger det en forståelse av *kultur* hovedsakelig som de begreper, symboler og tankemønstre, samt verdier og verdsettinger, som preger menneskers fortolkninger av hva som er virkelig, viktig og riktig. Det er således passende å si at det er

arbeidernes virkelighetsoppfatninger og fortolkningsprinsipper jeg er interessert i å få kunnskap om, og hva som kjennetegner disse spesielt i forhold til andre grupper i samfunnet. De fleste er jo kjent med uttrykk som ”han/hun lever jo i en annen verden”, ”vi lever ikke i samme verden” for å beskrive dårlig forståelse og kommunikasjon, såkalt ”dårlig kjemi”, mellom mennesker, og jeg synes dette på mange måter er beskrivende for hva jeg er ute etter å belyse: folk opplever og oppfatter den sosiale verden forskjellig, og vår posisjon i forhold til samfunnsstrukturene påvirker vår virkelighetsoppfatning. Dette påvirker igjen vår interaksjon med den sosiale verden. Jeg antyder her at vi kan snakke om et flerkulturelt samfunn på bakgrunn av ulike klasser, og ikke kun på bakgrunn av etnisitet som vanligvis legges til grunn når det er snakk om flerkulturalitet.

Michèle Lamonts (1992, 2000) analytiske redskap *grensedragningsprosesser* tjener som inspirasjon for å identifisere hvordan arbeiderne definerer seg selv. Slike grensedragningsprosesser beskriver en måte å konstruere identitet på, som foregår gjennom - ofte ubevisst, distingvering og avstandtakning fra ulike fenomener og typer mennesker etc., snarere enn å konstruere identitet på bakgrunn av eksplisitt, aktiv og bevisst identifisering med slike. Dette kan sammenliknes med ulike metoder for å komme fram til kunnskap: for eksempel kan det være enklere å svare på hva man ikke liker (eller identifiserer seg med) enn å svare på hva man liker, identifiserer seg med. En naturlig årsak til dette kan være at det ikke er lett å ha et reflektert og bevisst forhold til, og overblikk over, noe man selv ”står midt oppi”, og opererer innenfor - akkurat som man gjerne først blir bevisst en rutine når den brytes. Dette gjenspeiler dessuten på mange måter målet med denne studien - å få kunnskap om ulike virkelighetsoppfatninger, ulike sosiale virkeligheter.

Funn vil sammenliknes og drøftes i forhold til andre studier som behandler tilsvarende tematikk og baserer seg på liknende metodisk framgangsmåte. Et grunnleggende element i studien vil være å undersøke hvorvidt forskjeller kan sies å følge klassebaserte skillelinjer - hvorvidt det eksisterer hierarkiske rangeringer av ulike levesett og livsstiler. *Klasse* som analytisk begrep vil således være et viktig tema for den underliggende diskusjonen – hvorvidt klasse kan si noe om hvordan sosial ulikhet arter seg i det senmoderne Norge, og hva slags klasseforståelse det er meningsfullt å operere med.

1.3 Studiens gang

Studiens gang videre vil fortone seg på følgende måte:

Kapittel 2 vil utgjøre det teoretiske grunnlaget for oppgaven. Stikkord i denne forbindelse er et samfunn i endring – en klasseforståelse i endring. *Kultur* og *identitet* er sentrale begreper til

grunn for en slik bearbeidet og utarbeidet klasseforståelse, og vil derfor vies oppmerksomhet i sammenheng med klassekonseptet i dette kapitlet. En mer spesifikk framstilling av den norske arbeiderens kultur fra et historisk perspektiv vil fungere som en naturlig overgang til den kommende analysedelen - som forsøker å tegne opp et bilde av arbeidernes livsverden i dag. I *Kapittel 3* drøftes min metodiske tilnærming og hvordan det empiriske materialet til grunn for analysen kom for dagen. *Analysekapitlene 4, 5 og 6* vil presentere og analysere arbeideren og hans orienteringer på henholdsvis følgende områder: arbeidet som kilde til identitet – med fokus på betydningen av praktisk kunnskap; arbeiderens fritid og livsstil - (for)bruk av materielle og immaterielle kulturuttrykk, og dettes symbolske verdi; og til slutt skillelinjer i arbeiderens hverdag, i arbeidssituasjonen og på det mer samfunnsmessige plan. I det siste analysekapitlet belyses arbeidernes kultur og identitet mer i forhold til meningen man tradisjonelt har tillagt disse konseptene. I analysekapitlene er det i hovedsak arbeidernes stemmer som skal bli hørt, selv om uttalelsene selvsagt kontekstualiseres og tolkes av meg underveis. Når det gjelder den bredere diskusjonen av de ulike temaene som gjennomgås i analysekapitlene, med referanser til teori og relevante studier, er dette hovedsakelig forbeholdt et eget kapittel, *kapittel 7*. Her er målet å tegne et mer helhetlig bilde av den norske arbeiderens livsverden, ved å diskutere de empiriske funnene i en større sammenheng. Dette vil blant annet bli gjort ved å trekke på funn fra studier gjort av den norske middelklassen.

Kapittel 2 Det teoretiske rammeverk: Klasse, kultur og identitet

Denne studien bestreber seg på å undersøke norske arbeideres livsverden gjennom å studere deres levesett og livsstil. Hvilke fortolkningspremisser og handlingsskjemaer manøvrerer typisk en norsk arbeider seg etter i den daglige samhandling? Hvilken forforståelse og kulturell bakgrunn ligger til grunn for arbeidernes forståelse, og fortolkning av, den daglige verden de handler i? Hvordan skiller deres opplevde livsverdener seg fra andre grupper i samfunnet, og i hvor stor grad er forskjellene klassebaserte? Dette er spørsmål som tar opp i seg store, komplekse konsepter som klasse, kultur og identitet, som jeg i det følgende forsøker å presentere og diskutere. Et underliggende argument vil være at en fornyet forståelse av klassekonseptet, som inkluderer kulturanalytiske aspekter og perspektiver, er nyttig for å forstå sosial ulikhet i senmoderne samfunn.

Å forstå ulikhet med utgangspunkt i klasse er gammelt nytt, men ikke desto mindre et komplisert og mangfoldig område å ta for seg - ei heller mindre viktig. Etter hvert som tiden har gått, sosiale endringer funnet sted, og samfunnsvitenskapen har utviklet seg, har det blitt stilt spørsmål om hvorvidt det å forstå sosial ulikhet ved å anvende klassebegrepet lenger har gyldighet, og i så fall hvilken av flere ulike klasseforståelser som best forklarer det som virkelig foregår.

Jeg vil videre gi en kort gjennomgang av viktige strømninger i debatten rundt klassekonseptet som verktøy for å forstå sosial ulikhet, og gjennom dette skape et grunnlag for forståelse av klasse som et redskap i min analyse. Videre vil jeg gjøre rede for hvordan kultur - og identitetsbegrepet i sammenheng med klasse kan gi oss nyttig og forbedret innsikt i hvordan ulikhet reproduseres og kommer til uttrykk i det samtidige samfunn.

2.1 Sosial klasse – ulike epoker og ulike forståelser

Hvordan man mer konkret skal forstå og definere sosial klasse, har det vært, og er det fortsatt, uenighet omkring. Det er også de som hevder at det ikke er meningsfullt å snakke om sosial ulikhet i form av klasser, med Pakulski & Waters' *The Death of Class* (1996) som ett talende eksempel blant flere. Akkurat som samfunnet i dag på mange måter er ulikt samfunnet 150 år tilbake, kan man litt forenklet si at teoriene som søkte å forklare det på daværende tidspunkt var grunnlagt på andre premisser enn teorier det er meningsfullt å operere med i dag. Man kan si at sosiale teorier har et historisk aspekt ved seg, og at sosiologien som disiplin er i konstant bevegelse og er følsom overfor samfunnsendringer. Nyfortolkninger, både av samfunnet og verktøyene som brukes i denne prosessen, er derfor nødvendig.

Klassekonseptet kan sies og ha hatt sin fremvekst med overgangen fra et middelaldersamfunn til en moderne (kapitalistisk) samfunnsform: "The language of class was a response to the new conditions of modernity that had been unleashed by capitalist development" (Scott, 1996:10), og klasse ble ansett som et prinsipp som avløste stratifikasjon på bakgrunn av status: "The transition from medieval to modern societies, then, was seen as a process of social change in which stratification by 'status' was giving way to stratification by 'class' (ibid.:3). Den moderne samfunnsformen som avløste standsamfunnet kan imidlertid videre sies å ha undergått store forandringer fram til den samtidige samfunnsformen vi lever innenfor i vestlige samfunn i dag. Wagner (1994) snakker i denne sammenheng om en modernitet i endring: moderniteten har gjennomgått to *kriser*, og som følge av dette har den utviklet seg og endret karakter. Et sentralt begrep for å forstå prosessene forbundet med *den første krisen* (lokalisert en gang sent på attenhundretallet i følge Wagner) er *disembedding* (som litt upresist kan oversettes til "opprivning"): "(...) processes through which people are ejected from identity-providing social contexts" (ibid.:56). Gjennom den påfølgende periode, som betegnes som *organisert modernitet*, og anslås til å vare fra ca. 1890 – 1960, ble usikkerheten som denne opprivningsprosessen hadde forårsaket gjennom ulike prosesser omdannet til en ny sammenheng av praksiser og orienteringer. *Nasjon, klasse og stat* var viktige konseptuelle bestanddeler i oppnåelsen av en slik ny "orden" som dannet grunnlag for bygging av kollektive identiteter og grensesettinger. Dette er prosesser som i samfunnsvitenskapen gjerne blir omtalt som institusjonaliseringsprosesser, prosesser som over tid bærer preg av å representere en naturlig gitt virkelighetsorden: man sier at de sosiale fenomenene har blitt tingliggjorte, reifiserte - at de fremstår som å eksistere naturlig i seg selv, og som kausale effekter, mens de i virkeligheten er sosialt konstruerte (ibid.:76). Det Wagner betegner som *modernitetens andre krise* representerer en tiltakende skepsis til logikken den organiserte moderniteten var basert på, og det som ble ansett som "naturlig" og gitt innen denne ordenen. *De - konvensjonalisering* og *pluralisering* av sosiale praksiser medførte usikkerhet kollektivt og individuelt - de etablerte rammene for sosial orientering ble igjen betvilt og utfordret, med det resultat at man nok en gang forsøkte å gjeninnføre en logisk orden som kunne overkomme manglene ved den foregående:

The alleged disorganization is in fact accompanied by strong reorganization attempts and, indeed, elements of the emergence of a new, global, order. However the 'system' lacks the coherence of the old one and does not (yet) provide certainty to a similar extent that the order of organized modernity did (Wagner, 1994:132).

I den grad det kan sies å være mulig å enes om ett slikt system, eller en slik orden, viste dette seg etter oppløsningen av den organiserte moderniteten å være vanskeligere enn noensinne.

En rekke begreper og teorier strides om å gripe "naturen", egenarten, i den samtidige samfunnsform: *det postindustrielle samfunn*, *informasjonssamfunnet*, *kunnskapssamfunnet*, *refleksiv modernitet*, *risikosamfunn*, *senmodernitet* og *postmodernitet* (Birkelund, 2000) og *poststrukturalisme* (Crompton, 1998:205) er noen eksempler. Mangfoldet av begreper gir i seg selv en pekepinn på kompleksiteten i debatten. Det er dessverre ikke her rom for å gå inn på de ulike retningene i nærmere detalj, snarere vil jeg fokusere på klassekonseptets status som følge av det man kan kalle dets endrede "eksistensbetingelser". Av de nevnte teoriene vektlegger nemlig noen nødvendigheten av en fornyet tolkning av klassebegrepet, mens andre på sin side avviser klassekonseptets relevans som sådan:

(...) developments in both post-structuralist and postmodernist theory have argued (in the case of post-structuralism) for a radically transformed understanding of the 'class' concept, as well as (in the case of postmodernism) for the death of 'class' it self. Post-structuralism argues that 'classes' are a consequence of the changing flux of ideas rather than economic processes, and are therefore discursive, rather than economic constructs. Postmodernism seeks to replace the classic theories of modernism. Postmodernists argue that as the concept of class (...) was developed to analyze 'modern' societies, then it has become increasingly irrelevant as far as the analysis of 'postmodern', 'late modern', or 'reflexively modern' societies are concerned (Crompton, 1998:205).

Crompton tegner her opp et skille mellom poststrukturalistiske teorier som vektlegger en diskursiv, skiftende, forståelse av hvordan klasse konstrueres, snarere enn å låse konseptet til å være determinert av økonomiske konstruksjoner, og postmodernistiske teorier som søker å erstatte framfor å videreutvikle teorier som etter deres syn er utdaterte og irrelevante for å forstå "den nye modernitet". Den underliggende argumentasjonen som vil prege min videre teoretiske utlegning rundt klasse vil ta utgangspunkt i en tilnærming som anser klasse for fortsatt å være et relevant analytisk begrep for å forstå sosial ulikhet, forutsatt at man tar høyde for at klasse kan betinges av og manifestere seg på andre måter enn hva en del tidligere og klassiske teorier tok høyde for. Før jeg kommer inn til kjernen av dette vil jeg imidlertid begynne med en kort utlegning av to klassiske bidrag til klasseforståelse som er essensielle å ha i mente når det er snakk om klasseteori.

2.1.1 To klassiske bidrag til klasseforståelse – Marx og Weber

Klassebegrepet vokste som nevnt opprinnelig fram med prosessen som betegnes som *moderniseringen* av samfunnet, og *kapitalistisk industrialisme* regnes som det mest signifikante elementet i denne prosessen (Crompton, 1993). Følgelig er det kanskje ikke så overraskende at en, om ikke *den*, mest kjente teorien om klasse fra den moderne epoke tok utgangspunkt i å forstå ulikhet som en refleksjon av ulik tilgang til produksjonsmidler og produksjonsresultat. Jeg vil her begynne med en kort gjennomgang av Karl Marx' og Max Webers bidrag til forståelsen av klasse.

Det kanskje mest kjente klassiske bidraget til å forstå "systematisert ulikhet" som inndelingen i klasser, er Karl Marx' (1818-1883) bidrag. Det bærende element i marxistisk klasseteori er å forankre klasse i de sosiale eiendoms - og produksjonsrelasjonene som finnes i samfunnet. Ved å benytte begrepet *den opprinnelige akkumulasjon*, som beskriver forvandlingen av føydal og klaneiendom til moderne privateiendom, skildrer Marx de historiske prosessene som danner utgangspunktet for kapitalistisk produksjon og med dette hovedsaklig to klasser i interessekonflikt. Ut fra adskillelsen av produsent og produksjonsmidler oppstår altså den kapitalistiske produksjonsmåte (Marx, 1976), som opprettholdes av eiere av kapital, produksjons- og livsmidler (bourgeoisiet) på den ene siden, og de (formelt) frie arbeiderne - selgere av sin egen arbeidskraft (proletariatet) på den andre. I kraft av å besitte eiendom setter bourgeoisiet, kapitaleierne, premissene og betaler arbeiderne, proletariatet, mindre lønn enn hva som tilsvarer verdien av det faktiske utførte arbeidet, ved at merverdien som skapes tilfaller eierne av produksjonsmidlene og ikke arbeiderne som genererte den. Etter hvert som den kapitalistiske produksjonsmåten, og industriproduksjon, ekspanderte til å bli den økonomiske hovednæringen, vokste det fram en arbeiderklasse som ut fra oppdragelse, tradisjon og vane godtok kravene denne produksjonsmåten stillet som selvfølgelige naturlover (Marx, 1976). Det som kunne se ut som en frigjøring av arbeideren fra trelldom og laugstvang under en føydalistisk samfunnsorden, var i følge Marx i virkeligheten kun et formskifte av denne trelldommen, ved at den føydale utbytting ble forvandlet til kapitalistisk og tilsynelatende legitim utbytting. Dette utbyttingsforholdet er utgangspunktet for et konfliktforhold mellom de to samfunnsklassene, og i følge Marx er endringer som har sitt utspring i konflikter mellom klasser om politisk hegemoni de eneste som er av historisk betydning - jamfør Marx og Engels (1848) kjente maksime: "the history of all hitherto existing society is the history of class struggles" (sitert i Scott, 1996:48).

Marx' teori led imidlertid i følge Max Weber (1864-1920) (og andre kritikere) under å være av noe endimensjonal karakter. Blant annet har den blitt kritisert for økonomisk reduksjonisme: at økonomisk posisjon determinerer sosial, politisk og intellektuell utvikling (Crompton, 1998:29). Weber på sin side reduserer ikke klasse til å kun betinges av økonomiske kriterier, som forhold til produksjonssystemet, men sier mer generelt at klasse bestemmes av folks posisjon i forhold til markedet:

(...) Felles for dem som tilhører samme klasse er alltid dette: For det første at de lever under samme betingelser, og for det andre at deres skjebne frembringes ved at deres sjanser på markedet er av samme art. I denne forstand er "klassesituasjon" til syvende og sist "markedssituasjon" (Weber, 1990:55).

Blant annet på bakgrunn av at markedsbegrepet hos Weber kan tolkes som flere ulike typer markeder enn kun produksjonsmarkedet (arbeidsmarkedet), men også vare - og kapitalmarked forstås gjerne Webers klasseforståelse dit hen at den er mer flerdimensjonal og nyansert en Marx' bidrag:

The power that people are able to exercise in the labour, commodity and capital markets rests upon the kind of goods and labour services that they possess and that they are able to bring to the market and use in order to generate an income (Weber 1978 referert i Scott, 1996:25).

Av dette kan det forstås at klasseposisjon bestemmes ut fra ressursene man besitter og sjansene man har på flere ulike typer markeder på bakgrunn av dette. I tillegg er det betimelig å nevne at Webers analyse (i følge Scotts (1996) tolkning) også opererer med status, og autoritet (gjennom partier⁴), som dimensjoner med innvirkning på menneskers livssjanser. Mens det med *statussituasjoners* innvirkning på individets livssjanser menes den sosiale vurderingen av ære innenfor fellesskap (communities) som muliggjør dominering på bakgrunn av prestisje, viser *autoritetssituasjoners* (command situations) påvirkning av individuelle livssjanser til makten man innehar på bakgrunn av autoritet innen ulike partier (Scott, 1996:45). Mennesker som inngår i liknende statussituasjoner, eller *stender*, er i følge Weber "mennesker som føler samhørighet med hverandre, selv om denne samhørigheten ofte er uten noen fast struktur" (1990:60). Menneskene som utgjør stender har en relativt lik oppfatning av hva som er "ærefult" eller "vanærende", man kan si at de deler en felles *kultur*. Status dreier seg altså om identifiseringen med en bestemt referansegruppe, og kommer følgelig til syne gjennom en distinkt livsstil som uttrykker tilhørighet til en gruppe og samtidig distansering fra andre typer livsstil (Scott, 1996). Selv om eiendom, og dermed klassesituasjonen som sådan, ikke nødvendigvis i teorien er relevant for ens plass i standshierarkiet, blir den likevel nesten alltid til et standskriterium i praksis. *Standssfæren* kommer vanligvis til uttrykk i kravet om at enhver som vil tilhøre kretsen skal ha en bestemt livsførsel (Weber, 1990). Dette er tre idealtypiske dimensjoner som inngår i et såkalt sosialt stratifikasjonssystem, og som kun analytisk kan skilles fra hverandre. Således vil sosiale klasser i et klassesamfunn betinges av status og autoritet så vel som av klasserelasjoner, selv om klasseelementer vil dominere (Scott, 1996:45-46). Weber oppsummerer de ulike komponentene slik de kan forestilles å virke i "ren form", analytisk separert fra hverandre: "Mens 'klassene' egentlig hører hjemme i det økonomiske system og 'stendene' i

---

⁴ Med *partier* menes her ikke kun partier av politisk art, men generelt grupperinger som er involvert med makt i seg selv. Eksempler på partier er politiske partier, fagforeninger, profesjonelle organisasjoner, interesseorganisasjoner osv. (Scott, 1996:46). Felles for grupperingene er at de på en eller annen måte har en rasjonell orden og et apparat av personer som følger denne (Weber, 1990).

den 'sosiale orden', og gjensidig påvirker hverandre, (...) hører 'partiene' primært hjemme i 'maktens' sfære" (Weber, 1990:60). På grunnlag av dette blir det hevdet at Weber opererer med en flerdimensjonal analyse av hvordan sosial ulikhet av strukturell karakter arter seg i samfunnet: den bidrar til å belyse hvordan ulike dimensjoner virker sammen om å påvirke individers livssjanser (muligheter til å tilegne seg goder på et marked), samtidig som den kan gi et mer nøyaktig bilde av hvordan sosial ulikhet og lagdelig arter seg i et samfunn, da det ikke er gitt at en dominant gruppe økonomisk også er dominant med hensyn til status - selv om dette riktignok ofte henger sammen - og makt gjennom partitilhørighet.

*

Det florerer flere ulike forståelser og anvendelser av klassebegrepet innen sosiologien. Jeg har her presentert noen sentrale elementer i henholdsvis marxistisk og weberiansk forståelse av konseptet. Mens klasse i følge den sistnevnte tradisjon tar utgangspunkt i markedsrelasjoner og defineres ut fra de livssjansene og motstridende interesser som følger av bestemte markedsposisjoner, er det bærende element i marxistisk teori å forankre klasser i sosiale produksjonsrelasjoner.

2.1.2 Produksjonssfærens minkende betydning?

Webers, og særlig Marx' tilnærming, har blitt kritisert på en rekke områder for premissene de baserte sin klasseforståelse på. Blant annet har de blitt kritisert for å legge for mye vekt på betydningen av økonomisk determinerte klasser på bekostning av andre kilder til sosial identitet som nasjonalitet, kjønn, lokalitet eller etnisk tilhørighet. Et mer generelt argument som følger av dette er at det nittende århundrets sosiologi ikke på en tilfredsstillende måte kan forklare kompleksiteten i det sene tjuende århundrets sosiologi (Crompton, 1993:45) - og følgelig heller ikke i det tjuenførste.

Som nevnt var utviklingen av samfunnets produksjonsform - kapitalistisk industrialisme, å regne som det mest betydelige elementet i moderniseringsprosessen, og Weber, og spesielt Marx, tok utgangspunkt i de økonomiske produksjonsstrukturene for sine klasseforståelser. På denne måten ble posisjon i ervervssystemet, ens relasjon til produksjonsmidlene, i stor grad avgjørende for hvilken klasse man tilhørte. Til tross for tiltakende arbeidsdeling og differensiering av yrker som følger av forandringer av økonomisk, teknisk og sosial art som fulgte med utviklingen og ekspansjonen av kapitalistisk industrialisme, har det lenge vært en dominerende tendens innen sosiologidisiplinen å forstå klasse med utgangspunkt i ervervsstrukturen: "Within sociology, the employment-

aggregate approach to 'class analysis' has been described as 'hegemonic'" (Crompton, 1998:106)⁵.

Thus throughout the twentieth century it has become commonplace for social researchers of all kinds (in academia, government and commercial agencies, and so on) to divide up the occupational into aggregates corresponding to different levels of social and material inequalities, which are commonly known as 'social classes' (Crompton, 1998:56).

Det har vært, og er fortsatt vanlig, å bruke posisjon i, og relasjon til ervervssystemet som den fremste indikator på materielt velstandsnivå, sosial status og livssjanser generelt i moderne samfunn (Crompton, 1993:50).

Som jeg tidligere har påpekt, nødvendiggjør betydelige strukturelle endringer i samfunnet en fornyet samfunnsvitenskapelig forståelse. I dette tilfellet er det industriproduksjonens opphør som dominerende produksjonsmåte i vestlige samfunn jeg sikter til. Siden slutten av 2. verdenskrig har den ekspanderende kapitalistiske industrialiseringen ført til store endringer i den internasjonale arbeidsdelingen: parallelt med industrialiseringen av sørøst-Asia har tungindustrien i vesten blitt kraftig nedbygget - man sier at det som ble betegnet som "stålbelte" i USA har blitt til et "rustbelte" (Crompton, 1993:81). Oljekrisen i 1973 har på mange måter blitt stående som et symbol på kollapsen i industriproduksjon i vestlige land, i alle fall som den dominerende næringen. Sysselsettingen i industriproduksjonen sank hurtig i de fleste vestlige økonomier, og resulterte dermed i reduksjon av yrker som konvensjonelt sett har blitt beskrevet som "arbeiderklassesyrker". Denne nedgangen i "arbeiderklassesysselsetting" har videre blitt assosiert med nedbyggingen av arbeiderklassefellesskap og økende individualisme (ibid.).

Reduksjonen i industrisysselsettingen blir gjerne betegnet som en endring fra en *fordistisk* til en *postfordistisk* produksjonsform og arbeidsorganisering. Mens fordistisk produksjon typisk baserer seg på masseproduksjon av billige og ensartede produkter, og standardiserte, enkle arbeidsoppgaver i produksjonen, gjerne langs samlebånd, kjennetegnes postfordistisk produksjon av fleksible produksjonsmetoder på mindre anlegg og i mindre kvanta (Crompton, 1993:82-3). Et spesielt trekk ved den fordistiske organiseringen Henry

---

⁵ Goldthorpe og Wright er sentrale navn å nevne i forbindelse med slike modeller. I store trekk kan man si at begge baserer seg på en inndeling i tre hovedkategorier: selgere av arbeidskraft, kjøpere av arbeidskraft og autonome. Utformingen av modellene er imidlertid ulike, delvis grunnet utgangspunkt i ulike teoritradisjoner. Goldthorpe har røtter i en weberiansk tradisjon, og Wright i en marxistisk. For en nærmere utlegning, se for eksempel (Wright, 1980), (Erikson & Goldthorpe, 1992), (Crompton, 1993), (Gooderham & Ringdal, 1995).

Ford⁶ introduserte på begynnelsen av nittenhundretallet, var at masseproduksjonen ble kombinert med en erkjennelse av arbeidernes forbrukerpotensial i tillegg til deres potensial som ansatte. Ved å gi arbeiderne en lønn over gjennomsnittet, og ved å innføre åttetimers arbeidsdag, skapte han også et marked for de masseproduserte varene, og stimulerte til økt etterspørsel. På den måten kan man si at fordistisk organisering ikke utelukkende dreide seg om organiseringen av arbeidet som sådan: "Postwar fordism has to be seen, therefore, as less a mere system of mass production and more as a total way of life" (Crompton, 1993:83) Systemet ble støttet opp av statlig regulering av økonomien, og framveksten av et statlig sikkerhetsnett: ulike velferdsordninger. I denne sammenheng ble det videre argumentert for at arbeidet ble av mindre sentral, og prekær, betydning:

The period of 'Fordist' expansion was one of rising working-class affluence, and greater protection of employment brought about by the 'welfare state deal'. It was argued in the 1960's that, as a consequence, work was becoming less of a 'central life interest' (Crompton, 1993:83; Zweig, 1961).

Innen sosiologien begynte man å stille spørsmålsteget ved arbeidet som hegemonisk determinator for sosial bevissthet og handling (Offe, 1985). Andre fokuserte på at den endrede produksjonsformen førte til økt vekst i "hvitsnipp" - servicesektoryrker, som medførte en utvidelse av "middelklassene" på bekostning av arbeiderklassen (Crompton, 1993). Mange har imidlertid kritisert slike og liknende posisjoner for å gi et overforenklet bilde, og snarere vektlagt nødvendigheten av å spørre seg om de samme kriteriene for sysselsettingsbasert klasseinndeling kan beholdes gitt endringene som har skjedd både med tanke på arbeidets art og menneskene som utfører det. Som Braverman påpeker kan det like gjerne være snakk om at det foregår "proletarisering" av hvitsnipparbeid, og at oppgraderingen av sysselsettingstrukturen og "medlemsinntaket" til middelklassene, "embourgeoisement", var mer tilsynelatende enn reell (Crompton, 1993). Økt velstand, utbygging av velferdssystemer i vestlige samfunn, og endret produksjonsorganisering - og følgelig sysselsettingstruktur, later uansett til å ha komplisert premissene for klasseanalyse.

2.1.3 Statuskonseptet

Crompton (1993) argumenterer for at yrkesbaserte mål er nyttige, men langt fra tilstrekkelige indikatorer på klasseulikheter og klasserelasjoner. En åpenbar svakhet er for eksempel at yrke ikke er en pålitelig indikator på formue. Kvinners økte yrkesdeltakelse, forbrukets økende betydning og plass i samfunnet, samt det metodologiske aspektet at storskala

---

⁶ Grunnleggeren av den amerikanske bilprodusenten Ford Motor Company.

surveyundersøkelser kommer til kort når det gjelder å gjøre rede for mer individrelaterte aspekter som klassebevissthet og klassehandling, er andre indikatorer på hvordan yrkesbaserte klassemodeller kommer til kort. Crompton argumenterer imidlertid for at det ikke er hensiktsmessig å skrinlegge tilnærmingen som tar utgangspunkt i ervervssystemet, men at begrensningene må erkjennes og at virksomhet som tar utgangspunkt i en slik må suppleres med andre tilnærminger til *sosial* klasseanalyse: snarere enn å distansere seg fra statuskonseptet i klasseanalysen må man erkjenne det innbyrdes forholdet mellom det *økonomiske* og det *sosiale* - mellom *klasse* og *status* (ibid.:128). I en slik tilnærming tas både *struktur* og *handling* høyde for, og skiller seg følgelig metodologisk fra storskala, kvantitativt orienterte undersøkelser, ved at det i stedet er (ofte kvalitative) casestudier som danner grunnlag for generalisering. Statuskonseptet kan således tilføre klasseanalysen en viktig dimensjon ved at relevansen av faktorer som ikke nødvendigvis har direkte med produksjonssfæren å gjøre blir tatt høyde for i forbindelse med studier av klasse (ibid.).

I følge Crompton (1998) har det weberianske statuskonseptet en rekke dimensjoner som ofte har blitt underkjente av de som har benyttet seg av begrepet. Selv mener hun det er meningsfullt å identifisere tre ulike dimensjoner ved konseptet:

Den førstnevnte dimensjonen, som refererer til faktiske *prestisjegrupperinger*, grupper som typisk deler en felles kultur, er det aspektet Crompton mener teoretiske, yrkesbaserte klasseanalyser har distansert deg klart fra. Dominans utvises i slike grupper gjennom bruken av sine kulturelle ressurser, gjennom passende, korrekt oppførsel, deltakelse i nettverk og gjennom å assosiere seg med, og følge en bestemt livsstil.

Den andre dimensjonen sikter til mer diffuse betydninger av "livsstil", eller sosial plassering. Blant annet som følge av at levestandarden i vestlige land har økt betraktelig, har det blitt argumentert for at *forbruk* og relaterte anliggender bør få økt oppmerksomhet som element i klasseanalyse. Som følge av dette bør det åpnes opp for at man i tillegg til å studere hvordan spesielle livsstiler reproduseres i etablerte grupper, også i større grad bør beskjeftige seg med hvordan livsstil i en bredere betydning kan etablere nye områder og strukturer som ulikhet kan genereres og virke innenfor. Mer generelt kan man si at mens "klasse" beskjeftiger seg med produksjonen av varer og goder, har "status" sammenheng med hvordan man konsumerer disse varene.

Den tredje dimensjonen man kan identifisere i følge Crompton er status basert på rettigheter og krav som ikke er markedsbaserte.

When the bases of acquisition and distribution of goods are relatively stable, stratification by status is favoured... (Epochs and countries in which the naked class situation is of predominant character are

regularly the periods of technical and economic transformation) (Gerth & Mills 1948 i Crompton, 1993:138).

T.H. Marshall (1963 i Crompton, 1993:140) bruker statuskonseptet forstått som rettigheter i kraft av framveksten av konseptet "citizenship" - statsborgerskap. På begynnelsen av 1900-tallet var statsborgerskap i ferd med å bli et viktig konsept i politiske partiprogrammer både på høyre og venstre flanke i mange vestlige nasjoner. Statsborgerskap betegner full deltakelse i nasjonalstaten, men trenger allikevel ikke innlemme alle innbyggere innenfor et gitt territorium. I de greske bystatene i antikken for eksempel, ble betegnelsen forbeholdt, frie, voksne menn. Kvinner, slaver, fremmede og yngre ble holdt utenfor. For å ta et mer aktuelt eksempel: i Norge fikk ikke kvinnene stemmerett på samme premisser som menn før i 1913. Statsborgerskap innebærer både krav og rettigheter for individets del, og Marshall skiller mellom tre betydninger av moderne statsborgerskap: sivilt, politisk og sosialt. De to første aspektene tilsvarer i stor grad det liberale statsborgerskapsidealet, som i stor grad er formelt og rettslig fundert. Det er det tredje aspektet, det sosiale, som er mest interessant i forhold til klasse. Marshall definerer dette som:

(...) the whole range from the right to a modicum of economic welfare and security to the right to share to the full in the social heritage and to live the life of a civilized being according to the standards prevailing in the society (Crompton, 1993:140; Marshall, 1963).

Rettigheter det her gjerne er snakk om, er krav på tjenester som utdanning, rett til medisinsk hjelp og andre velferdsgoder. Marshall argumenterer for at utviklingen av slike rettigheter er en av de viktigste når det gjelder påvirkning på stratifikasjonssystemer i det 20. århundre. Disse rettighetene har følgelig nær sammenheng med utviklingen av den moderne velferdsstaten. Marshall sine argumenter er imidlertid basert på en analyse av nyere britisk historie, men også i Norge så man rundt midten av 1900-tallet klare tegn på utviklingen av en velferdsstat: "Ein velferdsstat med tryggingnett mot alle slags inntektsbortfall (ved sjukdom, invaliditet, alderdom, arbeidsløyse o.a) vart gradvis ein del av folks statsbilete (...): dei hadde krav på offentlig hjelp når naud melde seg" (Furre, 2000:141).

*

Crompton nevner altså tre dimensjoner som statuservervelse særlig kan avhenge av: gjennom tilhørighet til spesielle prestisjegrupper i kraft av å besitte visse kulturelle ressurser; gjennom å relatere seg til en bestemt livsstil, gjerne på bakgrunn av forbruk; og endelig gjennom å være statsborger i en velferdsstat og dermed inneha formelle rettigheter til gitte velferdsgoder. Jeg vil videre vie litt ekstra oppmerksomhet til den andre dimensjonen ved status Crompton opererer med - hvordan status på bakgrunn av livsstilsorientert forbruk kan tilføre klasseanalysen en viktig dimensjon.

2.1.4 Forbruk og livsstil

Et aspekt som må antas å ha betydning for hvordan klasse tilkjenner seg, og må forstås, er altså utviklingen av en samfunnsform hvor forbruk og konsum har en stadig mer sentral plass, mye som følge av økt levestandard. På få år har levestandarden i de fleste vestlige samfunn øket betraktelig, parallelt med økt økonomisk produktivitet etter 2. verdenskrig. Dette, i kombinasjon med oppbyggingen av et omfattende velferdssystem, har ført til at den relative betydningen av produksjon og tilegnelse av de mest primære materielle goder for familier og individer har blitt redusert. Folk flest i den vestlige verden bekymrer seg ikke nevneverdig for hvordan de skal skaffe mat til neste måltid. Som en følge av det ikke-primære forbrukets økte plass og betydning har det blitt argumentert for at *livsstil* spiller en stadig viktigere rolle for formingen av oppførsel og image (Crompton, 1993:166).

Saunders (1987, i Crompton 1993) argumenterer for eksempel for at den viktigste skillelinjen i slike samfunn i større grad blir skillet mellom de som kan dekke sine grunnleggende behov med egne midler og de som er avhengig av statlige velferdsordninger. (Riktignok er dette et spørsmål om *grad* av behov framfor i *absolutt* forstand - så godt som alle innbyggerne i Norge benytter seg jo av velferdstilbud som det offentlige helsevesenet og skoletilbudet. Færre har behov for boligstøtte og matpenger.). For ikke å glemme at situasjonen Saunders snakker på bakgrunn av (studier av det britiske samfunnet) på mange måter er forskjellig fra den norske virkeligheten, da velferdssystemene i de to landene i mange henseender er ulike.

Crompton snakker om *restratifisering* ettersom skillelinjer på bakgrunn av forbruk blir mer og mer vesentlige. I denne sammenheng tales det gjerne om et "breakdown in productivism", noe som allerede, i følge Crompton, kommer til syne i den politiske stemmegivningen i Storbritannia: fra 1945 til 1983 sank Labours (der britiske arbeiderpartiet) andel arbeiderklassestemmer fra 62 % til 42 % (Crompton, 1993; Sarlvik & Crewe, 1983:168). I Norge kan vi se en tilsvarende nedgang i oppslutningen til det som tradisjonelt sett har vært arbeidernes parti – Arbeiderpartiet (Ap). Statistisk sentralbyrå forteller at norsk politikk har vært preget av store velgervandringer siden 80-tallet, og av 37 % som skiftet parti fra stortingsvalget i 1997 til stortingsvalget i 2001, skyldtes nesten er tredel av disse vandringene at tidligere Arbeiderpartivelgere som gikk over til andre partier (Aardal, 2002). Det kan se ut til at det ikke lenger er den samme selvfølgelige sammenheng mellom å være *arbeider* og å stemme *arbeiderpartiet*.

Pierre Bourdieu er en sentral teoretiker å nevne når det gjelder å forstå klasser på

andre måter enn med utgangspunkt i eiendomsforhold. *Livsstil* og *smak*, og dermed forbruk, er (kulturelle) faktorer som i følge Bourdieu er viktige elementer å ta høyde for i forbindelse med klasse. Av denne grunn opererer han med kulturell, symbolsk og sosial kapital i tillegg til økonomisk, som bestemmende for individets sosiale posisjon. Bourdieu ser for eksempel forbrukets økte betydning i sammenheng med en *ny type* økonomi, som er like avhengig av ”produksjon” av behov og av forbruk, som av produksjon av produkter:

Produksjonens og akkumulasjonens asketiske moral, grunnet på avholdenhet, måtehold, sparsommelighet og beregning, erstattes under den nye økonomiske logikken med forbrukets hedonistiske moral, grunnet på kreditt, forbruk og nytelse. Denne nye økonomien ønsker et samfunn hvor mennesker vurderes like mye etter deres kapasitet som forbrukere, etter levestandard og livsstil, som etter deres kapasitet som produsenter (Bourdieu, 1995:125).

Det er altså flere eksempler på at statuskonseptet som Weber introduserte med kan tilføre klasseanalysen en viktig dimensjon, som gir oss et mer nyansert og troverdig bilde enn hva en endimensjonal klasseteori kan, i et samfunn hvor andre faktorer enn produksjonssfæren ser ut til å ha økende betydning for menneskers livssjanser. Motsetningsforhold og ulikhet mellom klasser er altså ikke bare betinget av produksjonsforhold, men også av aktiviteter knyttet til forbruk og livsstil. Således må kultur, i tillegg til økonomi, tas høyde for som en dimensjon i det hierarkiske, sosiale system, og som en faktor som kan medføre til sosial ulikhet.

*

Det jeg hittil fortrinnsvis har forsøkt å belyse ved å gi et innblikk i noen ulike elementer ved en sosiologisk tilnærming til klasse, kan oppsummeres i to hovedpunkter: for det første at nytteverdien av klasse som analytisk kategori begrenses dersom vi anser den som en konstant og ferdigdefinert kategori. Det er nødvendig å anerkjenne et historisk aspekt ved sosiale forklaringsteorier: samfunnet er i endring, og samfunnsvitere må stille seg spørsmålet om teoriene og begrepene vi til en hver tid opererer med tar høyde for endrede samfunnsforhold. Av dette følger poeng nummer to: for å forstå hvordan sosial klasse kommer til uttrykk og virker i dagens samfunn er det nødvendig og fruktbart å ta høyde for virksomheter på andre samfunnsområder enn det klasse opprinnelig ble definert på bakgrunn av, og som har dominert innen klasseanalyse, nemlig eiendomsforhold og relasjon til produksjonssystemet. Presentasjonen av statuskonseptet har som hensikt å demonstrere hvorfor og hvordan også andre felter kan være vesentlig å ta i betraktning når det gjelder å få kunnskap om hvordan klasseulikhet oppstår og kommer til uttrykk. Dette innebærer også å erkjenne det gjensidige forholdet mellom det økonomiske og sosiale - struktur og handling. *Klasse* må ikke kun reduseres til å bety tomme plasser som kan beskrives relativt uavhengig av individene som besitter dem, som posisjoner for eksempel bestemt av det økonomiske systemet (Sakslind,

2007:224) - like viktig er det undersøke hvordan klasse leves og ”handles”, og konkret kommer til uttrykk. Derfor blir kulturelle aspekter ved klasse - som subjektivitet, bevissthet, tolkninger osv., essensielt å ta for seg.

2.2 Kultur, identitet og klasse

2.2.1 Kultur og klasse i sosiologien

I det som innen sosiologien gjerne går under betegnelsen ”gullalderen” i stratifikasjonsanalyse, 1940 til 1970-årene, begynte en form for kulturaspektet å figurere som element i studiet av klasser, for å belyse sammenhengen mellom struktur og handling - mellom klasseposisjon og klassebevissthet (Devine & Savage, 2005). Kulturaspektet i forhold til klasse ble da forstått som hvordan klassekultur bevisst ble representert av individer, og var dermed tema i debatter som tok for seg klassebevissthet og klasseforestillinger. *Klasseformasjonsproblematikk* var på agendaen - hvordan folk kunne bli bevisste sin strukturelle klasseposisjon. Det ble debattert (med utgangspunkt i marxistisk klasseforståelse) hvorvidt artikulering av klassebevissthet var en uunngåelig konsekvens av den kapitalistiske utviklingen, og dette var utgangspunktet for en rekke empiriske studier som anvendte en såkalt S-C-A - tilnærming (structure – consciousness - action), struktur – bevissthet – handling - tilnærming, hvor bevissthet ble ansett som et nødvendig mellomledd mellom struktur og handling (ibid.). Konklusjonene var imidlertid sprikende når det gjaldt å identifisere sammenheng mellom klasseposisjon og klassebevissthet: ved å oppfatte klassebevissthet som en slags avspeiling av klasseposisjon forutsatte man en konseptuell dualisme mellom struktur og agent som viste seg problematisk å overstige. De sprikende og lite overensstemmende konklusjonene, samt en manglende evne til å løse de metodiske problemene, førte til at sosiologer som forsket på klasse ga opp kulturaspektet og heller fokuserte på studier av klassestruktur som analytisk separerbart fra kulturelle aspekter, som kom til å bli det dominerende feltet innen klasse – og stratifikasjonsforskning på 80-tallet og tidlig 90-tallet. I nyere tid har imidlertid interessen og fokuset på kulturaspektet innen klasseanalyse igjen fått fornyet liv (Devine & Savage, 2005).

Mye av grunnen til den fornyede interessen er en erkjennelse av at klassebevissthet - og kultur ikke nødvendigvis må betraktes som en refleksjon av klasseposisjon, og således *ikke* er betinget av bevisst representasjon av sosiale aktører, men kan tilnærmes på andre måter. Studier som beskjeftiger seg med en slik fornyet tilnærming vektlegger gjerne at klassekultur ikke nødvendigvis er innkapslet i selvbevisst kulturell representasjon, både Skeggs (1997) og

Reay (1998) bruker for eksempel *motstanden* arbeiderklassekvinner utviser mot å definere seg selv i klassetermer som en hovedakse i sine analyser, i følge Devine et. al. (2005).

2.2.2 Kultur forstått som handlingsskjemaer og bevissthetsformer

Ettersom *kultur* er et typisk sensitivt begrep som vanskelig lar seg definere klart, er det essensielt å klarlegge hvilken forståelse av kulturbegrepet jeg her benytter. Sosialantropolog Marianne Gullestad (1989b:32) skiller mellom tre ulike forståelser av kulturbegrepet: kultur som *sektor i samfunnet*, som *livsform* og som *handlingsskjemaer*. Mens kultur som livsform er et totaliserende begrep som karakteriserer en gruppes hele måte å leve på, og således likestiller kultur med hele det sosiokulturelle systemet, henviser kultur forstått som handlingsskjemaer til de modeller eller skjema, som mennesker tolker, resonnerer og handler etter – ferdigheter som styrer sosial handling (ibid.). Kjeldstadli (1996) opererer med en liknende tredeling av kulturbegrepets betydning, og hans begrep *kultur som bevissthetsformer* sammenfaller på mange måter med Gullestads begrep *kultur som handlingsskjemaer*. Kultur som bevissthetsformer omfatter i følge Kjeldstadli de ideer, begreper, normer, verdier og følelser som mennesker innehar og handler etter. På denne måten forstås kultur som mønstre av mening som vi bærer i oss - tankemessige og følelsesmessige medierende ”systemer” som styrer vår oppfatning av verden og som påvirker vår tolkning av den og våre handlinger. En rekke normer og uskrevne regler er bygget inn i dette systemet og fungerer som retningslinjer for hvordan vi skal forholde oss til andre. Av dette følger det at kultur er et *sosialt* fenomen - den deles av flere mennesker og er basert på mellommenneskelige relasjoner, og opprettholder på grunn av dette sin legitimitet og myndighet til å mediere oppfatningene våre. Kjeldstadli kaller det for en *mening* som deles av flere enn individet og har en viss bestandighet over tid, og dermed virker som noe førgitt for det enkelte menneske. I realiteten er jo kultur som et sosialt fenomen foranderlig overfor sosiale prosesser for øvrig, men med en viss treghet som gjør at det virker førgitt på det enkelte menneske. Videre påpeker Kjeldstadli at kultur kommuniseres mellom mennesker ved bruk av symboler, ulike tegn, som oftest språket - noe som muliggjør ulike tolkninger av et gitt symbol. Gjennom omfortolkninger kan det gis ny mening og kulturen kan endres. Det eksisterer flere tolkningsmønstre, og det kulturelle området er som andre samfunnsområder preget av maktkamp. Tradisjonelt er det den sosialt og økonomisk dominerende klassen, borgerskapet, som har innehatt det kulturelle hegemoniet, og med dette overtaket til å sette sine tankemessige kategorier igjennom. De dominerte klassene har på sin side ofte vist motstand, omfortolket og skapt egne versjoner, men dette har alltid skjedd i forhold til spørsmål

representanter for de dominerende klasser har stilt (Kjeldstadli, 1996).

Det er altså kultur forstått som *bevissthetsform* og *tolkningsprinsipp*, som jeg grunnleggende sett er opptatt av i min analyse. Men, som Kjeldstadli påpeker: mening ble ikke skapt og opprettholdt i et tomrom. Det er ved å ta for seg arbeidernes liv, den daglige gjøren og laden, eller *livsform*, (*levesett* hos Gullestad) at man kan finne indikatorene på sammenfallende bevissthetsformer og tolkningssystemer. Kjeldstadli gir en forståelse av livsform som det som kan betegne de levde sidene ved en sosial klasse, og livsform fungerer således som en betegnelse på grunntrekk i livene til de som innehar de ulike posisjonene i klassestrukturen, i produksjonen så vel som i reproduksjonens sfære. Livsformen angir således grenser for hva slags valg som er mulig, men den bestemmer ikke entydig hva folk gjør: ”De kulturelle ’svarene’ eller bearbeidingene varierer kraftig over tid og mellom ulike grupper. Innafor livsformen er det plass til å skape flere ulike typer hverdagsliv, flere livsstiler” (Kjeldstadli, 1996:8). Dette innebærer at vi også må forstå kulturen som noe som betinges av materielle forhold og levevilkårene for øvrig.

Å studere kultur i sammenheng med klasse blir dermed å se på hvorvidt det eksisterer felles mønstre for fortolkning og handling hos en gruppe, og hvorvidt disse skiller seg fra andre grupper i samfunnet - og hvorvidt dette skillet kan forstås hierarkisk. *Verdibegrepet* er sentralt i sammenheng med en slik kulturforståelse. Hellevik sier at ”verdier kan defineres som de grunnleggende mål et individ ønsker å realisere, og de midler de mener er riktig å bruke for å nå dem” (Hellevik, 1996:50-51). Ved å forstå verdier som rettesnorer i individers dagligdagse orientering i den sosiale verden, når det gjelder avgjørelser om trivielle anliggender så vel som de store spørsmålene i tilværelsen, finner vi klare fellestrekk med kulturforståelsen som jeg baserer meg på: kultur forstått som tolkningsprinsipper eller handlingsskjema - hva som gir mening. Videre er det naturlig å tenke seg at verdiene som ligger til grunn for tolkningene og handlingene også sier mye om ens *identitet*, og hvordan man ønsker å presentere seg selv for omverdenen. Jeg vil nå komme nærmere inn på identitetsbegrepet, og bruken av dette.

2.2.3 Identitet – møtepunktet mellom individet og det sosiale

Akkurat som *kultur* er identitetsbegrepet et begrep som kan analyseres på flere ulike abstraksjonsnivåer (Gullestad, 1989b:104). Dette kan i seg selv innebære en del problematiske aspekter. Brubaker og Cooper (heretter forkortet B & C) (2000:10) innleder sin problematisering av identitetsbegrepet, samt meningen og bruken av det, med å sitere George Orwell: at det verste man kan gjøre i forhold til et ord er å gi etter for dem - ”surrender to

them”: språket skal fungere som et redskap for å uttrykke seg, ikke dekke til og hindre forståelse. Videre hevder B & C at samfunns – og humanvitenskapene nettopp har gitt etter for identitetsbegrepet, og at konsekvensen er at ”identitet” enten favner om for mye, for lite - eller ingenting, avhengig av om det legges en henholdsvis sterk, svak, eller tvetydig forståelse til grunn (ibid.). En *sterk* forståelse av identitet omfatter posisjoner som indikerer at identitet er noe fundamentalt og uforanderlig som vedvarer over tid. Identitet forstås i dette henseende som noe essensielt og fast, noe som venter på å bli avdekket. B & C hevder at dette er den alminnelige, ”common sense” - måten å forstå identitet på: med vekt på likhet over tid eller på tvers av mennesker (2000:10). En *svak* forståelse står i tydelig motsetning til denne posisjonen: posisjoner som tar utgangspunkt i en såkalt svak forståelse omtaler identitet på en mindre håndgripelig og hverdagslig måte, og inngår typisk i teoretiske diskusjoner om identitet i følge B & C. Disse posisjonene hevder at identitet er noe ustabil, foranderlig, flytende og konstruert (ibid.:11). Det blir hevdet at svake forståelser, som B & C mener eroderer bort en sterk forståelse av identitet, henger sammen med ”det kulturelle skiftet” - et skifte som blant annet innebærer å gå bort fra å legitimere forklaringer på grunnlag av det som kan betegnes som ”grand theories” (altomfattende, universalistiske forklaringsteorier) til å hevde at makten i språket, kulturelle indikatorer og diskurser, blir mer spredte og diffuse. Framfor å bruke identitet, som de hevder har blitt et intetsigende begrep grunnet dets forsøk på å forklare for mye, foreslår de å i stedet erstatte dette med tre ”begrepsgrupper”: *identifisering og kategorisering* (av seg selv og andre), *bygging av selvforståelse*, og *konstruksjonen av gruppetilhørighet*. Ved å bruke verbformer hevder de at de unngår fallgruven ved å reifisere (tingliggjøre) konnotasjonene til identitetsbegrepet - å betrakte abstrakte begreper som noe konkret og virkelig, og med kausale evner. Man kan si at de skiller mellom en identitetskategori som noe objektivt og noe subjektivt: Selv om to personer fra et objektivt synspunkt kan identifisere seg med samme fellesskap kan deres grunner til at de identifiserer seg med det gitte fellesskapet være forskjellige.

Jeg vil allikevel benytte identitetsbegrepet i min analyse, men vil ikke benekte at identitet, som B & C velbegrunnet hevder, er problematisk å definere klart. Dette nødvendiggjør en premissavklaring: Det er hovedsakelig den *sosiale og kulturelle* identiteten jeg er interessert i å få kunnskap om - individets følelse av tilhørighet til en gruppe eller kategori i samfunnet, samt de kulturelle sidene som går på tilegnelse av livsstil, språk, verdier og normer og gjøre, og som således henger nøye sammen med tilhørighet (Schiefløe, 2003:271). Slik avgrensers jeg meg fra å ta opp mer psykologiske aspekter ved identitet. Ettersom jeg kontinuerlig gjennom dette kapitlet har vektlagt viktigheten av å erkjenne

samfunnet som i kontinuerlig endring og analyseredskapene likeså, faller det her naturlig å påpeke at det er en *konstruktivistisk* forståelse av identitet jeg legger til grunn. Innen samfunnsvitenskapene og humaniora er det vanlig å forstå identitet som en sosial konstruksjon fremfor noe essensielt gitt, altså forutsettes det B & C kaller en svak forståelse. I følge Gullestad kan identitet forstås som å representere et møtepunkt, eller et gjensidig påvirkningsforhold, mellom selvet og kulturen, det sosiokulturelle systemet:

Kulturen manifesterer seg i karakteristiske handlingsskjemaer, holdninger, vaner, kort sagt de mønstre som beskriver en persons erfaringer og som tillater ham/henne å formulere seg som et selv. Det er på denne måten et gjensidig påvirkningsforhold mellom selvet og det sosiokulturelle systemet via identitetsutspill (Gullestad, 1989b:104).

Ut fra en slik forståelse er det naturlig å slutte at sosial og kulturell identitet ikke er noe essensielt gitt, men snarere må sees på som en slags prosess – som noe som til en viss grad skapes når det uttrykkes. Nielsen påpeker også det prosessuelle aspektet i forbindelse med hvordan vi skal forstå identitetsbegrepet:

"Identitet" betegner (...) ikke en substansialistisk størrelse, en uforanderlig "kerne" af den ene eller anden art hos individer eller kollektiver, men derimod en kompleks *processammenheng*. "Identitet" henter sine inholdsbestemmelser fra det mangfoldighet af processer som regulerer forholdet mellem individ og samfund, og ligesom disse processer vil identitetsproblematikken derfor altid være historisk specifik – og prinsipielt foranderlig (Nielsen, 1991:9).

Ved å forstå identitet på denne måten, som noe foranderlig, og betinget av et mangfold av prosesser, gir man ikke etter for en svak forståelse, men setter i stedet spørsmålstegn ved å tenke identitet som *enten* noe essensielt og gitt, *eller* som kun betinget av frie valg. Det kan også være verdt å vurdere tregheten i prosesser som har å gjøre med identitet og kultur - mens økonomiske konjunktursvingninger, som ofte brukes for å indikere strukturendringer i samfunnet, er i relativt rask endring, er det naturlig å tenke seg at prosesser som ofte er så implisitte og underforstått som identitet og kultur, vil ta lengre tid å endre. Man kan si at dette er aspekter ved menneskers bevissthet som nærmest "sitter i kroppen", for å bruke et uttrykk som spiller på "bourdieuansk" begrepsapparat, som følge av årelang, kontinuerlig og gradvis, nærmest umerkelig, sosialisering.

2.2.4 Klasseidentitet – hvordan klasse leves

I likhet med Crompton identifiserer også Wendy Bottero to ulike retninger innen nyere klasseanalyse: én som tar opp i seg en stadig mer presis og "begrenset" tilnærming til meningen med klasse, og en annen som argumenterer for en "utvidet og transformert" klasseanalyse, og på mange måter er en respons på svakheter ved den første retningen (Bottero, 2004:985). Nyere arbeid innen den sistnevnte retningen legger betydelig større vekt

på kultur, livsstil og smak i sammenheng med klasse, og fornyet befatning med kulturell identitet har ført med seg et økt fokus på hvordan kulturelle prosesser er knyttet sammen med spesifikke sosioøkonomiske praksiser og videre hvordan ulikhet reproduseres både gjennom kulturelle og økonomiske praksiser (Bottero, 2004:986; F. Devine & Savage, 2000). Klasse i sin eksplisitte betydning er ofte ikke lenger kilde til identitet og gruppetilhørighet for folk flest. Britiske studier av klasse og identitet viser for eksempel at folk i situasjoner hvor de konfronteres med spørsmål som angår klasse responderer de gjerne med å statuere sin egen alminnelighet (Bottero, 2004:987; F. Devine, 1992; Savage, Bagnall, & Longhurst, 2001). Det er en utbredt tendens at folk - på tross av at de snakker om klasse for eksempel i politisk sammenheng, og således erkjenner klassenes eksistens, ikke vil plassere seg selv innenfor en klasse (Bottero, 2004). Savage hevder at vi for å forstå hvordan klasse produseres og reproduseres må forstå klassekultur som noe som *differensierer* framfor *kollektivtyper*, at klasse opererer gjennom individualiserte distinksjoner snarere enn i sosiale grupperinger. Mens kollektive klasseidentiteter i dag er svake, hevder Savage at folk definerer sine individuelle identiteter på måter som uunngåelig involverer å foreta relasjonelle sammenlikninger med medlemmer av ulike sosiale klasser, hvilket han hevder representerer det han kaller ”reformasjon av klassekultur rundt individualiserte akser” (Bottero, 2004:989; Savage, 2000). Man fokuserer altså på det relasjonelle aspektet ved klassekulturer, ikke som et statisk fenomen men som noe som kontinuerlig er i bevegelse: for eksempel hevder Skeggs (1997a i Bottero, 2004:989) på bakgrunn av Bourdieus redegjørelse av klassekultur som noe *relasjonelt* - at en sentral del av det å inneha middelklasseidentitet nettopp er å ikke være arbeiderklasse, men å distansere seg fra den ved å kontinuerlig devaluere og stigmatisere arbeiderklassekulturen.

Dette er måter å tenke om klasse på som vi kjenner igjen fra Bourdieu: at ulikheter reproduseres gjennom den hierarkisk differensierte ”nature of taste”, som er situert på praksisnivået - implisitt i kroppen og ikke direkte kontrollerbart av viljen. Savage tar i bruk en beslektet terminologi når han omtaler klasse som kodet inn i menneskers selvoppfatning og verdighet, og i deres oppførsel og bevissthet overfor andre. Når klasse forstås som opprettholdt gjennom individualiserte, hierarkisk distingverende prosesser, kommer klassereproduksjonen ikke eksplisitt til syne, som vi historisk kan se at den tidligere har gjort, for eksempel gjennom at folk bevisst har identifisert seg med en klasse for å statuere et politisk standpunkt. Savage hevder altså at individualiseringen, som ofte brukes som et motargument i forhold til relevansen av klasse, således ikke representerer ”the death of class”, men snarere et skifte i hvordan klasse opererer. Med en slik klasseforståelse er det mer

hensiktsmessig å identifisere slike prosesser ved å se på måter mennesker *distingverer* seg fra andre, snarere enn hvordan de bevisst og eksplisitt identifiserer seg med noen. Lamont (1992, 2000) tar i sine studier av middelklassemenn og arbeiderklassemenn for seg *grensedragningsprosesser* for å studere mennesker fra ulike klasser sine identifiseringsprosesser.

2.2.5 Lamont - Definerer av identitet og kultur gjennom grensedragning

I *The Dignity of Working Men* tar Lamont (2000) for seg arbeiderklassemenns meninger om, og selvposisjonering i forhold til klasse, rase og immigrasjon, og får gjennom dette gjennom kunnskap om arbeidernes identitet, verdighet og status, og overordnet - hvordan de oppfatter det sosiale hierarkiet og ser seg selv i forhold til dette. Lamont finner i sin studie at klasse består som et viktig grunnlag for identitet (Lamont, 2000:244). Studiet viser at mange arbeidere definerer seg selv i forhold til hierarkisk definerte grupper, (grovt sagt "folk under" og "folk over"), og at de identifiserer seg med folk som har liknende levevilkår som dem selv. Klasseidentiteten kommer blant annet til syne i kriteriene arbeiderne anvender og i måten de evaluerer andre, og mest påfallende er strategiene arbeiderne bruker for å heve seg over middelklassen ved å på bakgrunn av moral - ved å konstruere alternative status - og verdihierarkier, rangeres deres egne orienteringer høyest, og som de riktige. Studien viser således at klassebevissthet - og identitet ikke kun er noe som kan studeres og gripes ved å ta for seg eksplisitte klassekonflikter, eller ved å ta utgangspunkt i menneskers posisjon i produksjonssystemet, men at vi ved å undersøke individers orienteringer i forhold til verdier, og mer generelt se på deres sosiale identifisering og gruppekategorisering som arbeidere (i dette tilfellet) kan få viktig kunnskap om dette (ibid.:245). Videre hevder Lamont at hennes funn på den ene siden understøtter noen postmodernistiske antagelser om identitet som noe som nærmest velges og konstrueres fritt av individene, i motsetning til å se identitet som noe opprinnelig gitt og fastsatt, samtidig som funnene også undergraver noen av disse postmodernistiske antakelsene: Mens flere identitetsteoretikere innen den postmodernistiske retning forstår personlig og kollektiv identitet som noe som defineres relasjonelt - i motsetning til andre meninger, og i kraft av det får sin egen betydning, samt at identitet er mangeartet, flytende, selvrefleksiv, "flerfoldig" og "de - sentrert" (Lamont, 2000:244), hevder Lamont at hennes empiri betviler hvor fritt og ubetinget identitetsprosesser arter seg. I følge Lamont avhenger dette av hvilke kulturelle ressurser arbeiderne har tilgang til og hvilke livsbetingelser de er omgitt av:

In other words, instead of positing that identities are unstable and fragmented, I establish empirically that some patterns of self-identification and boundaries are more likely in one context than in another. This is not to deny that the importance of individual agency, but to stress the fact that it is bounded by the differentially structured context in which people live (Lamont, 2000:144).

Hun vil altså ikke underkjenne individers evne til å handle på bakgrunn av egne intensjoner, men understreke at ulike strukturerende kontekster eksisterer, og betinger valgene våre.

Hvilke levekår og tilhørende livsformer som kjennetegner den norske arbeiderklassen fra et mer historisk perspektiv blir således et naturlig tema for neste seksjon.

2.3 Den norske arbeiderens kultur

Når det er snakk om *arbeiderkultur* i norsk kontekst er det gjerne den organiserte, opposisjonelle, og sosialistisk funderte arbeiderkulturen historisk-politisk forstått vi tenker oss, og som kom til utløp gjennom den kulturelle virksomheten til organisasjoner og enkeltpersoner tilknyttet arbeiderbevegelsen. Dette er imidlertid kun en (snever) måte å forstå arbeiderkultur på. En del av grunnen til dette ligger i de mange betydningene man kan tillegge begrepet *kultur* som jeg var inne på tidligere. En del ligger også i at kultur må ansees som et begrep hvis innhold er foranderlig. Forenklet sagt: det som en gang definerte arbeiderkultur trenger ikke gjøre det på tilstrekkelig vis i dag. Selv om det ikke er arbeiderkulturen som historisk fenomen jeg primært skal beskjeftige meg med i denne studien, men kultur forstått som mentale kart som betinger vår sosiale orientering, vil det være sentralt å også ta i betraktning den historiske konteksten, ettersom kultur som bevissthetsform og som et mer strukturelt fenomen i virkeligheten ikke kan adskilles klart fra hverandre, men som gjensidig påvirker og påvirkes av hverandre.

På bakgrunn av en større beretning om livsløpet til en norsk sagbruksarbeider, født 1880, bestreber historiker Knut Kjeldstadli seg på å si noe om arbeiderkulturens mange former. Beretningen er basert på memoarene til arbeideren Gustav Johansen, født 1880, og gir en helhetlig fortolkning av livet til sagbruksarbeideren og den historiske utviklingen i arbeidermiljøene, og gir oss slik et innblikk i deler av den tidlige arbeiderkulturen.

2.3.1 Lønnsarbeidernes livsform - fra et historisk perspektiv

Kjeldstadli lister opp ulike karakteristiske trekk ved lønnsarbeidernes livsform på bakgrunn av memoarene til sagbruksarbeideren Johansen. Som en første og minste forutsetning er *lønnsarbeiderkonseptet* - at arbeiderne er formelt frie til å selge sin arbeidskraft, og at det er "en første nødvendighet og interesse å få solgt denne arbeidskrafta" (Kjeldstadli, 1996:8). En neste karakteristikk er at lønnsarbeidet er underlagt en fremmed makt - viljen til arbeidsherren eller hans representant. Denne kontrollen var imidlertid ikke fullstendig,

forhandlinger kunne finne sted, og hadde sterkest sjanse for å komme arbeiderne til gode dersom de stod sammen. Kjeldstadli reflekterer dessuten noe over hvorvidt arbeidets fysiske art bidro til å bestemme arbeidernes livsform: ”Fysisk slit var felles i arbeiderklassen; i alle fall til langt opp etter andre verdenskrig, med innføring av økt automatikk og hjelpemidler til intern transport” (ibid.:9). Videre var lønnsarbeidets livsform preget av et skille mellom arbeidstid og tida utenom arbeidet - mellom produksjon og reproduksjon, for ikke å utelate og nevne at det var vanlig å jobbe tolv timers arbeidsdager. Arbeidet dominerte således det daglige livet. Videre var lønnsarbeidet arbeiderne utførte i følge Kjeldstadli av instrumentell karakter: arbeidet var en nødvendighet, et middel for å oppnå lønn (ibid.). Imidlertid er det, som Kjeldstadli understreker, neppe riktig å anse dette som en del av livsformens *vesen*. Den merverdiproduserende virksomheten - det konkrete arbeidet, kan også for arbeiderne ha en egenverdi, og den store prestisjen tungt mannsarbeid hadde er kjent fra mange beretninger (Kjeldstadli, 1996:10). Kjeldstadli siterer her den unge Gustav Johansen som synes jobb som plankebærer var meget attraktivt:

Dette var et av de stolteste øyeblikkene i min tid. Jeg hadde nemlig i lang tid gått og beundret disse sterke karene som løp av sted med store plankevinger på akselen, på svaiende plankeganger høyt oppe i stablene, og tenkt at dette måtte være et ideelt arbeid. Vi unge diskuterte ofte disse folkene, og vi var enige om at dette måtte være toppen av slitet for føden (Kjeldstadli, 1996:10).

Videre var det forventet at større barn tok arbeid og bidro til husholdet. Lønnen ble vanligvis forvaltet av mor som arbeidet i hjemmet, såkalt familielønnsøkonomi. Alle bidrag til husholdsøkonomien kom godt med - knapphet, om ikke regelrett fattigdom, preget arbeidernes livsform. Mor laget og fordelte maten, og det var så nær som aldri snakk om spise fritt eller så mye man ville ha (ibid.).

2.3.2 Arbeiderklassens habitus

Selv om individene som levde innenfor en lønnsarbeiderlivsform selvsagt var personlig forskjellige, og kunne komme fra ulik bakgrunn, kunne nokså fastlagte *livsbaner* identifiseres i arbeidermiljøene i følge Kjeldstadli: ”Disse livsbanene inneholdt etapper, skapt av biologisk alder, av statens inngrep i borgernes liv og av den klassespesifikke ’kapitalen’ en fikk med seg hjemmefra eller ervervet seg” (Kjeldstadli, 1996:12). I følge Kjeldstadli ble individer formet til å passe i en slik bane gjennom disponerende grunnskjema for fortolkning og bedømming av verden som kan kategoriseres som det Bourdieu kaller for *habitus*. På grunnlag av memoarene identifiserer Kjeldstadli to momenter som inngikk i en arbeiderklassespesifikk habitus: for det første var det å arbeide en selvsagt sak. Allerede fra barnsben av ble barna, særlig guttene, innlemmet i arbeidet, ved å utføre små oppgaver, hjelpe

til, og dessuten ved å tidlig ta eget arbeide og bidra økonomisk til husholdet. Det andre momentet var kravet om å innordne seg i et kollektiv - ”mange skikker formidlet den lærdommen at en ikke skulle vokse ut av, bryte av fellesskapet, for eksempel ved at det ble kontrollert hva slags klær folk gikk med” (ibid.:12).

Den eldre, lokalorganiserte, arbeiderkulturen skilte seg i følge Kjeldstadli tolkning av Johansens fremstilling seg klart fra den organiserte arbeiderkulturen som vokste fram med arbeiderbevegelsens framvekst: ”orienteringen i denne eldre kulturen var lokal, med samhold og kontroll innad og fiendtlighet utover, uformell, litt ’rå’ i omgangsformen og lite opposisjonell overfor bedriften” (ibid.:13). Familien stod svært sentralt i denne lokalorganiserte kulturen, og familiebegrepet ble også benyttet i utvidet, overført forstand for å beskrive samholdet innad i nabolaget eller arbeidslaget. Bostedskretser, eller nabolag, utgjorde den nest viktigste enheten, og endelig bedriften og arbeidsstokken. De lange arbeidsdagene, gjerne fra seks om morgenen til seks om kvelden førte til at mye av det sosiale livet ble levd i arbeidstiden. Humor og selvskapt underholdning var et naturlig element for å holde humøret oppe, og ofte tok underholdningen form av ganske grove pek - som å spikre fast tresko til gulvet og spyle folk med vann vinterstid (ibid.:13). Disse fellesskapene tilbød følelse av tilhørighet og støtte, men var også forpliktende for de som inngikk i det, blant annet gjennom krav om å ikke skille seg for mye ut:

Sterke normer om likhet, om ikke å ha pretensjoner, om konformitet, holdt folk på plass. Kollektiviteten i denne kulturen virket ikke bare støttende, men kontrollerte og begrenset hva enkeltmennesker kunne gjøre (Kjeldstadli, 1996:14).

Også innad på arbeidsplassene eksisterte det skillelinjer: organiseringen av arbeidet, ulik avlønning, og individer som opptrådte sterkt til egen vinning skapte motsetninger. Avstanden mellom formenn og arbeidere var stor, og ledelsen kunne ensidig benytte det sterkeste våpen i et samfunn som var preget av sterk undersyssetning - å si opp arbeidere. Mye av denne uformelle, uorganiserte arbeiderkulturen ble gradvis visket bort ettersom arbeidernes krav ble mer formalisert gjennom dannelser av fagforeninger som knyttet seg opp til en stadig større og sterkere arbeiderbevegelse.

Et særegent preg ved arbeiderbevegelsen til forskjell fra andre bevegelser var at den ga ny mening til forholdet til bedriften og mellom arbeidsfolk. Foreningen erstattet underdanighet overfor bedriften med selvhevdelse, og fungerte som motstykke mot situasjonen hvor bedriften hadde overlegen makt over den enkelte arbeider i kraft av retten til å si opp folk grunnlagt på vissheten om at det alltid var rift om plassene.

Løsningen ble da å overkomme denne makta ved å holde sammen, slik det skjedde mot slutten av 1890-årene da arbeiderne i andre lag nektet å ta over arbeidet fra de 'mannaene' [kollegaene] som hadde lagt ned arbeidet i en lønnskonflikt (ibid.:18).

Motstanden mot streikebryteri opphevet denne absolutte makta, og arbeiderne opparbeidet seg gjennom fagforeningsaktivitet større trygghet i arbeidssituasjonen. Samholdet mellom arbeiderne utover den lokale tilhørigheten ble utvidet, og solidaritetsfølelsen steg, sammen utgjorde dette en brodd mot en motstander som ikke tidligere hadde vært organisert - den organiserte arbeiderkulturen tilførte generalisering, formalisering og standardisering av relasjoner som tidligere hadde vært lokale og personavhengige (ibid.:20).

Det var også de som mente at fagorganisasjonene hadde en *kultiverende* oppgave, utover å bedre de mer arbeidsrelaterte kår. Marius Ormestad, formann i Norsk Jern – og Metallarbeiderforbund, og den første fastlønte formann i norsk fagbevegelse uttalte tydelig et slikt syn:

Organisationens arbeide omfatter ikke bare det strengt økonomiske. Den strækker sig ogsaa til at heve arbeidernes intelligens. Det er klart, at så længe arbeiderne gaar i en aandelig døs og dorskhed, saa forstaar de heller ikke at værdsætte sig selv eller sit eget arbeide. De sætter ingen krav; tar, hvad som bydes dem, og ofrer ikke en tanke for dagen i morgen – eller for den slægt, som de sætter i verden. De er ligesaa slap i den moralske pligtfølelse, som i retning at kræve sin menneskeret. Ud af dette morads er det organisationen vill trække arbeiderne. Vække dem tillive! Hæve dem over det dyriske! Gjøre dem til selvbevisste, rettænkende, intelligente medlemmer af samfundet. Men hovedformaalet for organisation kan samles i det ene ord: Selvhjælp!" (Ormestad sitert i Bjørnson, 1990:161).

Sammenliknet med Kjeldstadlis beretning om sagbruksarbeideren kan denne karakteristikken sies å sprike på en del punkter: Riktignok markerer Johansen avstand til såkalte "festelskere", og påpeker hvordan de organiserte arbeiderne, til tross for de mange ulike interessene og fritidsaktiviteter de kanaliserte engasjementet gjennom (for eksempel avholdsforeninger, sangkor, religiøse og politiske foreninger), hadde det til felles at de fremmet ro og disiplin, som for han fremsto som et kjærkomment motstykke til kaoset han syns hersket i den gamle festkulturen. Men Johansen tegner også som vi så et bilde av arbeideren som hardtarbeidende og som en som finner stor verdighet i arbeidet sitt. I sterk kontrast til bildet Ormestad tegner av en dorsk arbeider som ikke vet å verdsette sitt arbeide, forteller Johansen om forestillinger av hva ulike former for arbeid var verdt: Da Johansen som gutt fikk tilbud om å kappe ved for usle 25 øre favnen uttalte hans far at bestyreren som hadde satt ham til jobben ikke hadde forstand til å verdsette kroppsarbeid, og at han heller ville spandere de 25 ørene på vedkommende til tross for dårlige kår. Dette vitner om at arbeidet også hadde en moralsk verdi for arbeiderne og om viktigheten av å opprettholde et visst verdighetsnivå til tross for at midlene var sårt tiltrengte (Kjeldstadli, 1996:17).

2.3.3 Forskning på kulturelle aspekter ved arbeiderklassen

Som det framkom av avsnittet om arbeiderklassens habitus, brakte arbeiderbevegelsen ny mening til forholdet mellom bedriften og arbeidsfolk: underdanighet ble erstattet med selvhevdelse og bedriftens overlegne makt ble utfordret. I det klassiske sosiologiske verket *Arbeiderkollektivet* fra 1961 tar Lysgaard for seg hvordan arbeidere danner et *uformelt*, kollektivt verdisystem på arbeidsplassen for å ivareta egne interesser som motsats til umettelige krav fra et kapitalistisk system som bedriften representerer. Studien er basert på observasjoner og kvalitative intervjuer av menn ansatt ved en papirfabrikk på Østlandet og ble utført på midten av femtitallet. Lysgaard gjør rede for hvordan underordnede i en arbeidssituasjon utvikler et beskyttende fellesskap - et uformelt arbeiderkollektiv, (gjerne i tillegg til mer formelle konstellasjoner som fagforeninger), som fungerer som en buffer overfor bedriftens, eller det *teknisk økonomiske systemets*, umettelige krav, hvilket bidrar til å trygge de ansattes plass i arbeidsorganisasjonen. Arbeiderkollektivet blir således løsningen på arbeidernes dilemma: - behovet for fortsatt medlemskap i det teknisk/økonomiske system på den ene siden, og beskyttelse overfor dette systemet på den andre siden. Således følger Lysgaard et funksjonsanalytisk resonnement, i og med at de underordnede som erfarer sin situasjon som et problem (ikke nødvendigvis bevisst), og innehar et visst talent for sosial organisasjon, som gjør det mulig å på en spontan og uformell måte utforme et (funksjonelt) forsikringsystem som løser deres problemer. Denne mobiliseringen er forutsatt to vesentlige prosesser: en *problemtolkningsprosess* og en *spontanorganiserende* prosess (som igjen deles i en interaksjonsprosess og en identifiseringsprosess). Førstnevnte prosess innebærer altså fornemmelsen av det nevnte dilemma, at man på den ene siden er avhengig av bedriften – av arbeidet, samtidig som man møter umettelige krav i arbeidssituasjonen. Interaksjonsprosessen sikter til samhandlingen mellom individer, enten planlagt eller spontan, mens identifiseringsprosessen sikter til samfølelse, fornemmelsen av å gå opp i en felles enhet - en følelse av å være det samme som dem man identifiserer seg med. Mens interaksjon forutsetter (geografisk) nærhet, er betingelsen for identifisering at en deler visse likheter med hverandre. Utviklingen av et kollektivsystemet er altså forutsatt at personer befinner seg nær hverandre, til en viss grad er lik hverandre og står overfor ”de underordnedes karakteristiske problemsituasjon” (Lysgaard, 1961:146-7). Arbeiderkollektivet er basert på uformelle normer og regler, og er sterkt lojalitetspreget - det som tjener kollektivet gjør ikke alltid det for individet, i alle fall ikke umiddelbart, eller for det Lysgaard kaller det *menneskelige system*. Det kan for eksempel dreie seg om å ikke stikke seg fram og jobbe for å forbedre egen

posisjon og lønn, men å være lojal overfor arbeidskameratene. De nevnte spontanprosessene avleirer seg i en slags ideologi som gir retningslinjer for hvordan den gode arbeidskamerat skal tolke sin situasjon i bedriften, og hvilke normer for oppførsel som gjelder. Ideologien ble underbygget med trusler om straff (som for eksempel utfrysning) for de som ikke fulgte den (ibid.:150). Lysgaard foreslår det videre som en mulighet å tenke klasse som en parallell til kollektivet: samfunnet som en arbeidsorganisasjon i større målestokk, og dermed anvende modellen av arbeidsorganisasjonen på hele samfunnsorganisasjonen. Kan det tenkes at arbeiderklassen kan oppfattes som et kollektivsystem i samfunnsmålestokk?

De grunnleggende prosessene er altså alt i alt de samme innen kollektiv og klasse: interaksjon, identifisering, problemtolkning. Det er derfor også rimelig å sette opp en hypotese om at betingelsene for at kollektiv og klasse skal utvikle seg i den konkrete bedrift og i det konkrete samfunn, i prinsippet er de samme: visse nærhets-, -likhets- og problembetingelser (ibid.:179).

Slik kan man tenke seg at arbeiderkollektivet som et verdisystem er et uttrykk for en overordna klassestruktur. Opprettelsen av arbeiderkollektivet utfordret en såkalt "husmannsånd", som siktet til en mentalitet som går ut på at man "søker trygghet for seg selv personlig ved underdanig tjenestevillighet overfor den overordnede, med lua i hånda". En slik husmannsånd innrømmer med det ledelsens rett til å være autoritær - man godtar en paternalistisk orden. Mens husmannsånden åpner for en kamp der alle stiller mot alle, gir arbeiderkollektivet hver og en økt styrke i møte med bedriften forutsatt at man er lojal mot systemet, de andre arbeiderne, selv om dette ikke alltid umiddelbart (og i noen tilfeller ikke i det hele tatt) tjener individet.

2.3.4 Det norske likhetsideal

I forbindelse med levekårsundersøkelser og studier av levesett og livsformer i Norge påpekes ofte et ganske særegent *likhetsideal* i den norske kulturen. Som et talende eksempel på likhet som sentral verdi i norsk kultur, trekker Hellevik (1996) fram den tidligere Høyrestatsministeren Kåre Willoch sin kritikk av Arbeiderpartiregjeringen på slutten av åttitallet og utover, som han mente førte en politikk som økte ulikheten i det norske samfunnet. I følge Hellevik kan det kan se ut som om likhetsverdien i norsk kultur er hevet over sosiale og politiske motsetninger (ibid.:136). Sosialantropolog Marianne Gullestad, som har gått mer systematisk til verks for å forske på det hun kaller *likhetsidealet* i den norske kulturen, snakker om hvordan *likeverd* defineres som *likhet* i det norske samfunn:

Norsk kultur er fundamentalt sett individualistisk, men vår form for individualisme sameksisterer med en sterk likhetstankegang. Det er et kulturelt spenningsfelt mellom likhet på den ene siden og individualisme definert som det å være fremstående og enestående på den andre siden. Hos oss er likeverd mer eller mindre synonymt med likhet (Gullestad, 1989b:116).

I følge Gullestad fører denne likhetstankegangen til en samhandlingsform mellom mennesker som fremhever det partene har til felles (likhet), mens det som skiller dem holdes taktfullt utenfor: ”*Dette innebærer at likhet ikke nødvendigvis betyr faktisk likhet, men en stil som fremhever og understreker likhetstrekkene mellom partene*” [min utheving] (Gullestad, 1989b:117). Dette ettersom personer i mange sammenhenger må være like for å føle seg likeverdige (ibid.). I hvor stor grad man ønsker likhet i realiteten, er altså gjenstand for diskusjon. I en kronikk som innledet en såkalt *elitismedebatt*, som blant annet fant sted i Dagbladet⁷, skriver John O. Egeland at ”den godt utdannede, urbane middelklassen har skaffet seg et kulturelt hegemoni som utfordrer andre grupper og som skaper motstand” (Egeland, 2007b). Egeland hevder at middelklassen har dratt stigen opp etter seg og utøver stor kulturell makt fra sin ”trone”:

Det dreier seg om en elitisme med antifolkelig profil der brede samfunnslags meninger oppfattes som reaksjonær populisme. Vi aner tilbakekomsten av et aristokratisk samfunnssyn som uttrykker elitens følelse av å være moralsk og kunnskapsmessig overlegen. Oppslutningen om Frp er et direkte uttrykk for opprøret mot dette (Egeland, 2007b).

Mens den norske stat siden 1880-tallet var bygd på støtte fra brede folkebevegelser og massepartier, har det siste tiåret i følge Egeland vært preget av en avvikling av den norske stats folkelige forankring (Egeland, 2007a). Argumentene til Egeland blir imidlertid ikke stående uimotsagt: Skarpenes (2007) hevder på bakgrunn av egen forskning på den høyt utdannede middelklassen i Norge at et gjennomgående trekk er dens tendens til å legitimere seg som folkelig:

Informantene i vårt materiale gir uttrykk for at rangeringer i seg selv er problematisk, og det fremmes kritikk mot dem som foretar slike rangeringer. Derfor virker det som at den ’legitime kulturen’ er moralsk forankret i en form for demokratisk folkelighet. Å felle kulturelle dommer sidestilles med det å felle moralske dommer (Skarpenes, 2007b).

Dette sammenfaller med en tendens til å tone ned kulturell status blant høyere lag, og et aktuelt eksempel på dette kan sies å være invitasjonen av Norges kanskje mest kjente (og såkalte ”folkelige”) danseband, Ole Ivars, til å spille under åpningsfesten til den Norske Opera. I hvilken grad folk faktisk oppfatter seg som like, eller bevisst fremstår som det, og statuerer egen alminnelighet for å legitimere handlinger som i realiteten er forskjellsdannende er nettopp ett element som jeg søker å få nærmere svar på.

---

⁷ Des. 07 – jan. 08. Debatten ble utløst av John O. Egelands kommentar i Dagbladet ”Landet slår sprekker”, 10.12.07: <http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/12/10/520721.html>
Elitedebatten:
<http://www.dagbladet.no/meninger/index.html?type=typearkiv&typeid=1002041&string=elite&tag=item&created%5B%5D=20071201&created%5B%5D=20080101&orderby=>

2.4 Oppsummering

Som jeg var inne på innledningsvis i kapittelet, endres rammene for sosial orientering og handling seg kontinuerlig, og følgelig også betingelsene for hvordan samfunnsvitenskapene skal forstå og forklare sosiale fenomener. Mens det tidligere kunne være meningsfullt å nesten utelukkende kategorisere mennesker sosialt på bakgrunn av deres forhold til økonomiske produksjonsstrukturer, må vi i dag forholde oss til et langt mer mangefasettert felt. Det er vanlig å betegne vestlige samfunnsformer som mer komplekse systemer blant annet på bakgrunn av et endret produksjonssystem, den kapitalistiske, teknologiske, samt informasjonsteknologiske utviklingen, dannelsen av velferdsstaten osv. Flere og differensierte sosiale arenaer, økt mobilitet mellom dem og større rom for individuelle valg og forming av livsløp, samt økt omfang av symboler, nødvendiggjør fornyede tilnærminger for å forstå sosial handling - og sosial ulikhet. Skillene mellom det økonomiske, det kulturelle, og folks hverdagsliv, blir således mindre klare og definerte. Ulike felter, med uklare grenser til hverandre og dermed vanskeligere definerbart innhold, fører til at sosial ulikhet arter seg på nye måter og må forklares ved å ta høyde for flere og andre aspekter enn tidligere. Flere ulike faktorer er bestemmende for sosial posisjon i samfunnet i dag, og Gullestad påpeker et viktig poeng i denne sammenheng når hun sier at sosial klasse i dagens samfunn i større grad later til å bli uttrykt gjennom *livsstil* (Gullestad, 1989b).

Mens flere teorier og tilnærminger argumenterer for at klassebegrepet er å regne som en anakronisme - et utdatert begrep uten forklaringsgyldighet, vil jeg argumentere for at det fortsatt er et nyttig analytisk redskap, men at begrepets innhold og mening må tilpasses en endret samfunnsform. Klasse må således forstås som et mangefasettert konsept: som både omfatter kulturelle og symbolske, moralske, så vel som sosioøkonomiske og materielle ulikhetsaspekter.

*

I det kommende vil jeg forsøke å tilnærme meg den norske arbeiderens sosiale virkelighet - livsverden, med utgangspunkt i empirisk materiale, og med dette belyse de store teoretiske aspektene på et mindre abstrakt nivå. Først følger imidlertid en redegjørelse av, samt diskusjon omkring de metodologiske aspektene ved "innsamlingen" av dataene.

Kapittel 3 Metode og tilnærming

Jeg vil i det følgende redegjøre for hvordan jeg har hentet inn det spesifikke empiriske materialet som ligger til grunn for studien, og hvorfor jeg valgte en kvalitativ tilnærming til dette formål. Det vil videre være naturlig å diskutere styrker og svakheter ved denne metodiske tilnærmingen.

3.1 Den kvalitative tilnærmingen

Ettersom det i hovedsak er den subjektive dimensjonen ved et sosialt fenomen - individers livsverden og verdiorienteringer, jeg har vært interessert i å få kunnskap om, var en kvalitativ tilnærming til feltet et naturlig valg. En slik tilnærming muliggjør å få tak i sosiale aktørers beskrivelse, forståelse og fortolkning av seg selv og sin livsverden, som vil være essensielt for å videre forstå hva de gjør og ikke minst hvorfor. Fordelen med en slik tilnærming er at den muliggjør å samle inn et materiale som er tematisk vidtfavnende, som innebærer muligheten for å få et mer helhetlig inntrykk, ved at ulike livsområder kan sees i sammenheng. En ulempe ved dette er selvsagt begrenset generaliserbarhet, men til gjengjeld er sjansen større for å oppdage relevante faktorer og få et mer helhetlig bilde av virkeligheten som studeres, som i en kvantitativ tilnærming derimot gjerne kan sies å gi seg utslag i lite ”forklart varians”.

Gjennom oppgaven så langt har jeg vektlagt nødvendigheten av å ikke begrense forståelsen av samfunnsvitenskapelige fenomener til objektive, gitte størrelser med uforanderlig innhold, altså å ta utgangspunkt i et positivistisk paradigme. En oppfatning av samfunnsmessige fenomener som dynamiske, påvirkelige og ”påvirkende” prosesser framfor noe statisk og gitt, nødvendiggjør også en metode som tar høyde for å få kunnskap om og forståelse for slike fenomener. Et begrepspar som bidrar til å belyse dette er Blumers *sensitive* og *definitive* begreper (Blumer, 1986). Med såkalte sensitiverende konsepter sikter Blumer til begreper hvis innhold ikke lar seg presist avgrense. Snarere enn å kunne gi faste definisjoner, (som definitive begreper gir), og identiske svar på hva begreper som for eksempel identitet og kultur betyr, åpner slike begreper gjerne for assosiasjonsdannelse, og stimulerer således tanken snarere enn å hindre den, jamfør George Orwells sitat (avsnitt 2.2.4). Dette har sin styrke i og med at assosiasjonene de vekker kan gjøre oss oppmerksomme på eventuelle nye problemstillinger og lede oss an til problemområder som vi kanskje ikke på forhånd visste kunne være relevante. Sensitiverende begreper sier dessuten gjerne noe om fenomener av mer abstrakt karakter som først får betydning sett i relasjon til noe annet, noe som etter min mening er helt symptomatisk for hvordan sosiale fenomener må forstås. Således kan begreper som viser til noe mangefasettert og kompleks miste noe av sin forklaringskraft ved å bli

avgrenset for snevert. Ta til eksempel kulturbegrepet - som er et kjernebegrep i min studie. Det er verken hensiktsmessig eller ønskelig å definere *kultur* som noe fast - ettersom kulturelle aspekter verken består uforanderlig over tid, eller har likt innhold uavhengig av andre sosiale faktorer. Jeg har således, etter Gullestads oppskrift⁸, gitt kulturbegrepet et prosessuelt innhold i og med at jeg legger til grunn en forståelse av begrepet som *de tolkningspremisser og handlingsskjemaer som individer anvender i møtet med den sosiale verden*. Ved å foreta dette grepet kan sentrale trekk ved slike prosesser identifiseres, men det forutsetter at vi benytter noen analytisk anvendbare begreper. Jeg har allerede vært inne på at *verdier* vil være essensielt å se på i denne sammenheng, og mer spesifikt hvordan individer avgrenser seg fra andre menneskers handlinger og oppførsel (som fungerer som symboler på deres orienteringer og verdier) (gjennom symbolske grensedragningsprosesser), og gjennom dette danner et bilde av sin egen kultur og identitet.

Sensitiverende begreper har dermed fordeler ved at de åpner vår erkjenneshorisont snarere enn å snevre den inn, og på den måten kan lede oss an til å få svar på ”hva vi ikke vet at vi vet”, og ”hva vi ikke vet at vi ikke vet”⁹ (Olaisen, 1996:4). Forbindelsen mellom et forskningsdesign som baserer seg på sensitiverende begreper og en kvalitativ, metodisk tilnærming er i denne sammenheng åpenbar, da en kvalitativ tilnærming muliggjør oppfølging av slik ny erkjennelse, ved å tillate oss å gå i dybden på temaer og følge opp interessante tråder underveis i forskningen, for eksempel praktisk talt i en intervjusituasjon ved å stille spørsmål og pense inn på tema som i utgangspunktet ikke var planlagt.

3.2 Det kvalitative intervju som redskap

Som metode innen samfunnsvitenskapen er det kvalitative intervjuet særlig fruktbart for å få kunnskap om menneskers forståelse av sin egen livsverden, om deres erfaringer og selvforståelse og deres eget perspektiv på verden de lever i (Kvale 1996). Hensikten er i stor grad at informantene skal være aktive i intervjusituasjonen, og at intervjueren i hovedsak skal *lære av informanten* (Måseide i Korsnes, Andersen, & Brante, 1997). Ettersom informantenes egne oppfatninger og fortolkning var av interesse for meg, i og med at jeg ønsket informasjon om symbolske og kommunikative aspekter ved deres levesett, og kunnskap om verdiene og holdningene som ligger til grunn for deres orienteringer i deres dagligdagse liv, var det

---

⁸ Gullestad bruker i sin studie levekårsbegrepet som eksempel på et begrep med sensitive karakterer (Gullestad bruker imidlertid uttrykket *syndrombegrep* i stedet for *sensitiverende begrep*). For en nærmere utlegning, se (Gullestad, 1989a:146-148)

⁹ Selvsagt er det ikke til å komme bort i fra at dette gir oss utfordringer når det gjelder forskningens reliabilitet og gyldighet. Dette vil jeg komme tilbake til i metodekapittelet.

kvalitative intervjuet nærmest et selvsagt valg, mer spesifikt en *eksplorerende* intervjuetype – utforskende og i stor grad tematisk styrte.

Hva angår utformingen og struktureringen av det kvalitative intervjuet eksiterer det gradsforskjeller: den *eksplorerende, semistrukturerte*, intervju typen impliserer at intervjuer, på bakgrunn av vurderinger underveis i intervjuet, kan følge opp interessante tema som kanskje ikke på forhånd var forestilt som relevante og interessante for studien: ”Hver intervjuer må bruke sin teft og slå til når han aner at han er på sporet av noe” skriver Lysgaard (1961:20) i forbindelse med studien *Arbeiderkollektivet*. En slik tilnæringsmåte åpner altså opp for å få kvalitativt ny kunnskap, i tillegg til emner man under studiens forberedelser hadde planlagt å skaffe kunnskap om. Intervjuet blir således en kreativ, konstruktiv prosess, i liten grad avgrenset av regler og strukturer. Gjennom denne prosessen konstrueres i stor grad kunnskap på bakgrunn av interaksjonen mellom intervjueren og den intervjuede der og da, i motsetning til at kunnskap samles inn som objektive fakta. Kvale (1996) understreker et viktig poeng i denne sammenheng når han omtaler det kvalitative intervjuet som et *håndtverk* – som i stor grad læres gjennom praktisering og forbedres gjennom erfaring. Ved å kalle det et håndtverk hevder han imidlertid å unngå å redusere intervjuet til noe som utøves på bakgrunn av enten rigid formalisme eller naiv spontanitet (ibid.). Christensen m.fl. (1998) belyser i stor grad Kvales poeng ved å påpeke den *sosiale dimensjonen* ved vitenskapelig kunnskapsproduksjon, og den kjensgjerningen at vi ikke kan unngå å styre handlingene våre etter praktisk evne, og ikke utelukkende etter rasjonelle regelstrukturer. Således vil kvaliteten på intervjuet være avhengig av egenskaper som sensitivitet og kreativitet, eller ”teft” som Lysgaard formulerte det, hos intervjuer - aspekter ved prosessen som vanskelig kan gjengis i form av teoretisk formulert kunnskap på papiret. Allikevel er det feilaktig å tro at tilfeldigheter styrer hvordan man handler i en forskningssituasjon: ”handlingene våre er rasjonelle og bevisste, men det er en praktisk rasjonalitet og bevissthet mer enn en teoretisk logikk som genererer handlingene våre” (Christensen et al., 1998:140). Denne praktiske bevisstheten er bygget opp gjennom erfaringer vi gjør oss i det sosiale livet, som vi alle er en del av – forskere så vel som forsknings - ”objektene”, men som vi ikke er eksplisitt bevisste (ibid.). Forskningsprosessen vil således hele tiden være betinget av praktisk kunnskap og det Christensen m.fl. kaller ”taus kunnskap” – uartikulert kunnskap. Validitet og reliabilitet i forbindelse med en slik forskningsprosess vil mer eksplisitt belyses under avsnitt 3.4.3. Implisitt og generelt diskuteres dette imidlertid gjennomgående i hele kapittelet.

3.2.1 Intervjuguiden

Etter beslutningen om metode, og mer presist kvalitative, eksplorerende intervju er tatt, og før den praktiske intervjuingen kan finne sted, var det nødvendig å utforme en *intervjuguide* (se appendiks, 8.5). Selv om jeg hadde valgt en eksplorerende intervjutype - med en relativt løs struktur og med muligheter for å følge opp interessante emner underveis, så jeg det som nødvendig, og som en trygghet, å ha en ganske detaljert intervjuguide til grunn for å forsikre meg om at viktige emner ble tatt opp i alle intervjuene. Guiden ble satt opp slik at den innledet med en del typiske bakgrunnsspørsmål, for så å komme inn på spørsmål angående utdanning, arbeid og arbeidssituasjon. Videre kom det spørsmål som omhandlet arbeiderbegrepet mer generelt, samt klassebegrepet. Deretter fulgte spørsmål om fritidssystemer. Mot slutten ble det oppført en del spørsmål som gikk på verdier i forhold til politikk og samfunnsspørsmål. Guiden ble avrundet med spørsmål som går på informantenes refleksjon over egen livssituasjon og tilfredshet, og helt til slutt ble det naturlig å spørre informanten om han selv hadde noe å tilføye. I arbeidet med en intervjuguide er det essensielt å være seg bevisst spørsmålsformuleringen, ettersom det er her operasjonaliserings"nøkkelen" ligger når man bruker intervjuet som metode – hvordan man konkret skal gå fram for å få informasjon om de mer eller mindre abstrakte, teoretiske, begrepene i problemstillingen. I denne sammenheng var jeg opptatt av at spørsmålene ikke skulle være av analytisk karakter, men at de skulle være funksjonelle for sitt formål – å få arbeiderne til å snakke om seg selv og sine livsverdener, på sine premisser og med sitt eget språk og sine egne formuleringer.

3.3 Den praktiske gjennomføringen

Jeg vil her gå inn på selve den praktiske prosessen rundt hvordan jeg fikk opprettet kontakt med informantene, gjennomføringen av intervjuene, samt utfordringer i denne prosessen.

3.3.1 Utvalgsriterier

På bakgrunn av følgende kriterier ble informantene valgt ut: informantene måtte være mannlige industriarbeidere i alderen 21 til 30 år gamle og ikke lærlinger (jeg stilte ingen krav om at de måtte være faglærte). Aldersavgrensningen lå i at jeg, som presisert i problemstillingen, ønsket å snakke med unge menn, som hadde foretatt utdannings - og yrkesrelaterte valg etter 1990-tallet, og dermed i hovedsak¹⁰ etter at treårig videregående opplæring som skulle resultere i studiekompetanse, fag-/svennebrev, yrkeskompetanse eller kompetanse på lavere nivå ble en lovfestet rett (Kunnskapsdepartementet, 2008). Kriteriet om

---

¹⁰ To av informantene ble riktignok "for gamle" for virkningene av denne reformen.

at informantene ikke skulle være lærlinger skyldtes at jeg ønsket å øke sannsynligheten for at de hadde en viss fartstid i arbeidslivet, og dermed kunne uttale seg på bakgrunn av en viss mengde ervervet erfaring. Kjønnsspesifiseringen skyldtes at det i hovedsak er menn som jobber i denne typen industriyrker, og at det tradisjonelt sett alltid har vært det. Industriarbeidere ble et naturlig førstestepremiss i og med at denne yrkesgruppen tradisjonelt sett har utgjort kjernetroppen i den norske arbeiderklassen.

3.3.2 Tilgang til feltet

Første trinn i selve den praktiske utførelsen av intervjuene bestod i å komme i kontakt med informanter. Dette ble først forsøkt gjort ved å sende ut formelle forespørsler om deltakelse, med informasjon om prosjektet, til en håndfull ulike industribedrifter situert i Hordaland (se appendiks 8.4.2). Dette ble fulgt opp med forsøk på å etablere kontakt med de samme bedriftene via e-post og telefon, men viste seg til tross for dette lite fruktbart. Henvendelsene mine ble ikke besvart og ettersom dette er et prosjekt som er avhengig av andres velvilje og ekstraordinær innsats, ville jeg være forsiktig med å være for pågående. To pilotintervjuer med lærlinger som jobbet på bedrifter situert i Bergensområdet fikk jeg imidlertid skaffet, men dette var gjennom private kanaler. Den manglende responsen fra bedriftene i Hordaland gjorde at jeg måtte ta i bruk alternative strategier. En venn av familien som jobber i personalavdelingen ved en større industribedrift i en mellomstor by i Buskerud¹¹ ble nøkkelen - min døråpner. Hun satte meg i kontakt med en kollega av seg med relevant ansvarsområde på den aktuelle bedriften, og denne kollegaen ble min svært hjelpsomme kontaktperson. Dermed ble hovedutvalget på åtte informanter trukket herfra. Det var videre gjennom min kontaktperson ved denne bedriften at jeg kom i kontakt med en annen industribedrift situert i Buskerud og fikk avtalt ytterligere tre intervjuer med informanter som passet de ovenstående utvalgs-kriteriene.

Noen beskrivende ord om de to bedriftene, og typen produksjon som bedrives der, er også hensiktsmessig å ta med. Bedriften hvor størsteparten av informantene er hentet fra, ligger i et område, eller et næringskompleks, som har lang tradisjon for diverse typer industriproduksjon, og har følgelig utgjort en sentral del av byens næringsliv. Produksjonen foregår her både etter serie – og stykkprinsipp. De ferdig monterte komponentene (stykkene), består av en rekke mindre deler som produseres etter serieproduksjonsprinsipp, og det var denne serieproduksjonen som beskjeftiget flest av mine informanter i det daglige virket. Det

---

¹¹ Av hensyn til informantenes anonymitet velger jeg å ikke spesifisere geografisk lokasjon nærmere. Jeg kommer tilbake til dette i kapittel 3.4.1 *Anonymisering og forskningsetiske aspekter*.

tekniske utstyret ved denne bedriften er avansert, ettersom mange ulike deler inngår i de endelige komponentene. Den andre bedriften er av mindre størrelse, med færre ansatte, og produksjonen er mindre avansert og foregår i mindre skala, og dessuten med mindre avanserte maskiner. Produksjonen er her utelukkende seriebasert, ettersom de ikke monteres sammen til større komponenter før de forlater fabrikkene. Bedriften har i underkant av 150 ansatte, mens den førstnevnte har ca. 600 ansatte.

3.3.3 Intervjusituasjonen

Foruten de to pilotintervjuene fant alle intervjuene sted på informantenes arbeidsplass. I bedriften hvor flertallet av informantene var situert ble intervjuene foretatt på ulike rom på personalavdelingen. Det er vel verdt å nevne innvirkningen dette kan ha hatt på informantenes vilje til å uttale seg åpent, og deres følelse av trygghet i intervjusituasjonen. Lysgaard forteller til sammenlikning om hvordan han og hans ”intervjumedarbeidere” forventet å bli oppfattet av arbeiderne da de gjennomførte intervjuer i en industribedrift: ”Vi var klar over at vi – spesielt fra arbeiderens side – lett ville komme til å bli oppfattet som ’bedriftens folk’, for eksempel som dens konsulenter. (Simpelthen fordi folk utenfra med blokk og blyant gjerne er konsulenter)” (Lysgaard, 1961:19). Likens var jeg på forhånd klar over at jeg kunne bli oppfattet som ”bedriftens utsendte”, og var derfor påpasselig med å fortelle informantene i forkant av intervjuet at jeg *ikke* var på oppdrag fra bedriften, men i regi av mitt eget prosjekt, masteroppgaven, og at informasjonen de delte med meg ville anonymiseres. I den andre bedriften fortonet dette seg noe annerledes. Før det første ble disse intervjuene utført nattetid – på informantenes nattskift¹². Jeg hadde på forhånd avklart med ledelsen at jeg kunne bruke halvannen time av arbeidstiden deres til intervjuing. Etter informantens ønske ble intervjuene utført på ”deres område”, i såkalte ”glassbur” i produksjonshallen. Det at ingen funksjonærer, ”kontorfolk”, var på jobb på dette tidspunktet, samt det faktum at jeg kom på et snarere ualminnelig tidspunkt kan ha bidratt til å lette stemningen litt og gjort det hele mindre formelt. I følge min egen oppfatning og innsikt var flertallet av informantene normalt komfortable med intervjusituasjonen, kanskje med unntak av to, som jeg oppfattet som ganske ordknappe og litt ukomfortable med situasjonen. Dette trenger imidlertid ikke ha sammenheng med at vedkommende var undrende overfor mine intensjoner. Det at jeg fikk lov til å utføre disse intervjuene i informantenes arbeidstid gjorde at jeg slapp å føle at jeg tok av informantenes fritid, og at jeg ”stjal” tiden deres. Det er god grunn til å tro at dette gjorde de

---

¹² Dette skyldtes dels at informantene selv ønsket å gjennomføre intervjuene i arbeidstiden ettersom dette var greit for ledelsen, samt stramt tidsbudsjett fra intervjuers side.

mer velvillige til å la seg intervju og til å ta seg god tid under intervjuet ettersom det representerte et avbrekk fra det vanlige arbeidet. De to pilotintervjuene ble utført på en rolig café på arbeidernes fritid, og muligheten for at jeg skulle bli oppfattet som en utsendt fra bedriften var ikke tilstede på samme måte som i de andre tilfellene.

I forkant av hvert enkelt intervju opplyste jeg som nevnt at informasjonen ville anonymiseres. Jeg spurte og forsikret meg også om at det var greit for informantene å ta lydopptak av intervjuet og opplyste om valgfriheten i forhold til å svare på spørsmål, og at de når som helst kunne kreve at innsamlede opplysninger ble slettet og følgelig ikke brukt. Det var imidlertid ingen som reservert seg mot å svare, men en informant uttrykte ønske om at noe han fortalte under intervjuet "måtte bli mellom oss to". Dette ble selvsagt respektert.

I en intervjusituasjon er det alltid betimelig og være bevisst innvirkningen selve intervjusituasjonen og intervjuer kan ha på den som intervjues, og hva han/hun ønsker å fortelle, og hvordan. For eksempel kan man tenke seg at informantene ofte vil forsøke å svare det de tenker er "korrekt" å svare, i den forstand at det er det som er politisk korrekt, eller trygt å svare, eller det de tror intervjuer forventer. Av denne grunn kan det være lurt å gjenta enkelte spørsmål ved å stille de på ulike måter. Dette forsøkte jeg å gjøre i de tilfellene dette virket hensiktsmessig.

Fra intervju til intervju varierte det hvilke tema som ble omtalt mest og lengst, noe som var forventet og lagt til rette for i og med intervjuenes utforskende design. Spørsmålenes rekkefølge varierte også noe, ettersom jeg forsøkte å skape så glidende overganger som mulig, for at intervjuet skulle likne mer på en samtale enn en utspørring, og på denne måten oppmuntre informanten til å "spore av" - det vil si trekke inn nye, potensielt relevante elementer. Det var følgelig også noen variasjoner med tanke på intervjuenes lengde, ettersom noen hadde mer å fortelle enn andre.

Det må det også nevnes at ett av intervjuene ble av så dårlig lyd kvalitet at jeg etter gjentatte mislykkede forsøk på transkribering så meg nødt til å forkaste det. Slik endte jeg opp med 12 intervjuer, hvorav to var pilotintervjuer. Hvorvidt dette er et ideelt antall intervjuer kan diskuteres. Ut i fra et idealistisk ståsted ville det selvsagt ha vært ønskelig å utføre flere intervjuer. På den annen side: ut i fra et realistisk ståsted, med tanke på rammene for prosjektet (ressurser og tid), vurderer jeg 12 intervjuer til å utgjøre et OK antall. Intervjuene tok i gjennomsnitt ca. 1 time og 20 minutter, noe som resulterte i 240 sider transkribert materiale. Det skal også sies at jeg ut fra vurderinger jeg foretok underveis i intervjuingsfasen følte at jeg hadde møtt et visst metningspunkt, i betydningen at jeg tror flere intervjuer ville ha bekreftet det allerede akkumulerte inntrykket.

3.4 Behandling og bearbeiding av intervjuene

3.4.1 Transkripsjon

Som en forutsetning for videre analysearbeid fulgte det etter intervjuingen en periode med transkribering av lydopptakene - arbeidet med å omdanne tale til tekst. En slik prosess med å transformere informasjon fra en form til en annen innebærer, om enn uvilkårlig, tolkning og vurdering fra forskers side. Hvordan vi formulerer oss språklig og skriftlig er ofte mer ulikt enn vi kanskje tenker over, og man må derfor gjerne foreta en del vurderinger underveis. Jeg valgte i dette tilfellet å i stor grad skrive som informantene snakket, ettersom jeg vurderte det slik at dette kunne ha relevans for analysen på en implisitt måte, til tross for at det ikke var noen lingvistisk analyse jeg skulle gjennomføre. Jeg kom fram til at jeg synes det hadde blitt feilaktig å skrive informantens sitater i regelrett skriftlig bokmål ettersom dette ikke får fram nyansene, dynamikken og egenarten i språket deres, som jeg synes bidrar til å skape et autentisk helhetsinntrykk som jeg synes er relevant å få fram. At jeg i stor grad skriver som informantene snakker fører for eksempel til at det forekommer en del a-endinger i teksten, samt forkortelser som "no" i stedet for "noe" og liknende. De mest spesielle kjennetegn ved dialekter og talemåter har jeg imidlertid tonet ned for å forhindre noen mulighet til å identifisere informantene.

3.4.2 Analyseprosessen

Allerede under intervjuet, etter, og i arbeidet med transkriberingen begynte en rekke ideer og assosiasjoner å framtre, og jeg må innrømme at materialet til tider fremsto som ganske kaotisk og uoversiktlig. Behovet for en viss kategorisering og sortering av informasjon var påtrengende som et første ledd i den "ordentlige"¹³, systematiske, analyseringen. Intervjuene tok opp svært mange ulike temaer, og det ble en utfordring å konstruere kategorier å ordne informasjonen i, særlig ettersom hvert av temaområdene også har så mange dimensjoner ved seg, og var analytisk interessante på flere nivåer. For å få en viss oversikt, og for å kunne sammenlikne informantens fortellinger om ulike tema, laget jeg et indikatorskjema, en matrise, hvor nesten hvert av spørsmålene fra guiden utgjorde en egen kategori. Dette resulterte i en oppdeling i hele 69 ulike indikatorer. Disse hadde for eksempel titler som "utdanning", "tidligere arbeidserfaring" og "yrke – sier det noe om person" etc. I de ulike rubrikkene ble det så ført inn stikkord og bruddstykker av sitater og henvisninger til sidetall i intervjuene for å gi et bilde av hva informanten hadde fortalt om det gitte emne. Med 12 ulike

---

¹³ Analyseringen av kvalitativt materiale er gjerne ikke noen isolert prosess som er avgrenset til et visst steg i forskningsprosessen, men begynner gjerne å foregå på et eller annet nivå allerede i intervjusituasjonen.

intervjuer og 69 indikatorer ble det et stort og kompleks skjema, men allikevel ble informasjonen betydelig komprimert og mer oversiktelig, samt lettere å foreta sammenlikninger på bakgrunn av. I neste omgang fant jeg det meningsfullt å dele inn de 69 indikatorene i følgende seks kategorier: *bakgrunnsinformasjon (1)*, *arbeid / utdanning & 'på arbeidsplassen' (2)*, *ulikhet i samfunnet (3)*, *fritid og livsstil (4)*, *samfunn / politikk (5)* og *tilbakeblikk – livssituasjon generelt (6)* (se appendiks 8.3).

3.4.3 Verifisering: Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet

I forbindelse med en kvalitativ tilnærming, hvor utførelsen til en viss grad beror seg på praktisk kunnskap og "teft" hos forskeren, blir det naturlig og viktig å spørre seg hvor vitenskapelig slik forskning kan påberope seg å være:

Hvis forskningen er så preget av tilfeldigheter, av den samfunnsmessige konteksten den utføres i, av forskningsmiljøer, av personlige komponenter som teft og stahet, og dersom en del av forskningen vår er uartikulerbar, hvordan skal vi da kunne hevde at det vi driver med er vitenskap? (Christensen et al., 1998:145).

Som et svar på dette foreslår Christensen m.fl. at vi løsriver oss fra en dikotomisk forståelse av hva som er vitenskapelig og ikke og erkjenner at de fleste forskere, uansett metodologi og metode, mer eller mindre vil bryte med slike idealtypiske vitenskapelighetsgrenser. Måten å hindre at dette undergraver forskningen på må være å inneha et reflektert og bevisst forhold til det. Videre sammenlikner de slik type vitenskapelig arbeid med å delta i en samtale: selv om man ikke kan komme fram til endelige, universelle sannheter betyr det ikke at samtalen eller forskningen er verdiløs: man kan allikevel komme fram til ny kunnskap, forkaste annen og utvikle nye ideer som kan diskuteres og kritiseres (Christensen et al., 1998:145). Det er altså viktig å forsøke å løsrive seg fra prinsipper som ligger til grunn for mer tradisjonelle og konvensjonelle måter å bedrive forskning på - jeg sikter her typisk til en mer formalisert type datainnsamling, med muligheter for statistisk generalisering. En slik tankemessig "løsrivelse" er særlig betimelig når en skal vurdere en kvalitativ studie sin validitet, (gyldighet) og reliabilitet (pålitelighet), samt generaliserbarhet (hvorvidt studien, de spesifikke funn, kan utsi noe generelt og gjelder også under andre vilkår). Som et utgangspunkt for det man kan kalle en *verifisering* ("godkjenning") av en kvalitativ studie, er det altså viktig å være klar over at man i studiet av menneskelig handling – og samhandling, ikke kan ha som utgangspunkt at man kan finne prediktive og universelle sannheter – kunnskapen vi kommer fram til er snarere konkret og kontekststøttet (Flyvbjerg, 2004), og må snarere sees som kunnskap som fremmer forståelsen vår, framfor som endelige sannheter.

Når det gjelder *validitet* - hvorvidt det er overensstemmelse mellom metode og studiens formål, har jeg tidligere i kapittelet begrunnet mitt valg av det kvalitative intervju som forskningsmetode, og drøftet ulike aspekter ved stegene i denne framgangsmåten. Gitt problemstillingen var det altså helt sentralt å ta utgangspunkt i informantenes egne fortellinger. I tillegg kan man imidlertid tenke seg at det hadde vært ønskelig og interessant å inkludere andre empiriinnslamlingsmetoder. *Observasjoner*, for eksempel av informantenes i deres daglige arbeidssituasjon, samt på fritiden, kunne potensielt ha gitt interessant informasjon om symbolske aspekter ved informantenes livsstil og levestil, og vært et metodisk nyttig supplement til intervjuet. Allikevel vurderer jeg det slik at det empiriske materialet til grunn for min studie, gitt rammene, tilfredsstillende hva det var ment for. Intervjuene er av god kvalitet innholdsmessig sett, det vil si at jeg jevnt over fikk utfyllende svar og fortellinger fra informantene. Sitatene tjener i stor grad til å illustrere dette.

Når det gjelder studiens (indre) *reliabilitet* – hvorvidt forskningsprosessen er pålitelig, spiller også sitatene en vesentlig rolle. Den relativt hyppige sitatbruken som jeg har valgt å legge til grunn for presentasjonen og analysen av det empiriske materialet, tjener som viktige verifiseringsfaktorer. Gjennom disse får leser innblikk i ”råmaterialet”, og får således mulighet til å få et inntrykk av det man kan kalle den indre konsistensen, eller logikken, som preger dette. Når det gjelder reliabilitet i sammenheng med intervjuet som forskningsmetode, er særlig selve intervjuprosessen en kritisk fase. Hvorvidt intervjueren stiller ledende spørsmål, og således kan påvirke informantens svar, er spesielt viktig å være bevisst i denne sammenheng, ettersom dette vil svekke reliabiliteten betraktelig. Min vurdering av intervjusituasjonen, transkripsjonene og gjennomlesningen, samt analysen av intervjuene er det generelle inntrykket at ledende spørsmål ikke utgjorde noe problem - i den grad jeg som intervjuer kan vurdere dette objektivt. Jeg grunngir dette med at samtlige informanter deltok aktivt i samtalen, og gjerne motsa meg dersom de følte at jeg stilte spørsmål som kunne indikere noe annet enn de egentlig mente. At jeg også bevisst stilte ”samme” spørsmål på ulike måter har også bidratt til at spesifikke enkelt svar gjerne ikke blir stående som ”bevis” alene. Det er også gjennomgående en helhet, en indre logikk i intervjuene, som må sees i sammenheng med de mer spesifikke, isolerte svarene - konteksten enkeltsvarene uttrykkes i må hele veien vurderes. Dette vil jeg også benytte sjansen til å vektlegge som en styrke ved kvalitative intervjuer som forskningsmetode - for eksempel i motsetning til kvantitative undersøkelser som gjerne baserer seg på strengt formaliserte, avgrensede svar, i form av ulike forhåndsdefinerte kategorier. Informantenes egne tolkninger og tanker i forhold til spørsmålene som en kvalitativ tilnærming åpner for, representerer i seg selv en unik kilde til

informasjon og forståelse, og må ikke utelukkende sees på som en fare for studiens pålitelighet. Når det gjelder sitatbruk fra intervjuene i oppgaven, er det særlig tre informanter hvis sitater går igjen hyppigere enn de andre. Dette skyldes disse informantenes gode evne til å artikulere seg på en "utadvendt" måte - med fyldige og selvstendige beskrivelser og skildringer, i motsetning til uttalelser som lett ble preget av at informantene utsa det mest nødvendige ut fra spørsmålet som ble stilt, men ikke så mye mer utover det. Dette betyr imidlertid ikke at generaliseringer og konklusjoner kun bygger på sitatene som er representert i teksten - det er alltid vurderinger av datamaterielt samlet sett, og dermed uttalelsene til alle tolv informantene, som ligger til grunn for dette - sitatene har den rolle at de beskriver poengene på en god måte. Informantene som siteres oftere enn andre teller altså ikke mer i vurderingen av materialets innhold.

Snarere enn å sammenlikne kvantitative og kvalitative opplegg med henhold til *generalisering*, som er lite hensiktsmessig, må vi erkjenne at de ulike tilnærmingene har ulike verdier og styrker. I forhold til en kvalitativ tilnærming som intervjuet, tenker jeg da særlig på muligheten dette åpner for når det gjelder å få kvalitativt ny kunnskap om et felt, samt en helhetlig forståelse av menneskelig handling og samhandling. Å forstå menneskelig handling blir i denne sammenheng ikke noe snevert og individorientert prosjekt, men gir grunnlag for generell forståelse som kan være verdifull i en rekke andre sammenhenger.

3.5 Forskningsetiske aspekter

3.5.1 Anonymisering og forskningsetiske aspekter ved studien

Som jeg var inne på under avsnittet om transkripsjon, gjorde jeg enkelte justeringer dersom jeg kom over særegenheter med henhold til talemåte, så muligheten for å gjenkjenne noen av informantene blir minimal. En annen teknikk jeg har benyttet meg av for å sikre informantenes anonymitet er at jeg har laget tre ulike alderskategorier som jeg har plassert informantene i, fremfor å knytte eksplisitt alder til hver informant. Dette fordi det var mange ulike aldre i utvalget, og at et "slingringsmann" på ett til to år ikke er av nevneverdig betydning ettersom alle informantene befinner seg innenfor et trettenårsintervall. Som presentasjonen av bedriftene viste, har jeg også valgt å unnlate å nevne bedriftens navn, samt stedsnavn på geografisk lokasjon.

Frivillig, informert samtykke er selvsagt helt essensielt når det angår forskningsetiske aspekter forbundet med intervjumetoden. Jeg var tidligere inne på hvordan informantene som sa seg villige til å bli intervjuet ble informert om hovedlinjene i forskningsprosjektet gjennom brev fra meg, samt følgebrev fra veileder, og at de når som helst kunne trekke seg som

informanter og få opptaket slettet. At forskningsopplegg og intervjuguide ble meldt til og godkjent av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste, personvernombudet for forsker – og studentprosjekter, som fungerer som bindeleddet mellom forsker og Datatilsynet (Alver & Øyen, 1997), er dessuten også et selvfølgelig element forut for kontakt med eventuelle informanter. Et standard meldeskjema, samt intervjuguiden, ble sendt til NSD for godkjenning før prosessen kunne begynne (se appendiks 8.4.1).

3.6 Studiens avgrensning

Både begrensninger av metodisk og av mer tematisk art har vært nødvendig å foreta i forbindelse med denne studien. I forbindelse med drøftingen av studiens validitet var jeg inne på avgrensninger av mer metodisk art, og nevnte blant annet at flere intervjuer, samt observasjon som metode, potensielt kunne ha tilført studien mer, samt også ny type, empiri.

Tematisk sett hadde kjønnsperspektivet, mer spesifikt maskulinitet som et aspekt ved arbeiderkultur, vært et interessant og relevant aspekt å ta for seg. Dette på grunn av det manuelle arbeidets karakter - hvor fysisk slit, tøffhet og styrke er sentrale (og maskuline) nøkkelord. Dette får jeg dessverre ikke anledning til å gå i dybden på.

Det kunne også ha vært interessant å inkludere et mer bedriftsorganisatorisk perspektiv på deler av studien som beskjeftiger seg med den daglige arbeidssituasjon, samt sosiale konstellasjoner i denne sammenheng. Dette fordi man kan tenke seg at det eksisterer forskjeller mellom enkelte bedrifter, på bakgrunn av hvordan disse er organisert. Videre kunne det ha vært interessant å eventuelt kontrastere de unge arbeiderne i min studie med eldre arbeideres synspunkter og holdninger til de samme emnene. Dette må imidlertid i denne omgang tjene som hentydninger til tema og vinklinger det kan være interessant å ta for seg i fremtiden.

Analyse - Den norske arbeiderens livsverden

Kapittel 4 Den praktisk orienterte arbeideren

I en karakteristikk Pedersen (1996) gir av det han kaller ”arbeiderklassens sårbare sønner” fremstiller han dette som en marginalisert gruppe, i utakt med offisielle verdier og normer:

Mest i utakt med det seinmoderne samfunns offisielle verdi – og normgrunnlag, mest sårbare på arbeidsmarkedet og fjernest fra hverdagen som tilbys i utdanningssystemet, er nok arbeiderklassens barn, og særlig deres sønner. (...). Utakten kan tolkes som en mangel, som en tapstilstand. Men vi kan også forstå deler av den som en aktiv handlende form for opposisjonell motkultur. Begge perspektiver har etter mitt syn mye for seg (Pedersen, 1996:85)

Sitatet er hentet fra Pedersens konkluderende kommentarer basert på hans utlegning om politiske preferanser, rasisme og bredere sosiokulturelle mønstre knyttet til klasseforhold. Jeg vil bruke påstanden som utgangspunkt for min analyse av arbeidet som kilde til identitet for informantene: – Kan man identifisere noe som likner en tapstilstand eller opposisjonell motkultur blant industriarbeidere på bakgrunn av utdannings – og arbeidssituasjon?

4.1 Livet i produksjonssfæren - arbeidet som kilde til identitet

I dette delkapittelet er det arbeidernes orienteringer og verdier i forhold til arbeidet (forstått som lønnsarbeid), og det som lå forut for deltakelsen i arbeidslivet - for manges del valget av yrkesfaglig studieretning, som i hovedsak skal vies oppmerksomhet. Informantenes tanker rundt verdien av utdanning og yrkesmessig status vil også være naturlige tema i denne sammenheng.

Arbeidet er et naturlig utgangspunkt av flere grunner. Tradisjonelt sett har lønnsarbeidet utgjort den dominerende virksomheten i arbeidernes og arbeiderklassens liv. Som hovedbeskjeftigelsen i livet betinget arbeidet typisk hvordan det øvrige livet kunne leves, hvilken posisjon man hadde i samfunnet, hvilken klasse man tilhørte og hvilket parti man stemte på. Til en viss grad har dette bildet blitt nyansert og utfordret. Flere taler for at arbeidet nå har utspilt sin rolle som viktig kilde til identitet, og påstår er at en utvidet fritidssfære, et utbygget velferdstilbud, generelt høyere levestandard, osv. gjør arbeidet til en mindre prekær faktor i livet, i sær i vestlige samfunn (se for eksempel (Offe, 1985) og Kern & Schuman (1984)). Jeg mener imidlertid det fortsatt gir mening å vurdere arbeidet som en sentral del av informantens liv, samt som en viktig kilde til identitet. Hvorfor jeg er av denne oppfatningen vil bli belyst over de neste sidene.

4.1.1 Det ordentlige arbeidet - det praktiske arbeidets verdighet

... hadde det ikke vært for oss som gidder og jobbe så hadde ikke Norge gått rundt. Du kan ha så mange folk på kontorer som du vil, men det er fortsatt de på gulvet som gjør jobben
(Arbeider 9, som et argument mot at "alle" skal ta høyere utdanning)

... for du gjør jo mye god jobb du som er på gulvet - det er jo du som skaper verdiene egentlig - som gjør mesteparten (Arbeider 1, argumenter mot statushierarki på arbeidsplassen)

En påfallende sterk tendens i datamaterialet er at betydningen av "ordentlig arbeid", nyttig arbeid, er tett forbundet med fysisk, produksjonsnært arbeid. Arbeider 12 uttrykker her at en ordentlig arbeider er en som jobber med noe fysisk:

Arb.12: ... arbeider, da tenker jeg liksom litt fysisk arbeid, sånn - få ting gjort, ja - at du rett og slett er sånn som ja, du vil få ting gjort, du... der og da liksom

I: ja, mer praktisk...?

Arb.12: ja, praktisk ja

Arbeider 1 påpeker på sin side at arbeidet ikke nødvendigvis må være av fysisk art, men at det i alle fall må være noe nyttig - og at nyttig arbeid ofte står i kontrast til arbeid sjefer utfører og arbeid som foregår foran en datamaskin.

Arb.1: nei, eller, det er jo hvert fall en som gjør..., som *gjør noe*, det behøver ikke være fysisk, men han gjør hvert fall no' nyttig, eh, jeg, eh vil ikke si at mye av det sjefær og - dem arbeider ikke så veldig mye, dem sitter for det meste foran dataen og knotter eller sitter på et møte, så dem kunne jo kanskje kommet litt mer ned på gulvet kanskje, enkelte ganger, og sett litt hva som skjer..., i stedet for å bare sitte der opp og ikke få noe innsikt i hva som skjer...

Arbeider 10 går litt lengre i sine uttalelser, riktignok med en humoristisk undertone, når han impliserer at det å bli forfremmet til formann i praksis innebærer at man slutter å jobbe:

Arb.9: ... han er faktisk fra gulvet han og [formannen]. Det er faktisk sånn med de fleste av formennene..., at de har jobbet seg oppover.

I: Så det forandrer ikke så mye at han får det navnet?

Arb.9: Det eneste de skifter er kjeledress og lønningspose. Det er vel det eneste, og så det at de slutter å jobbe da (litt humoristisk undertone)

Ved å vektlegge hvordan man gjennom det daglige arbeidet er direkte involvert i produksjonsprosesser - gjerne med håndgripelige resultater, og dermed bedriver nyttig, synlig, arbeid, opphøyer arbeiderne statusen på arbeidet sitt over andre yrkesgrupper, i tillegg til at det er naturlig å tolke dette som en mekanisme for å få arbeidet til å fremstå som meningsfullt.

Arbeider 1 forteller hvordan han føler at erfaringsbasert kunnskap i jobbsammenheng, som følge av nærheten til de faktiske produksjonsprosessene, ofte blir undervurdert av funksjonærer - da i hovedsak ingeniører, som befinner seg lenger opp i stillingshierarkiet på arbeidsplassen:

I: skulle dere ønske - dere som står mer ansikt til ansikt med problemene i produksjonen, at dere hadde blitt hørt litt mer?

Arb.1: noen ganger, men, så, når en har vært her så lenge som jeg så blir en jo bare vant til at dem ingeniørane og sånt, at dem - særlig dem nye da, dem må prøve alt annet først, før'em hører på vårs,

I: å ja?

Arb.1: dem må liksom få et pluss i boka, men så innser dem jo det sjøl at det ikke var så bra allikavel, det forslaget. Men det er noen som skal prøve å vise seg fram mest mulig og så - for det, samma hvor mye vi sier at det ikke går liksom, vi som har drivi med det

Verdien av den praktiske og erfaringsbaserte kunnskapen oppvurderes her tydelig med å vise til hvordan den teoretisk baserte kunnskapen - som gjerne også sammenfaller med en stilling lenger opp i hierarkiet på arbeidsplassen, spiller fallitt. Det er ingen tvil om hvilken kunnskap som vurderes til å være den mest ordentlige, matnyttige og viktige blant arbeiderne.

Gjennom informantenes fortellinger om bakgrunn for valg av studieretning, trivsel på skolen, og yrker som fremstår som uaktuelle for dem, kommer det også til syne preferanser for, og verdsetting av, praktiske ferdigheter og praktisk arbeid, samt en nedvurdering av teoretisk kunnskap, ofte kombinert med en følelse av manglende beherskelse på dette feltet. Åtte av de tolv unge arbeiderne valgte mekanisk studieretningslinje i den videregående skolen. Blant de øvrige har enkelte byttet studieretning underveis, og blant fagretninger som kan nevnes for deres tilfeller er transportfag, logistikk og lager, allmennfag, elektronikk og naturbruk.

Den kjærkomne avvekslingen ”den praktiske biten” på skolen representerte - timene i verkstedet på hvor man kunne bruke hendene, kombinert med skoletrøtthet og et ønske om å tjene egne penger, er gjennomgående elementer i fortellingene om den videregående skolehverdagen, og generelt i forhold til deres valg av studieretning. Arbeider 4 gir en framstilling som er typisk for størsteparten av informantene når han forteller at han ikke er noen ”skoletype”, og best liker å holde på med det praktiske:

I: hvordan trivdes du på skolen, hadde du noen favorittfag eller,?

Arb.4: eh... hadde vel ikke mye favorittfag, altså - jeg er jo ikke no’ teoretiker, det har jeg aldri vært. Det som gikk an det var jo det som var reine... - det som var bilrelatert rett og slett. Det var det som var all right, ellers var det mest skruing og få gjørra no’

I: ja, du liker å gjøre noe praktisk?

Arb.4: ja, det, jeg kan’ke sitta foran en datamaskin hele dagen og styre og ordne, det klarer jeg ikke

I: nei, du vil bruke deg sjøl litt?

Arb.4: ja, absolutt

I: har du vurdert å ta noe høyere utdanning eller noe sånt, eller har ikke det vært noe ønske?

Arb.4: neiiii, det... ikke akkurat. Jeg er ikke noe skoletype i det hele tatt. så jeg var jo bare heldig som kom inn her, ellers måtte jeg vel ha kasta meg rundt og begynt på no’ skolegreier, tenker jeg

For øvrig fortalte tre av informantene (på eget initiativ) at de på grunn av dysleksi fant teoretiske fag vanskelig. Nettopp av denne grunn forteller Arbeider 8 at han er ”bedre med hendene enn hodet”:

I: Er det noen type jobber som du ikke kunne tenke deg å ha?

Arb.8: eh... her inne eller?

I: ja, eller sånn mer generelt og

Arb.8: nei, jeg kunne ikke tenke meg noe sånn skrivebordsjobb eller sånn

I: nei, du liker å kunne være litt.. (blir avbrutt)

Arb.8: ja,

I: ... kunne bruke deg sjøl litt praktisk?

Arb.8: mmm

I: du liker å bruke hendene?

Arb.8: ja, bedre med det enn i hue hvert fall. *Jeg har jo hatt lære- og skrivevansker lenge så* [min utheving].

Størstedelen av arbeiderne ga uttrykk for at valg av en praktiskorientert studieretning hang sammen med lav eller manglende interesse for, og liten tilfredshet med teoretiske fag på skolen, samt preferanse for praktisk utfoldelse generelt:

I: kan du si noe om hvorfor du valgte å gå akkurat mekaniske fag?

Arb.10: nei, jeg var vel blant den gjengen på skolen som ikke var så veldig interessert i å gå så veldig mye videre, derfor så var'e - har bestandig syns mekanisk har vært litt interessant da, og så fikk jeg smake litt på det faget her på grunn... hva heter det a, grunn..

I: grunnkurs..?

Arb.10: ja, første året hvert fall, så prøvde jeg det videre og syns det var all right og så fikk jeg jobb her, og så, har jeg blitt.

I: mmm, og det var greit?

Arb.10: jada,

I: liker du å bruke deg sjøl litt fysisk eller?

Arb.10: ja, det har vært mye sånn moped og bil og sånne ting opp i gjennom, så, kom innpå detta.., det er jo litt annerledes, men det blir jo å jobbe med henda

Arbeidernes preferanse for praktisk arbeid forsterkes tydelig gjennom svarene som gis når jeg ber dem om å nevne uaktuelle yrker:

Arb.12: jeg hadde ikke orka å sitte i noe kontorlandskap lissom, det er skrekken. Jeg må tumle med no'.

Av de ti informantene som fikk spørsmål om å nevne jobber eller yrker de absolutt ikke kunne tenke seg å ha, svarte størstedelen av dem "kontorjobber og liknende" - uten at jeg som intervjuer forespeilet dette som et alternativ. Arbeider 6 beskriver her hvordan kontorarbeid oppfattes som ensformig og kjedelig:

I: Er det noen typer yrker du kommer på som du absolutt ikke kunne tenke deg å ha?

Arb.6: ja, det må være sånn å bare sitte på et kontor det.., da... - Det kunne jeg absolutt *ikke* tenkt meg, bare der... syns det er greit å gjøre.., hva skal jeg si, det å ikke røre på seg, da... - bare sitte her inne i åtte timer liksom, det hadde ikke fungert

Det er her også påtakelig hvordan slikt type arbeid forbindes med å ikke gjøre noe, men at det kun forbindes med å "sitte der". I forbindelse med at Arbeider 1 blir bedt om å fortelle hva han mener om høye lederlønninger kommer det også fram en oppfatning om at folk i denne typen yrker ikke utfører ordentlig arbeid:

I: Hva syns du om de høye lederlønningene som det har stått så mye om i avisene den siste tiden?

Arb.1: det er jo et spørsmål om dem fortjener det dem har i lønn, eller hvor mye dem har gjort for det. For det er ofte at dem på gølvet har gjort like mye for det som dem som sitter oppe der og bestemmer, det er jo dem, som sitter i dissa styrene dem gjør jo ikke annet enn å sitte og nikke, "jaaa", og så ikke no' - tar ikke no' sånne *ordentlige* beslutninger [min utheving]

I: ja, at det ikke står i forhold liksom?

Arb.1: nei, [sier seg enig i utsagnet]

Med en viss fare for å overfortolke, kan en av dette utsagnet forstå det som at Arbeider 1 mener at de *virkelige*, og *ordentlige*, beslutningsprosessene tas av den jevne arbeider på det

manuelle produksjonsnivå, hvor det de kaller det ”ordentlige arbeidet” foregår. Dette fremstår jo unektelig som et paradoks, ettersom den konvensjonelle forståelsen tilsier at det nettopp er ledelsen og styrene som tar de ordentlige beslutningene i en bedrift - i betydningen de beslutningene som får størst konsekvenser for bedriften som helhet og dens ansatte. Arbeider 1 snur her det hele på hodet og viser en tankemåte som bryter med dette konvensjonelle mønsteret: det er arbeiderne som faktisk produserer, utfører selve den manuelle handlingen. På et helt grunnleggende nivå, i bokstavelig forstand, er det derfor også de som tar de ordentlige beslutningene, i og med at det ikke beslutningen i seg selv som fører til at jobben blir utført eller produktet skapt, det er selve handlingen, i disse arbeidernes tilfelle den fysiske handlingen, som er avgjørende, og som således blir den ordentlige beslutningen. En slik oppfatning er tydelig i tråd med hvordan arbeiderne betrakter sin måte å arbeide på som mest ordentlig og reell.

*

På bakgrunn av informantenes fortellinger om skolehverdagen, arbeidet og uaktuelle yrker kommer det tydelig fram at praktisk, manuelt, arbeid er å foretrekke. Det er også denne typen arbeid som av informantene oppfattes som mest ”ordentlig arbeid”. Det er naturlig å tolke dette som en måte å tillegge arbeidet økt mening og verdighet på, særlig gjennom å distingvere det fra typiske funksjonæryrker, eller ”skrivebordsjobber”, som flere av informantene selv kaller det. Dette synet underbygges ytterligere ved å analysere arbeidernes forhold til, og tanker om skole og utdanning, og verdien av dette.

4.1.2 Utdanning – ikke nødvendigvis et gode

... kjedelig å sitte på skolebenken, var lei av det, så det var godt å komme seg av gårde og begynne å arbeide
(Arbeider 11, om trivsel på skolen)

Et felles trekk ved informantene i utvalget er valget deres om å gå ut i jobb og tjene egne penger framfor å gå videre på skole etter endt videregående. Av de tolv arbeiderne har fire fagbrev, to er lærlinger på tidspunktet intervjuene utføres, og de resterende seks har ikke fagbrev. To av informantene fortalte at de ønsket å ta et friår og jobbe før de eventuelt begynte på videre utdanning, men fant det vanskelig å gå inn i en studietilværelse når de allerede hadde begynt å tjene egne penger. Størsteparten uttrykker at de ikke hadde noe ønske om å gå videre - at høyere utdanning ikke var noe for dem. Summa summarum er det ingen av informantene som har hatt særskilte planer eller intensjoner om å anskaffe seg noen utdanningsmessig karriere, men med noen variasjoner hva angår årsaker til dette. Arbeider 9

og 1 oppgir for eksempel manglende tilfredshet med å gjøre skolearbeid som grunn for å ikke velge å ta høyere utdanning:

I: har du hatt noen planer om å ta noe høyere utdanning?

Arb.9: egentlig ikke, jeg er ikke noe skolelys jeg så,

I: nei, du synes det er greit å jobbe?

Arb.9: ja. Holder meg på gulvet.

Arbeider 1 uttrykker likens lite tilfredshet med teoretiske fag:

I: har du hatt noe planer om høyere utdanning?

Arb.1: nei, jeg vurderte litt om jeg skulle gå da, men så er jeg jo ikke så glad i norsk og dissa grammatikkfaga og sånn, så, men asså da var'e jo greit når jeg fikk tilbudet her,

I: mmm, så du synes ikke det har hindra deg noe, liksom?

Arb.1: nei, orker'n ikke den teorien så får en heller bare jobbe seg oppover,

I: ja, du ser muligheten for det?

Arb.1: ja, så, heller bruke det en kan, eller vise det sånn ellers.

Arbeider 3 utfordrer på sin side påstanden om at det nødvendigvis lønner seg å ta høyere utdanning:

Arb.3: nja..., alle sier jo at det lønner seg å ta en utdanning, men det kommer jo helt an på hva slags jobb du er hypp på. Vil du bli lege så må du jo, så må du gå de åra som trengs. Skal du jobbe på fabrikk så trenger du ikke akkurat å gå på skole i årevis, bare du er fornøyd med det du jobber med liksom.

Arbeider 10 forteller at han ikke er glad i å stikke seg for mye fram, og at han av denne grunn ikke var så oppsatt på å ta høyere utdanning. Dessuten trekker han det fram som positivt at han slipper å ta mye ansvar på jobben, og at det er lettvin:

I: Har du hatt noe planer om eller hatt lyst til å ta noe høyere utdanning?

Arb.10: nei, jeg er..., hva heter det for no' a' - litt for beskjed..., eller litt for glad i å *ikke* [min utheving] stikke meg fram, holdt jeg på å si, ikke ha så mye ansvar og, litt kanskje beskjeden egentlig, måtte nesten overtales for å komme hit, hehe

(...)

I: ja, men synes du det er litt kjedelig innimellom eller?

Arb.10: ja, innimellom så er det litt kjedelig, men på den annen måte så er det veldig lettvin da - når jeg går ut porten så er jeg ferdig, slipper å tenke no' mer på det liksom

I: ja, du synes det er litt greit og?

Arb.10: ja, jeg er ikke så veldig glad i å ha sånn ansvar og sånn hengende over meg. Da er jeg liksom ansvarlig for det jeg gjør, og så ferdig med det.

At arbeidet representerer et godt alternativ til å "sitte på skolebenken" illustreres godt av

Arbeider 7, når han forteller om hvordan han trivdes på skolen - bare ikke i timene...:

Arb.7: jeg er rastløs ikke sant, jeg klarer ikke å sitte på skolen, jeg har gått allmenn - jeg gikk to år på allmenn, og da holdt jeg på å gå på veggene,

I: mmm

Arb.7: da holdt jeg på å gå på veggene - *det var ikke det at jeg ikke klarte det, men jeg var drittlei*, ikke sant [min utheving]

I: ja, du ville heller..., du ville gjøre noe annet -?

Arb.7: ja, heller jobbe asså. *Jeg tenker jo mer på min egen tilfredshet, mer enn jeg tenker på lønn og meningsutvikling* [min utheving]

I: ja, jeg skjønner. Så skolen var ikke ditt favorittsted?

Arb.7: jeg trivdes på skolen, bare ikke i timene (humoristisk undertone)

I: hehe, ja, nettopp. Var du slitsom for lærerne tror du?

Arb.7: hehe, det kan jeg lett tenke meg at jeg var

Rastløsheten Arbeider 7 snakker om, var åpenbart ingen god kombinasjon med en allmennfaglig studieretning. Det var ikke det at han "ikke klarte det" som var problemet, i følge han selv, snarere manglende motivasjon og inspirasjon - han var *drittlei*. Det er også betimelig at han sier at han i første rekke tenker på sin egen tilfredshet, mer enn han tenker på lønn og meningsutvikling. - Hvorvidt kan slike orienteringer til utdanning tolkes som indikatorer på en slik tapstilstand som Pedersen antyder i det innledende sitatet? De to første sitatene (Arbeider 9 og 1) vitner riktignok om at utdanningssystemet ikke fremstår som noe reelt eller godt alternativ for dem, grunnet manglende mestring av skolefag, men ut fra Arbeider 1 sin uttalelse trenger ikke dette og tolkes som synonymt med en opplevelse av begrensede muligheter – i følge hans uttalelse kan man jobbe seg oppover og vise kunnskap på andre måter dersom man ikke "orker teorien". Arbeider 10 understreker på sin side positive aspekter med å ha en jobb som ikke innebærer så mye ansvar og personlig forpliktelse – det å kunne "gå ut av porten", og legge fra seg arbeidet og ansvaret der og da. Arbeidernes uttrykk for at det å kunne begynne å arbeide framfor å gå på skole som tilfredsstillende, sammenfaller dessuten på mange måter med et sitat fra Kjeldstadli beretning om lønnsarbeidernes livsform sett fra et historisk perspektiv: "... vi frydet oss til å bli voksne, så vi kunne ta arbeid og tjene mange penger. Arbeid, arbeid, det var løsenet fra alle sorger" (Gustav Johansen sitert i Kjeldstadli, 1996:8). Det å betrakte arbeid som et naturlig alternativ til videre utdanning er dessuten også et aspekt som i følge Kjeldstadli inngikk i en arbeiderklassespesifikk habitus - at det å arbeide var en selvsagt sak. Selv om det kan synes paradoksalt sett i forhold til det "offisielle norm – og verdigrunnlaget" Pedersen sikter til, fremkommer det av Arbeider 7 sin uttalelse at det for han er mer meningsfullt å arbeide enn å gå på skole, ettersom dette gjør han mer tilfreds, uavhengig av lønn og meningsutvikling som han selv sier.

Verdier som informantene fremhever som viktige når jeg ber dem reflektere rundt hvilke råd de ville gitt egne barn med hensyn til utdanning - og yrkesvalg, indikerer også at det blir feilaktig å tolke orientering mot arbeid fremfor utdanning utelukkende som resultat av å befinne seg i en tapstilstand. Alle informantene så nær som én vektlegger at det er viktig at barna får muligheten til å foreta selvstendige valg og velge på bakgrunn av det de interesserer seg for. Kun Arbeider 6 sier at han ville ha rådet sine barn *fra* å gå i hans fotspor og i stedet legge vekt på verdien av en "god utdanning". For øvrig er tendensen blant informantene entydig: Det er viktig at barna får bestemme selv og får velge ut i fra hva de liker å holde på med. Arbeider 4 uttrykker dette på en god måte:

I: Har du tenkt noe på hva du ville rådet egne barn til, med tanke på yrkesvalg og utdanning?

Arb.4: nei, asså det - selvfølgelig, dem kan jo komma og spørre, men altså, dem må jo gjøre det dem føler for da, så kan jeg si hva jeg føler og mener om det selvfølgelig, det altså - jeg kan jo ikke nekte dem å si at "nei, det er'e

ikke no' penger i, det skal du ikke bli liksom", det funker ikke, dem må få lov å gjørra det dem vil eller så trur jeg vi kommer til å bli uvenner, rett og slett. Jeg fikk lov til å velge det jeg ville og det satte jeg pris på. Asså, selvfølgelig, så var'e ikke det jeg blei da, men det, ja, da fikk jeg nå prøvd det, og sett hvordan det var, og ja, var heldig og fikk en ny sjanse så da var'e jo greit, selvfølgelig, det går jo an å vise dem på vei og vise dem sånn ja, hva som er lønnsomt og ikke lønnsomt og hvor'em trenger folk og ikke folk, men du skal selvfølgelig like det du skal jobbe med. Det skal ikke bare være for lønna - altså hadde ikke jeg trivdes her så hadde jeg ikke giddi og vært her

Et interessant aspekt ved denne uttalelsen er at Arbeider 4, på tross av at han selv mener at han gjorde et galt valg i forbindelse med valg av studieretning, og ikke fullførte det han begynte på, ikke i noen grad uttrykker at han ville ha forsøkt å virke inn på barnas valg utover det å gi veiledende råd. Det er dessuten også interessant at han påpeker at man ikke skal velge yrke kun ut fra økonomiske aspekter - det viktigste er å trives. Arbeider 12 forteller at han, til forskjell fra Arbeider 4, ble forsøkt påvirket nokså tydelig av sin far til å velge allmennfaglig framfor yrkesfaglig da han skulle velge videregående studieretning¹⁴, men at han selv ville latt barna få velge fritt, men selvfølgelig ikke være helt likegyldig til prosessen:

I: hvis du ser for deg eventuelle egne barn og sånt, når de... hva slags råd tror du at du ville gitt dem når det gjaldt utdanning og yrkesvalg og sånne ting, har du noen tanker om det?

Arb.12: nei, eh.... (liten pause) nei, jeg vet ikke, (...) jeg ville nok vært med dem liksom [støttet dem], men jeg, ikke sånn at... - Jeg blei pusha litte granne på liksom, ikke det at, han mente alt godt han far, og vi hadde jo en åpen dialog og jeg var jo med på det sjøl og - den allmenngreia [allmennfaglig studieretning], men jeg hadde passa mere tel å gå mekaniske fag da, og så gått videre oppover der, det hadde jeg passa tel. (...) Folk sier "mekken" [mekaniske fag] liksom at det er sånn "åh", [som i noe negativt], det er der alle som liksom ikke likær skole går, liksom, sånn var'e på den tida hvert fall.

I: ja, at det var stempla litt..?

Arb.12: ja, stempla litt sånn liksom, og det trudde pappa og da veit du, men egentlig så er'e ikke sånn, for det er jo vannvittige muligheter innen det, veit du, så der skulle egentlig jeg ha vært, når jeg tenker etter,

I: hvis du hadde valgt helt fritt, liksom?

Arb.12: ja, for jeg tenkte på det, liksom, men så sa han liksom, "nei, du vil ikke prøve det" liksom, så da hadde dem motforestillinger mot det liksom, så det.. - det kan'ke jeg gjøre liksom, det...

I: nei, du vil la dem velge fritt?

Arb.12: ja, men det er jo klart at du vil vel legge litt kanskje sånn at det ikke blir helt "texas" da [legge noen føringer så det ikke blir et helt tilfeldig valg]. Du veit jo aldri, hehe, hva slags forslag dem kan komma med

Også når arbeiderne mot slutten av intervjuet blir bedt om å foreta refleksjoner rundt sin generelle livssituasjon, og tilfredshet med de store valgene - særlig i forhold til utdanning og arbeid, identifiserer jeg heller ikke noen utpregede uttrykk for å befinne seg i noen ugunstig – eller "tapssituasjon". Arbeider 12 vurderer her konsekvensene av de store valgene han har tatt:

I: ja, også litt sånn tilslutt, er du fornøyd med der du er i dag?

Arb.12: ja, egentlig... det er ikke noe jeg har no' problemer med, eller no' sånt no' særlig nei, er, ... og så er jeg akkurat i sånn nybegynnerfase i den jobben her og så jeg er veldig engasjert der og nå

I: mmm. Så det er ikke noe du sitter og føler at du kunne ha gjort annerledes liksom?

Arb.12: nei, egentlig ikke, kunne egentlig begynna i et sånt yrke før, egentlig, [han jobbet i innen et annet yrke tidligere og ønsket å bytte jobb fordi han fant den forrige jobben svært krevende tidmessig]. Det kunne jeg egentlig når jeg tenker etter. For jeg har sitti på gjerdet ei god beite [stund] liksom og tenkt sånn, "nei jeg blir her", [her refererer han til den forrige jobben], "her er det trygt og godt", "veit hva jeg har" og sånn liksom,

I: så du føler ikke at det at du ikke har noen lengre utdanning, at det har lukka noen dører som du skulle ønske var åpne?

---

¹⁴ Arbeider 12 valgte yrkesfaglig retning, men ikke mekanisk linje.

Arb.12: neei, gjøkke' det. Eller, nå har det blitt som det har blitt liksom, det kan hende jeg hadde hatt det mye bedre hvis jeg hadde det, men, jeg tru'kke det, for livskvaliteten min er helt toppers, det er enaste, kunne kanskje hatt en bedre lønna jobb eller sånt no' kanskje, men jeg har nå greid meg fint sånn som jeg har fått surra [ordnet] det tel sjøl

Arbeider 2 forteller også at han er fornøyd med situasjonen, samtidig som han er bevisst muligheter som han kunne ha gjort mer ut av:

I: ja.., sånn litt til slutt, føler du at du er fornøyd med der du er i dag eller er det noe du tenker at du skulle ha gjort annerledes?

Arb.2: nei, jeg er jo ganske fornøyd med der jeg er i dag, er ganske glad for at jeg fikk jobben her da. Det er jeg veldig fornøyd med. Men jeg kunne kanskje tatt'en par tre år til på skole kanskje, eller fått et fagbrev innen det jeg er utdanna for, som mekaniker.

I: mmm. Men føler du, det at du ikke har tatt det, lengre utdanning, at det har lukka noen dører som du skulle ønske hadde vært åpne?

Arb.2: Ja.., hadde jeg gått bilmekaniker så kunne jeg kanskje fått andre jobbær liksom, sånn litt høyære stilling kanskje, sånn ikke arbeide på gølvet men litt oppi systemet, men nå trivast jeg jo med å jobbe med henda mine og, så jeg syns det er veldig greit... - Hadde jeg ikke hatt jobb og sånt no' i dag, og gått arbeidsledig, så hadde jeg sikkert angra, men jeg har hatt jobb i alle år lissom, og, aldri vært.. - det lengste jeg har vært uten jobb var vel et halvt år trur jeg. Men hadde en ikke hatt jobb så hadde en sikkert tenkt mer over det

Et interessant og tankevekkende aspekt ved Arbeider 2 sin fortelling er dessuten dimensjonen han tillegger når han påpeker at han er fornøyd med å i det hele tatt *ha* en jobb, og er fornøyd med at han å så godt som aldri har vært arbeidsløs.

4.1.3 Yrkesmessig status

Mens Lamont på bakgrunn av sin studie av den øvre middelklasse i USA og Frankrike forteller at yrkesmessig suksess gir informantene følelse av egenverd, velvære og personlig tilfredsstillelse og realisering, vektlegger arbeiderne i min studie andre aspekter ved arbeidet for å demonstrere egenverd. Å vurdere og å dømme folk på bakgrunn av et ytre statussymbol som yrke fordømmes til en viss grad på moralsk grunnlag av arbeiderne i min studie, og en del av informantene hever seg således moralsk over folk som feller slike dommer. Arbeider 7 og 10 uttrykker her motvilje mot at yrkesmessig status skal kunne legitimere at folk tar seg selv høytidelig og "tror at de er no'":

I: men sånn, når du sier hva du jobber med, at folk, ikke dømmer deg, men tenker mye om deg ut fra det?

Arb.7: Jaja, jeg tenker sånn, det er nok sikkert mange som syns at det kanskje er lavt på rangstigen og sånn, men det bryr meg egentlig ikke. Hvis de mener det så er det deres problem. Hvis de dømmer folk på grunn av hva de driver med så syns jeg at de har et problem, ikke jeg. (...). Det som jeg pleier å si i forhold til det, spesielt i Norge i dag, hvor det er det sånn at alle tar høyere utdanning, ikke sant, og alle vil være sjef - hvor gøy er det å være sjef over ingen liksom. Ikke sant, det er sånn jeg tenker, det, noen er nødt til å gjøre, eller være grunnsteinene i bedriftene, og noen må styre.

Arbeider 7 sitt poeng om at alle faktisk ikke kan være sjefer, og at det ikke er noen mening med at alle skal ta høyere utdanning, beskriver et viktig prinsipp for arbeidsdelingen i samfunnet og dets funksjonalitet.

Arbeider 10 på sin side understreker at han ikke vurderer en person på bakgrunn av jobben vedkommende gjør, men at hans vurdering går på bakgrunn av personlige egenskaper:

I: men er du enig i den påstanden at det ikke gjør noe hva slags jobb man har så lenge man har en jobb?

Arb.10: ja, tenker du på sånn status..?

I: ja.. -

Arb.10: jeg har aldri brydd meg så mye om det, det går mer på personen for meg. Om du kjører søppel eller er personalsjef, det har ingenting å si for meg. Men går'u med nesa i været og ikke gidder å hilse en gang, da har jeg ikke så mye til overs for den personen, så det går liksom på det for meg i hvert fall, jeg har ikke sånn status--..

I: nei. Du føler ikke at du blir satt noe i bås når du sier hva du gjør?

Arb.10: Nei, ikke i det hele tatt, ikke blant dem - du kan si i den kompisgjengen jeg er i da, og vennekrets og sånn, så har jeg egentlig en god jobb, det er stort sett vanlige arbeidsfolk, eller, som har ganske kort utdanning da. Og så har jeg noen kompisser som har gått ingeniørlinje og sånt no', men det blir liksom det samme. Så jeg er ikke redd for å si hva jeg driver med, liksom

Arbeider 4 påpeker likens at egenskaper som respekt, og det å ikke tro at man er noe bedre enn andre, er de eneste kravene han stiller til folk:

I: er det noen folk du ser for deg som du absolutt ikke kunne vært venner med?

Arb.4: å ja, det er'e nok mange av, nei det e'kke så veldig.., nei det er feil det og - er ganske allsidig sånn sett, jeg har ikke noe problem... - jeg respekter folk sånn sett for den dem er jeg, men selvfølgelig, det blir jo litt forskjell da,

I: ja, sånne "skjortekravfolk" da? [Arb. 4 introduserte begrepet "skjortekravfolk" tidligere i intervjuet, som en betegnelse på dresskledde folk i arbeidslivet].

Arb.4: nei, men det er ikke noe problem, så lenge dem har.. - kan kikke ned og hilse liksom, og prate uten å.., men vil dem liksom være no', da detter jeg litt av, da e'kke jeg så interessert, hvis det hele tida går på "meg" og skryte og - liksom skal være bedre enn alle andre, da er jeg liksom ikke så fælt begeistra, he, men herregud, kommer det en koselig kar bort til meg i skjorte og slips og så er'e kjempekar det, altså, det ekke no' sånn - jeg og tar på meg skjorte hvis jeg skal ut, det e'kke det altså, men når jeg kommer på jobben sånn i sekstida på morran så er'e ikke akkurat velkledd, da er'e caps og ei joggebukse som regel, sånn,

Her illustreres det tydelig hvordan det er *typen* menneske som er av betydning - de personlige egenskapene ved en person, og ikke de ytre statustegn som bestemmer hvorvidt Arbeider 4 kan være venner med folk. Arbeider 6 uttrykker i tråd med dette at han vektlegger hva folk velger å fylle fritiden sin med framfor å bruke yrkeskarrieren som mål på personers vellykkethet:

I: syns du det er riktig å kalle deg selv for en arbeider?

Arb.6: ja, det er vel dét pappaen min vil jeg skal svare på, si ja..,

I: ja, men hva tenker du sjøl?

Arb.6: nei jeg tenker egentlig over det..., altså, grunnen til at jeg er litt, reflektert over detta nå er jo på grunn av den uttalelsen hans da, [naboen til vedkommende kom med kommentaren "er'u arbeider" uttalt på en nedlatende måte] (se hele sitatet på under delkapittel 4.2).

I: mmm,

Arb.6: at det liksom er sånn.., er det sånn dem ser på vårs liksom? Det blir liksom, det blir så fjernt, men ellers så, bryr jeg meg ikke om du kjører gravemaskin eller hva du gjør i jobben, så i utgangspunktet så tenker ikke jeg noe over hva slags jobb folk har. så lenge dem... - ja trivast med det, og har en spennende fritid.

Det er en viss ambivalens å spore i disse uttalelsene: samtidig som informantene uttrykker at de ikke bryr seg om at folk får høyere status på bakgrunn av yrke, er det på den andre siden bevissthet rundt at yrkesposisjon generelt oppfattes som en legitim kilde til status. Arbeider 4 illustrerer dette ved å ta i bruk noe som kan minne om marxistisk sjargong:

Arb. 4: Nei, at dem har høyere status det bryr jeg meg ikke så veldig mye om egentlig..., men det at det er færre av dem enn av vårs som er på gølvett da, for å si det sånn da... - vi har jo mye mer makt sånn sett, hvis, når man skal stemme og sånn, stå i... så er vi jo, holdt på å si, flere enn dem...

Arbeiderne uttrykker altså motstand mot at yrkesstatus skal ha betydning for folks verdighet og uttrykker at de ikke lar seg merke av slike distingveringer, som Arbeider 7 sier: at det er de som dømmer andre på bakgrunn av jobb som "har et problem" - i den forstand at de er de som er på tynn is moralsk sett - ikke de som dømmes.

4.2 Praktisk orienterte fritidssystemer

Verdsettingen av praktisk kunnskap, som tydelig kommer til syne hos arbeiderne når det gjelder orientering i forhold til utdanning, og yrke - og arbeidssituasjon, finner jeg også klare paralleller til i aktivitetene som preger store deler av informantenes fritid. Mange av de typiske aktivitetene arbeiderne bedriver på fritiden involverer gjerne manuelt, håndfast arbeid, som hus - og garasjebygging, bil - og generell motor"mekking". Aktivitetene er dessuten orientert rundt det å gjøre noe praktisk - reparere og fikse ting sjøl, og gjerne ved hjelp av kompiser dersom man mangler den nødvendige kompetansen. En tjeneste gjengjelder gjerne en annen. Halvparten av informantene forteller at de "mekker selv", enten det er på bilen eller motorsykkelen:

I: hva driver du med på fritida da?

Arb.4: jeg driver en del med bil på fritida, har drivi å jobba litt og hjelpa venner og sånn og styra og ordna. Og så har jeg en lillebror da som driver og pusser opp bilær og ordnar da, så, og hjelper til å sveise litt og ordne...

I: ja,

Arb.4: det er ikke alltid fruen er like glad for det da, at jeg sitter borti en garasje og styrer og ordner en hel kveld, da, men det er bare sånn det er det, hu respekterer det, så det går jo veldig bra.

Nesten like typisk er det å holde på med diverse husoppussingsprosjekter på fritiden. Arbeider 2 forteller at fritiden hans for tiden går med til dette:

I: hva er det du liker å gjøre når du har fri?

Arb.2: nei..., asså, jeg har drivi mye med bil de siste åra da, og akkurat nå for øyeblikket så driver jeg med husoppussing da, snekring og maling og flislegging og masse rart

I: ja, så du sitter ikke mye stille,

Arb.2: nei, jeg gjø'kke det, skulle egentlig hatt litt mer fritid, er så mye i aktivitet så, men, men det blir sikkert bedre når en får huset ferdig - trur'n som regel

I: ja, og da er det vel kanskje et nytt prosjekt da?

Arb.2: ja, det kjem jo stadig no' nytt, da er det sikkert garasje

I: mmm, men du liker å kunne gjøre ting litt sjøl, være litt sjølhjelpen?

Arb.2: ja, det er billigst egentlig.

I: ja, men syns du det er litt moro og, å holde på med?

Arb.2: jeg trivast jo med det, snekring og sånn har jeg ikke gjort så mye før, det er jo moro det å gjør ting en ikke har vært borti før. Og så koster det mindre da, enn å leie inn egne folk og sånt,

I: ja, da kan det jo fort bli... (blir avbrutt)

Arb.2: ja, det er ikke alltid de fagarbeiderfirmaene, eller sånne rørleggere og malerfirmaer og alt sånt no', det er ikke alt som er så 100 % ærlig så..., Alle er jo ute etter å tjene mest mulig penger og ha minst mulig kostnader så dem tar vel noen snare løsninger

Arbeider 6 forteller med stor - og berettiget, stolthet om hvordan han selv har bygget opp huset sitt fra grunnen av. Fortellingene hans om husbyggingen er spesielt interessante fordi de tydelig illustrer hvordan informanten gjennom dette foretar et symbolsk mellom praktisk – og ikke praktisk orienterte mennesker, praktisk og ikke-praktisk orientert kultur. I sitatet under kommer det fram at det å bygge huset sitt selv, med hjelp av egne, praktiske ferdigheter, hender og innsatsvilje, er langt mer verdig enn å kun betale andre for å gjøre det:

I: Har du inntrykk av at det er stor forskjell på folk?

Arb.6: ja. Ja, det er jo det. Ser jo folk som bygger i mitt nabolag - folk leier jo til med en maler for å male utvendig på huset sitt, profesjonelle malere, og, det er ikke sånn jeg er vokst opp tel å... - dette gjør du sjøl liksom. Men, ja - det er forskjell på folk altså - jeg er jo veldig opptatt av dette husgreiene, for det er jo en stor ting i livet mitt, det er mulig jeg..., for andre så er ikke det stort, men for meg så var'e det, jeg fulgte jo, jeg var jo der hele tida for jeg bygde huset mitt sjøl og, dem andre liksom, dem kommer liksom en gang i måneden og ser hvordan det går med huset sitt, kikker, da og ser... - går ikke ut av bilen engang. Det syns jeg er litt rart. *Da har du for mye penger*, det å skaffe seg en fin bil eller en fin bolig *det betyr ikke noe for dem* [min utheving]. Men det betyr veldig mye for meg. Men ja, nei..., det blir litt rart liksom. Men dem har sikkert for mye å gjørra på jobben og reiser mye med jobben og... jeg veit ikke. Men hvis du ikke klarer å male huset ditt sjøl så er'u ikke bare lite praktisk anlagt, *du er lat i tillegg* [min utheving] syns jeg da - betale 20 000 for at folk skal male huset ditt på... jeg veit ikke hvor mange timer, det er litt...

På bakgrunn av moralske standarder, ved å hevde at folk som ikke gidder å male huset sitt selv rett og slett er late, hever Arbeider 6 seg over folk med mye økonomisk kapital - som ikke engang gidder å gå ut av bilen for å se på huset sitt. En slik distansert holdning står i stor kontrast til hans nære forhold til huset sitt – som han selv har satt opp stort sett på egen hånd, og kjenner hver del av. Det symbolske skillet er i dette tilfellet påtakelig: arbeideren som den jordnære og praktisk orienterte personen, han som bokstavelig talt bygger sin egen tilværelse, med sin egen fysiske kraft, skaperevne og stå-på-vilje, som en motsetning til den pengesterke som på trygg avstand betrakter husbyggingen gjennom bilvinduet, som han har betalt andre for å utføre - en holdning som symboliserer et blasert og upersonlig forhold til det hele. Videre bruker Arbeider 6 dessuten også selv skillet mellom praktisk og ikke-praktisk orientering som et symbol på dypere, samfunnsmessige skiller:

I: men ja, tror du at folk blir satt i bås etter hva dem sier at dem jobber med?

Arb.6: ja, absolutt. Jeg har en nabo som har gått på skole til han var over tredivet år, og han, "er'u arbeider", sa'n til meg liksom.. så vi er litt på samma - nei forskjellig, nettverk. For å si det sånn så jeg er ikke noe kjempeglad i han... - Ja - og så har jeg bygd hele huset mitt sjøl omtrent, har hatt med en snekker litte grann, men har bygd hele huset mitt sjøl omtrent, mens han har satt vekk alt liksom, så det er jeg egentlig, som burde himla med øya. Så, ja. Nei, vi er to arbeidere i det boligfeltet, og det er liksom, hm, ja, det er sivilingeniører på alle kanter der jeg har bygd, med flotte jobber og svære biler og ja, jeg har et fint hus jeg også, det er ikke det, men jeg har klart det med den lønna jeg har her da, og det er ikke så veldig mange andre som klarer trur jeg, for jeg jobber jo sjøl og har satt det opp sjøl...

I: ja,

Arb.6: så det er nok ett... det er noen som er veldig på [opptatt av] klasseskillet, og da er vi dessverre ikke kobla til samme nettverk så da gidder ikke jeg ha noe sosialt med sånne mennesker.

(...)

I: bruker du klassebegrepet?

Arb.6: Nei. Nei, jeg gjør egentlig ikke det, men det kan jo hende at jeg inni huet mitt har delt opp i alle som gjør praktiske ting og som ikke gjør praktiske ting, det kan hende jeg gjør det allikavel, selv om jeg ikke vil værre

med det, da, at det er et skille den veien, at det ikke bare er sivilingeniøren som kikker dumt på meg..., men, eh..., at kanskje jeg kikker dumt på han

Det er betimelig å informere om at ingen av de andre informantene på en så eksplisitt og sterk måte som Arbeider 6 påpeker skillet mellom en praktiskorientert og en ikke-praktiskorientert kultur. Arbeider 6 utviser her en høy grad av refleksjon, som jeg ikke finner igjen i samme grad i de andre intervjuene. Kanskje skyldes refleksjonsnivået hans direkte konfrontasjon med en ulik virkelighetsoppfatning, med andre verdistandarder, gjennom å ha flyttet til et typisk middelklasse-boligfelt, og møtt på naboen som gikk på skole til han var over tredve år? Uttalelsen over tyder på mange måter på det. Uttalelsene til de andre informantene underbygger på sin side de større linjene som Arbeider 6 her tegner opp, og bidrar således til et helhetlig, samstemt bilde, hvor det praktiske element fungerer som en nøkkel for verdiggjøring av både arbeidet de bedriver, og deres orientering på et mer generelt plan, og således må sies å inngå som element i en viktig verdistandard i arbeidernes kultur.

4.3 Oppsummering

Som vi har sett var preferanse for praktisk arbeid, ofte kombinert med å være lite komfortabel med teoretiske fag, for mange motivasjon for å velge yrkesfaglig studieretning på skolen. Dette komplementeres tydelig blant arbeiderne med en sterk aversjon mot typiske kontoryrker, eller ”skrivebordsjobber”, som arbeiderne fremstiller som kjedelig og til dels unyttig arbeid. Kjeldstadli er også inne på det fysiske aspektet ved typiske arbeiderklasseyrker i sin historiske beretning om norsk arbeiderklassehabitus:

På et visst abstraksjonsnivå kan en si at arbeidets konkrete, fysiske karakter var underordnet at det var lønnsarbeid. Men spørsmålet er om ikke arbeidets egenskap av å være kroppsarbeid har vært med på å bestemme, ”grunnlegge” livsformen. Fysisk slit var felles i arbeiderklassen; i alle fall til langt opp etter andre verdenskrig, med innføring av økt automatikk og hjelpemidler til intern transport (Kjeldstadli, 1996:9).

I denne sammenheng er det interessant å merke seg at informantene - som ikke kan sies å utføre fysisk arbeid i samme grad som det Kjeldstadli sikter til, allikevel vektlegger arbeidets fysiske karakter for å verdiggjøre sitt arbeide – og vise hvordan det er viktig og nyttig arbeid. Med utviklingen av en rekke automatiserte hjelpemidler og en utarbeidet arbeidsmiljølov¹⁵, kan fysisk arbeid i dag sies å være av helt annen karakter enn før i tiden. I denne sammenheng kan det også være interessant å peke på det tradisjonelle skillet mellom *arbeidere* (eller operatører) og *funksjonærer*. I følge Nilsen og Østerberg (1998) har arbeideren to

---

¹⁵ I Arbeidsmiljøloven fremsettes en rekke krav til det fysiske arbeidsmiljøet som blant annet skal sikre arbeidstaker mot ”uheldige fysiske belastninger”, og videre: ”nødvendige hjelpemidler skal stilles til arbeidstakers disposisjon. Det skal legges til rette for variasjon i arbeidet og for å unngå tunge løft og ensformig gjentakelsesarbeid” (Arbeidsmiljøloven, 2006:§4-4).

kjennetegn – han utfører kroppslig krevende muskelarbeid og er lønnsarbeider eller lønnstaker.

[Arbeideren] tar i tunge tak og arbeider ute i vind og vær, i skitt og søle, arbeider med jord og stein, eller arbeider innendørs hvor han betjener store, støyende maskiner eller masovner, eller deltar ved kjemisk industriproduksjon, i ført verneutstyr, hjelm, munnbind o.a., eller deltar i rullebåndsproduksjon, med ensformige, men ofte tunge løft og grep. (...) Arbeideren blir kroppslig sterk, og samtidig en som slites ned av sitt arbeid, og rammes av ulykker, får legemlige plager og mén (ibid.:61).

Funksjonæren, på sin side, utfører skrive- og papirarbeid - arbeid som ikke medfører skitt eller smuss. Arbeidet er kroppslig lett og klærne såkalt ”pene”. På denne måten likner funksjonæren på arbeidsgiveren, ved at arbeidsoppgavene likner i måten de utføres på. Funksjonæren blir trøtt i hodet av å arbeide, arbeideren i kroppen (ibid.). Ved å foreta et aldri så lite tilbakeblikk husker vi at det var det informantene kalte skrivebordsjobber - altså typiske funksjonærjobber, som fremsto som minst ettertraktede jobber, og det kom også til syne holdninger som uttrykte at dette var mindre ordentlig arbeid.

At skillet mellom funksjonærens og arbeiderens måte å arbeide på også går igjen som element i arbeidernes verdistandarder og livsform også på et mer generelt plan, kommer særlig til syne hos Arbeider 6:

I: hva tenker du kjennetegner en ordentlig arbeider?

Arb.6: her i byen så - det kan jeg svare på, men det er min personlige oppfatning, det er ikke sikkert det er sånn ellers, men en arbeider er en som har et ganske all right hus og har en helt grei bil, ja, og har en bra kjernefamilie rett og slett, det syns jeg kanskje kjennetegner en som jobber inne på området her da [viser til egen arbeidsplass]. Han har orden på tinga.

I: mener du at ingeniører også er arbeidere liksom?

Arb.6: nei...

I: det blir annerledes?

Arb.6: ja, dem er jo ikke arbeidere sånn sett, dem, hva skal jeg si, *det jeg ser som arbeider da, det er en som gjør noe fysisk* [min utheving].

Et kulturelt skille mellom arbeidsformen til den typiske arbeider og funksjonær er altså fortsatt å identifisere til tross for at ”arbeidernes” arbeide ikke er av like fysisk aktivitet som det var, og dermed at skillet mellom de to arbeidsformene heller ikke er like stort lenger - objektivt sett.

*

I dette kapittelet har jeg, gjennom å se på ulike aspekter ved arbeids- og utdanningssituasjonen til industriarbeiderne, belyst hvordan deres orienteringer og verdier i denne sammenheng bidrar til verdiggjøring av deres arbeid, og hvordan dette ligger til grunn for identifisering av dem selv som ”ordentlige” arbeidere. Videre har jeg vist hvordan denne orienteringen også på et mer generelt plan kan sees som et særegent kulturelt preg ved arbeidernes livsverden, (og ikke kun som en måte å oppgradere arbeidets status på) ved å vise

til hvordan arbeiderne også utenfor arbeidssfæren verdsetter praktiske ferdigheter og håndfast, skapende virksomhet høyt.

Et sentralt poeng i Lamonts studie av franske og amerikanske arbeidere er at arbeiderne bedriver grensedragning på grunnlag av *moral*¹⁶ for å kunne plassere seg selv over den øvre middelklassen på bakgrunn av standarder de mener er av større betydning. På bakgrunn av mitt datamateriale har jeg funnet flere indikasjoner på at industriarbeiderne foretar grensedragninger og vurderinger på bakgrunn av slike alternative standarder: moralske standarder brukes i forbindelse med vurderingen av typen arbeid de utfører ved å blant annet fokusere på at dets manuelle og produksjonsnære karakter gjør det til mer nyttig, uunnværlig og "ordentlig" arbeid, og skiller seg dermed fra konvensjonelle økonomisk og statusbaserte definisjoner av suksess i arbeidslivet og den hegemoniske arbeidsorienteringen som kom til uttrykk hos Pedersen i det innledende sitatet.

---

¹⁶ Moralske grenser trekkes i følge Lamont på bakgrunn av moralsk karakter og er således sentrert rundt kvaliteter som ærlighet, arbeidsmoral, personlig integritet og omtanke for andre (Lamont, 1992:4).

Kapittel 5 Arbeiderens fritid og livsstil - en uformell, ”helt vanlig”, stil

Som nevnt i forbindelse med utgreiingen om statusbegrepets økte relevans i sammenheng med klasseanalyse i teoridelen, er *livsstil* et stadig viktigere begrep i forbindelse med identitetsskaping i det samtidige samfunn. Økt grad av yrkesdifferensiering og mobilitet i samfunnet (Gullestad, 1989a), mere fritid¹⁷, et velutbygget velferdssystem, generelt høyere levestandard og et økt fritidsforbruk, er blant faktorer som har virket inn på og dannet rom for større handlingsmuligheter i forbindelse med identitetsskaping. Globalisering har åpnet opp for tilgang til nye produkter og tjenester, og ”nye behov” konstrueres for å øke forbruket jamfør sitatet av Bourdieu (avsnitt 2.1.5) om den nye økonomien som ønsker et samfunn hvor mennesker vurderes vel så mye etter deres kapasitet som forbrukere, etter levestandard og livsstil, som etter deres kapasitet som produsenter. Med det mangfoldet og de valgmulighetene som presenteres for oss på markedet har også *symbolverdien* ved produkter, tjenester, aktiviteter osv. fått økt betydning, og inngår som viktige indikatorer på hva slags livsstil man fører. Videre representerer disse symbolene potensielt en kilde til makt. Bourdieu (1995) er kanskje den best kjente, og den som for alvor først (på bakgrunn av systematiske studier av det franske samfunnet) forfektet at dominans – og hierarkiske forhold også kan eksistere på det kulturelle området, ikke bare det økonomiske: Kulturell smak og kulturelle praksiser konfigurerer med bestemte livsstilspraksiser som konstituerer classesjikt og classespesifikke praksiser (Bourdieu, 1984 Thomassen, 1996:216). Erkjennelsen av kultur - i betydningen symbolaspektene ved livsstilen, som en potensiell ulikhetsdimensjon i samfunnet kan bidra til å belyse og nyansere hvordan sosial ulikhet arter seg.

Kodene, kulturuttrykkene, som betegner en type livsstil er ikke konstante, men i kontinuerlig forandring. Vi husker for eksempel det Haarstad mente var en stereotyp karakteristikk av arbeideren før og nå: tidligere jobbet han i industrien, ikledd hjelm og kjeledress, og stemte Arbeiderpartiet - i dag spiser han frossenpizza, reiser på campingferie, kjøper billig sprit på Svinesund og stemmer Frp (Haarstad, 2007). Ikke bare poengterer disse endrede stereotypene at arbeiderens mer ytre framtoning og livsstil har endret karakter, den nyeste impliserer også at arbeidet ikke lenger er en like sentral del av arbeiderens identitet: i den siste stereotypien Haarstad presenterer, beskrives arbeideren på bakgrunn av (såkalte ”harry”) aktiviteter han gjør på *fritiden*. I det kommende skal jeg derfor ta for meg arbeideren i fritidssfæren, og de kulturuttrykk som arbeiderne beskjeftiger seg med her, og

---

¹⁷ Åttetimers arbeidsdag ble innført i 1919. Tidligere hadde det vært vanlig å jobbe tolv timers dager (Furre, 2000).

hva dette har å si for arbeiderens identitet. Hva slags kulturell smak er typisk blant arbeiderne? Hvilke standarder og orienteringer ligger til grunn for deres vurderinger og valg i forhold til ulike kulturuttrykk? Ved å se på arbeidernes preferanser i forbindelse med både materielle og immaterielle kulturuttrykk skal jeg her danne et bilde av arbeiderens livsstil og identitet som skapes på bakgrunn av aktiviteter i hans fritidssfære.

5.1 Arbeidernes materielle forbruk.

Økonomisk nyttetenkning framfor kulturell symbolikk

Materielt forbruk har blitt en stadig større del av vestlige samfunn, og det norske samfunn er intet unntak. Hellevik (1996) skriver i boka *Nordmenn og det gode liv*, som bestreber seg på å være en monitor for kulturell utvikling i det norske samfunnet fra 1985 til 1995, at norske husstander har blitt betydelig mer velutstyrte i løpet av de siste ti årene (skrevet i 1996): "Utviklingen avspeiler en markert heving av den materielle standard i norske hjem" (Hellevik, 1996:20). Videre hevder han at det mest markerte trekket ved det bildet undersøkelsen framstiller av den kulturelle utviklingen i Norge er "bevegelsen fra en idealistisk over mot en materialistisk verdiorientering i løpet av 90-tallet" (Hellevik, 1996:183). Proporsjonalt med en nærmest eksplosiv økning i utvalget av varer og tjenester på markedet har som nevnt også deres symbolske verdi fått større betydning. At forbruksvarer har fått økt symbolverdi innebærer at de i større grad enn tidligere fungerer som symbolske meningsbærere, og livsstils"merkelapper", og dermed er en stor kilde til fortolkning. Forbruksvarene kan med symbolverdien de har - meningen vi tillegger det, potensielt si mye om en person og livsstilen. Særlig klær og påkledning er et godt eksempel på et område hvor symbolkraften er stor, og hvor denne symbolverdien nærmest er selvstendiggjort: for mange er klær først og fremst ekspressive uttrykk mer enn det er bruksgjenstander: "Gjennom klærne og hvordan klærne settes sammen i forskjellige komposisjoner *skapes* identitet" (Gullestad, 1989a:154-155).

Gjennom informantenes fortellinger om klærnes symbolske betydning kommer det imidlertid fram at forbruket på dette området hovedsakelig bestemmes av nytteverdi - ikke "moteverdi". Klær ansees altså i hovedsak som en bruksvare og ikke som symbol på status, eller noen spesiell stil. I den grad de symboliserer noe med klesstilen sin, er det i følge arbeiderne selv en enkel, og "helt vanlig" stil. Arbeider 10 forteller om en uhøytidelig, enkel klesstil, og at klesskjøp ofte nedprioriteres til fordel for andre ting:

I: ja, vi var jo litt inne på det, men hva slags klesstil... eller hva tror du at du uttrykker med de klærne du går med, stilen din?

Arb.10: å, det er ikke no' luksuriøst i hvert fall, det er helt, det er bare - jeg kaller det bare olabukser jeg, ei litt all right olabukse og joggesko og en genser, så har jeg på en måte pynta meg hvis jeg skal ut, jeg, eller ei skjorte eller, en sånn enkel ting, liksom, jeg er ikke veldig jålete, altså

I: nei, du bruker ikke så mye penger på det og..?

Arb.10: nei, det kommer nesten i nedre rekke. Det hender at jeg liksom, "nå!" - og så reiser jeg og blåser av no'n tusen og så fikk jeg fornya litt,

I: sånn alt på en gang..?

Arb.10: ja, det blir litt sånn, men det e'kke ofte altså, det kommer i nedre rekke. Da blir det heller litt hjemmekino og noe litt motorsykkel og sånne ting, så innimellom skulle jeg ønske at jeg var litt flinkere til sånne ting, egentlig, det er først når en kommer ut at en ser.. "oi faen", hehe. Men neida, jeg går ikke i møkkete, sånne kleer liksom, men stilen er liksom ganske enkel sånn sett, da. Og jeg går veldig ofte bare i ei enkel joggebukse, og... Tar ikke meg sjøl så veldig høytidelig.

Arbeider 4 uttrykker klart og tydelig at klærne må kunne brukes - være praktiske og anvendelige, og at det av denne grunn bare er latterlig å bruke penger på og gå med dyre merkeklær:

Arb.4: det altså, dyre klær og sånne ting det har jeg aldri skjønt noe av. Rett og slett. Altså, kjøper jeg meg ei Levisbukse så har jeg dårlig samvittighet etterpå, syns det er galskap, for jeg bruker klea mine til alt, altså jeg har jo finklær da, som jeg bruker til sånne anledninger, men altså olabuksene mine, jeg kan finne på å skru i r'em og finne på å gå til byen i dem, så det har aldri vært no' viktig for meg sånn sett

I: nei, det skal kunne brukes..?

Arb.4: ja, det skal kunne brukes, må tørre å bruke det man har kjøpt og ikke være livredd for å få en flekk på det eller no', og spesielt når en har småunger så nytter ikke det, fingre fulle av mat og buser og snørr og det e'kke måte på, da nytter'e ikke å ha noe Victoria-bukse eller no' sånt, til flere tusen kroner, det nytter ikke da, da e'ru dødsdømt

Klærnes funksjonalitet settes høyere enn deres symbolverdi: klærne må kunne brukes - noe som er i tråd med den praktiske orienteringen vi så preget arbeidernes livsform i forrige kapittel. I den grad klærne symboliserer noe er det som sagt "en helt vanlig, nøytral stil".

Arbeider 9 beskriver dette på en god måte, og påpeker samtidig at det er viktig at folk får gå med det dem vil uten at andre skal dømme dem for det:

I: Eh, er du noe særlig opptatt av klær og stil og sånt? Eller hva trur du at du uttrykker med de klærne du går med?

Arb.9: nei, jeg veit ikke jeg. *Jeg prøver å være ganske nøytral sånn sett* [min utheving]

I: mmm. Er det noen klesstil du syns er mindre pen?

Arb.9: mmm..., jeg hadde jo ikke gått i sånne klær som skiller seg så veldig ut..., holdt på å si, jeg dømmer jo ikke andre folk selv om dem går i sånne type klær, det er jo dems valg og dem føler seg sikkert komfortable med det. Men det hadde ikke jeg gjort,

I: hva slags type klær er det du ser for deg når du sier det?

Arb.9: (pause)... jeg veit da faen, jeg..., lyse, holdt på å si, gule gensere, klær som lyser opp og skiller seg ut

Arbeiderne later altså ikke til å være opptatt av å skape eller gi uttrykk for noen identitet gjennom klær. Det gir ikke mening, som Arbeider 9 påpeker, å vurdere et menneske på bakgrunn av klærne.

5.1.1 Forbruk som uttrykk for økonomisk velstand

Gjennom informantenes beretninger om hva de syns om prangende forbruk og folk som tydelig viser at de er rike gjennom forbruket sitt, kom det - kanskje noe overraskende, uttrykk

for at størsteparten av informantene syns det er legitimt å uttrykke og vise økonomisk velstand gjennom materielt forbruk:

Arb.12: nei, så jeg hadde gjort det sjøl, [vist fram rikdommen ved å bygge stort hus, kjøre dyr bil], så det gjør meg ingenting at folk gjør det, dem må bare bruke det lissom, men jeg syns ikke det skal gå utover måten dem skal oppføre seg på. Det er der feilen ligger blant de fleste, men der trur jeg det ligger det at.., forskjellen trur jeg er – dem som virkelig har pengær, eller dem som er halvveis til å... - dem har ting men kanskje ikke midlene kanskje, jeg syns... for det merka jeg stor forskjell.. [henviser til folk han har møtt i jobbsammenheng tidligere], for dem som virkelig har pengær, dem er jo stort sett ålreite syns jeg lissom, eller sånn... jeg prata flere ganger med folk som eier noen bedrifter og sånt innafor [i Oslo-området], hvis jeg leverte og lissom, og dem kom jo tel vårs og skulle ha transportforbindelser og sånne ting. Men så har du vært borti no' sånt no', sånn som folk som trur dem har kanskje, og så ikke har..., dem trur jeg det er noen av på [hjemstedet], at dem trur dem er mer... og så er'e stort sett gjeld trur jeg

I: ja, som prøver å vise.. (blir avbrutt)

Arb.12: Ja, dem prøver å vise det fram, og da syns jeg ikke det er riktig. Du skal ha dekning for det du gjør liksom, med alt mulig rart da, men

I: det blir litt falskt kanskje?

Arb.12: Ja, det blir det, hvis du.., alle kan smelle opp ett helsikkes palass liksom, men hvis du ikke har sjans til det så er'e bare dumt egentlig, det går utover kun deg sjøl

Arbeider 12 nyanserer riktignok sin første uttalelse ved å legge vekt på at man må kunne stå inne for det man gjør, og at man dummer seg ut dersom forbruket ikke står i stil til den økonomiske dekningen. Hovedpoenget er imidlertid at det er greit og legitimt å bruke pengene som man selv vil, og også vise fra rikdommen sin - så lenge man ikke bruker det for å heve seg over andre på noen måte. Arbeider 1 påpeker også at det er legitimt så lenge forbruket ikke ”går utover oppførselen”, samt at man ikke har ”fått alt i fanget”:

I: hva syns du om folk som viser at dem er rike, kjører dyre biler og..?

Arb.1: njaa, dem kan jo dem kan gjøra det, jeg bryr meg ikke så mye om det, men dem kan jo tenke på det at dem behøver ikke værta så veldig høye i hatten, liksom, som, dem som har jobba seg opp sjøl, det er jo greit liksom, men dem som har fått alt i fanget, det har jeg ikke noe ti' overs for

Arbeider 2 påpeker i likhet med Arbeider 1 at måten man har skaffet seg pengene på er av betydning:

I: Hva syns du om at folk viser tydelig at de er rike, med store hus og dyre biler..?

Arb.2: Nei, for min del e'kke det.., har dem penger og råd så er'e greit. Om en har tjent det på en noenlunde grei måte da, men er'e bare kriminalitet og dritt så er det veldig surt da.

I: Men du hadde ikke hatt noe i mot det selv, sånn å vise...?

Arb.2: Nei, hadde jeg hatt penger så hadde jeg sikkert hatt... kjøpt ting jeg hadde lyst på kan du si, og da hadde det blitt lett for at det hadde blitt litt store ting kanskje

Arbeider 10 beskriver på en god måte at et prangende forbruk ikke trenger å innebære at personen er arrogant:

I: mmm. Men tenker du at det liksom er arrogant å liksom vise fram rikdommen sin?

Arb.10: mmm, ...nei, altså er'u interessert i bil og kjører en bil til 2 mill. så syns ikke jeg at det er feil, på en måte, *men eh, hvis du i tillegg kjenner meg og kjører den bilen og ikke gidder å hilse, da er det noe helt annet*, [min utheving] det, jeg reagerer egentlig mer på den tingen, egentlig. Men det har jo blitt sånn, det er flotte hus, bilær, hytter, det er jo helt ekstremt egentlig, så det er sånn forbrukssamfunn, så for det om jeg er en del av det så er'e vel mange som er ganske store der, sånn. Men jeg veit ikke jeg, jeg er liksom ikke misunnelig på dem som har så forbaska mye mer, for det om - jeg kunne jo ha ønska meg det, men det e'kke sånn at det gjør meg noe å se noen som har mer

Så lenge et stort eller prangende forbruk ikke brukes til å heve seg over andre, så lenge det ikke gjør noe med oppførselen din, er det altså helt legitimt. Informantene er opptatt av at man selv skal få velge hvordan man vil bruke pengene sine. Men ytre statussymboler er ikke legitimt å bruke som indikator på et menneskes verdi - dette fordømmes på moralsk grunnlag når informantene understreker at det ikke er greit at forbruket fører til at man "tror man er no".

5.1.2 Arbeideren og "harry"-stempelet

I følge den innledningsvise arbeiderstereotypien, reiser den norske arbeideren i dag typisk til Svinesund for å kjøpe billig sprit, tobakk og kjøtt. Dette er en handling som mange vil hevde at symboliserer noe langt mer enn kun å være økonomisk bevisst. Daværende (i 2002) landbruksminister og partileder i Venstre, Lars Sponheim, kalte det "harry"¹⁸ (Storstad, 2003), og provoserte med det mange. Betegnelsen "harry-tur" ble etablert, og som sosialantropolog Gro Follo påpeker, er "grensehandel et politisk tema og et fenomen som er til dels kraftig politisert" (Follo, 2003) - mange av "svenskehandlerne" som Follo intervjuet fortalte at handelen deres symboliserte en protest mot avgiftsnivået og prispolitikken i Norge (ibid.:58). Follo fant dessuten at folk som stemte Frp var overrepresenterte blant grensehandlerne (Follo gjengitt i Prang, 2005). I hvilken grad kan informantene i min studie sies å passe inn i denne stereotypien?

Ettersom hovedutvalget mitt var lokalisert på Østlandet, ikke over to og en halv time fra typiske handlesteder på svenskegrensa, fant jeg det hensiktsmessig å spørre informantene om hvorvidt de hadde, eller pleide, å reise på handletur til Sverige. Størsteparten av informantene opplyste om at de hadde vært i Sverige og handlet noen ganger, men ingen av dem ville betegne det som handling av store dimensjoner, og ingen av dem opplyste at de pleide å dra på faste turer. Jeg spurte også hva arbeiderne mente om at slik type handling hadde fått betegnelsen "harry". En forklaring av harry-begrepet kan her være på sin plass. I følge forfatter og kåsør Are Kalvø ble ordet i økende grad utover seksti - og syttitallet, parallelt med at navnet ble mindre vanlig, brukt for å karakterisere folk som ikke fulgte med på motene eller ikke var interessert i å gjøre dette. Mens begrepet i starten ble brukt mest som en karakteristikk på arbeiderklasseungdom fra Oslos østkant, senere mest om bygdeungdom, har begrepet i dag fått mer generell karakter, og brukes gjerne om det meste som "vi av en eller annen grunn ser ned på" (Kalvø gjengitt i Storstad, 2003:22). Snarere enn at begrepet har en fast definisjon, er poenget altså at det fungerer som en måte å markere avstand på (ibid.).

---

¹⁸ "Harry", som i betydningen vulgært og smakløst (Kunnskapsforlaget, 2008)

Arbeider 1 kunne fortelle at han ikke selv handler noe særlig i Sverige, men synes det er bra at folk gjør det - som en protest:

I: drar du noe særlig til Sverige og sånt på handleturer, eller?

Arb.1: nei..., det er lite, det har jeg lissom aldri..., jeg har gjort det, for all del, men, eh, etter jeg flytta for meg sjøl så har jeg ikke gjort det, og jeg har vært, jeg er en del på Rudskogen på sommeren, på dissa gatebilarrangementene og sånn, og da gidder jeg ikke dra til Sverige og handle liksom, jeg ser ikke no' vits i det egentlig, jeg, så lite "harry-turær" sånn sett,

I: men hva synes du om at det blir kalt "harry" å gjøre det?

Arb.1: nei, jeg skjønner det jeg [at folk gjør det - ikke at det blir kalt "harry"], jeg synes det er bra folk gjør det egentlig, setter fokus på at en faktisk kan spare så mye penger på å bare kjøre over grensa, *det er i alle fall en liten protest på skattetakstane her i landet*, [min utheving] så jeg synes det egentlig er greit, jeg

Arbeider 2 utviser også stor forståelse for at folk gjør det, og vektlegger særlig den økonomiske dimensjonen ved handlingen, at det er mulig å spare mye penger, som en legitimerende faktor i seg selv:

I: er du noe særlig i Sverige og handler og sånn ettersom det er billigere, eller?

Arb.2: nei...,

I: blir det langt å dra synes du?

Arb.2: kjerringa har besteforeldre ganske nærme der, så hu dro og innom på vei dit og handla litt da, men det e'kke no' sånn at vi har flere turær i året lissom, kanskje bare en i ny og ne liksom. Det er veldig my' billigære der da,

I: mmm. Men hva synes du om folk som sier at det er "harry" å gjøre det?

Arb.2: jeg synes ikke det er harry i det heile tatt, jeg, jeg skjønner dem - med dem prisa som er i Norge så forstår jeg det, da har jeg løst til å spørre liksom, "syns du det er harry, eller skjønner du ikke hvorfor dem drar over", ville jeg spurt om da, stilt det spørsmålet tilbake. Jeg synes mesteparten av samfunnet i dag, det dreier seg mye om penger egentlig, så dyrt som ting er i dag. Det skal jo egentlig ikke bli sånn, men jeg trur det veldig har blitt sånn, sånn økonomisk.

Arbeider 4, som handlet en del babyutstyr i Sverige i forbindelse med familieforøkelsen, påpeker også at det var mange penger å spare på det:

I: drar dere noe særlig til Sverige og handler og sånne ting, eller?

Arb.4: eh, nei, asså, når vi fikk, når vi skulle ha ungen, da var vi der og handla barnevogn og leikegrind og alt sånt

I: er det mye billigere der?

Arb.4: ja, det sparte vi fler tusen kroner på faktisk. Eller så, kjøtt og alt sånn, det er lite vi kjøper, og det, nå er kjøttdeigen såpass billig her og, så det e'kke no' problem

Arbeider 7 uttrykker her likegyldighet overfor "harry"-stempelet som handelen har:

I: hadde du dratt på handletur hvis du hadde bodd nærmere grensa?

Arb. 7: hadde sikkert gjort det for å spare penger liksom. Og da kunne folk kalt meg så harry de bare ville.

At det er pengebesparende å handle i Sverige er for arbeiderne en god nok, og legitim grunn til å gjøre det, og dette er noe arbeiderne uttrykker uavhengig av om de selv benytter seg av det eller ikke. Arbeider 2 påpeker særlig åpent hvordan det er nødvendig å ta økonomiske hensyn, og opplever at ting jevnt over er dyrt. Halvparten av arbeiderne påpeker dessuten også at det er positivt at folk handler i Sverige - som en politisk protest mot avgiftsnivået i Norge. Å anse grensehandel som en slags politisk protest stemmer godt overens med forskning som er gjort på denne typen handel. Storstad skriver at grensehandelen

symboliserer politikerforakt og misnøye med norske priser: ”grensehandel er protest og dermed en form for politisk forbruk” (Storstad, 2003:18). Når jeg forsøker å konfrontere arbeiderne med ”harry”-betegnelsen som svenskehandelen har fått, er det ikke noen særlig respons å hente - at det blir kalt ”harry” å dra over grensa for å handle er ikke noe arbeiderne ser ut til å bry seg med.

5.2 Immaterielle kulturuttrykk. ”Altetende” arbeidere – til en viss grad

Jeg vil videre belyse arbeidernes forhold til såkalte *immaterielle* kulturuttrykk. Hvilke vurderinger ligger til grunn for arbeidernes orienteringer og smak på dette feltet?

Generelt er det etter informantenes fortellinger å dømme *underholdning* som er formålet og incitamentet når det gjelder deres orienteringer til immaterielle kulturuttrykk. Dette kommer blant annet til uttrykk i forhold til musikkvalget. Når det gjelder valg av musikk er det musikken i seg selv - og ikke hvilken sjanger eller kategori den tilhører, eller andre ytre karakteristikk og merkelapper, som informantene hevder er viktig. Som et resultat av slike vurderingskrav proklamerer alle informantene at de fremfor alt har en veldig allsidig musikksmak:

I: noe spesiell type musikk du liker da?

Arb.10: å, jeg har blitt egentlig mer og mer glad i rock nå egentlig seinere tida egentlig. Men *jeg er veldig alt-etandes* [min utheving], jeg kan reise på Hellbillies og DDE og syns det er veldig bra, jeg kan sitte å høre på AC/DC og Rammstein for den saks skyld, så veldig vidt spekter egentlig

I: mmm. Noe favorittband?

Arb.10: nei, du kan si, på rocke..., hvis du kikker i DVD-bunken [musikk DVD'er] da, så ligger'e både Metallica, AC/DC - den type musikk, men jeg hører og på litt køntri, ehm, det er noe som heter Gotthart, sveitsisk rockeband som jeg syns er veldig bra, så det er mye forskjellig egentlig, men jeg..., bare popmusikk egentlig og så, hører på det og, så, nei, allsidig der,

Også Arbeider 11 påpeker også sin allsidige musikksmak, men allsidigheten har imidlertid sin grense. – Og grensen går mer spesifikt ved sjangrene jazz, blues og klassisk:

I: er du noe spesielt musikkinteressert?

Arb.11: neei, jeg liker egentlig det meste, jeg hører egentlig på alt, alt fra Metallica - alt fra rock til trance, techno, Hellbillies..., så - ikke jazz da, blues og jazz, eller så er det vel det meste..

I: mmm. Hører du på klassisk?

Arb.11: Ne-ei! Hehe, det gjør jeg ikke

Arbeider 3 trekker på samme vis grensen ved de overnente sjangerne:

I: ja..., hører du noe særlig på musikk?

Arb.3: jeg hører på musikk i bilen,

I: noen spesiell type?

Arb.3: mye blanda, det er det meste egentlig, sånn klassisk og jazz og blues er det ikke, men alt annet.

I: mmm. Noen favoritt?

Aeb.3: nja, det blir vel techno og hiphop og rock. Det er vel ikke, ja, det er veldig mye forskjellig, det kommer helt an på formen, holdt jeg på å si.

Også Arbeider 7 påpeker at han hører på det meste, og ikke vil binde seg til enkelte sjangre:

I: Hva er det du liker å høre på av musikk..?

Arb. 7: Jeg hører egentlig på nesten alt. Altså, jeg hører på liksom - noen ganger har jeg lyst til å høre på rock og, det kan, for eksempel liveopptak av Pearl Jam eller Metallica og Slipknot en dag. Det kommer helt an på hva slags humør jeg er i. Altså noen ganger, kan jeg høre på det liksom, og plutselig kan jeg - nå skal jeg høre på hip hop en uke, ikke sant

I: mmm. Du er ikke redd for å prøve noe nytt!?

Arb.7: Nei, så lenge jeg synes det er fengende så er det greit, da gidder jeg ikke å binde meg,... Jeg klarer ikke helt å forstå hvordan for eksempel gothere liksom, som bare hører på gother-rock,

Store rockeband som typisk hadde sin storhetstid på 90-tallet går igjen som navn på band informantene liker å høre på, ellers uttrykker arbeiderne selv at de har en svært omnivor smak. Hvor altetendes en i realiteten er, kan imidlertid diskuteres - det er gjerne de samme navnene og sjangrene som går igjen, og informantenes preferanser for musikk og musikktype sammenfaller dermed i stor grad, selv om informantene selv påstår at de liker "alt mulig". Og det er typisk "høykulturelle" musikkjangre som klassisk, jazz og blues som framstår som aller minst aktuelt.

Når det gjelder hva slags filmer informantene foretrekker å se, er det mest filmer av typen action, komedie - enkel underholdning, som de selv kaller det. Men også på dette området hevder de sin allsidige smak:

I: Noe sånn typiske filmer du liker da?

Arb.10: å, der er jeg enkel, eh, hehe, nei, er egentlig veldig på - veldig mye action, det, og komedie, har sett, Ringenes Herre er en kjempefilm for eksempel, men jeg e'kke sånn veldig som setter meg ned med avanserte filmer liksom, jeg er veldig glad i å bare sitte å bli mata med action, og handling, så litt enkelt, så sånn Die Hard og sånn er helt supert for meg

I: mest til avkobling?

Arb.10: ja, jøss, men ja - jeg satt å så Ringenes Herre her hjemme på to kvelder og, så det... det var jo veldig bra film, det tok litt tid før jeg gadd å se det, for jeg trudde ikke det var noe særlig, så jeg så den faktisk ikke før i sommer

I: nei, hva trodde du..?

Arb.10: nei, det var liksom ikke no' for meg, litt for mye eventyr og sånn..., men etter å ha fått igjennom første filmen som liksom var grei nok, så blei det til at jeg måtte se to'ern og tre'ern. Men jeg er veldig enkel. Ser'u i filmhylla mi så er'e veldig mye action, men jøss, har'u sett Scarface - Al Pacino,

I: ja,

Arb.10: akkurat det er jo en kjempefilm, liksom, og Gudfaren og liksom sånn - e'kke helt, jeg likær jo sånt og selvfølgelig. Men når kjerringa skal ha en sånn grinefilm, så det er ikke noe for meg, hehe, når'e står bare drama eller no' sånt, da får jeg litt panikk, så liksom action - actionthriller er liksom det som er greia.

Arbeider 10, som fremstår som den mest filminteresserte blant informantene, påpeker selv at han er enkel i filmsmaken, filmen skal først og fremst underholde - han liker å bli matet med action og setter seg ikke ned med det han kaller avanserte filmer. Men han sier også senere at han ikke går av veien for filmer som er på siden av det han vanligvis ser på, og som han kanskje føler krever litt mer av han, han nevner Ringenes Herre - filmene, som går under fantasisjangeren, samt mafiafilmer som Scarface og Gudfaren som filmer som litt annerledes enn det han pleier å se på, men likevel synes er bra. En klassisk, maskulin, filmsmak kommer dessuten til uttrykk når han sier at han "får litt panikk" hvis samboeren vil se på en såkalt "grinefilm", med mye følelsesmessig drama. De øvrige informantene kommer ikke

med like detaljerte utlegninger om filmpreferanser, men nevner at de gjerne ser en film dersom det går en på TV'en, og actionfilmer går igjen som foretrukken underholdning på filmfronten.

Når det gjelder lesing, eller interesse for litteratur, er dette så godt som fraværende blant arbeiderne. Ingen av informantene opplyser om at de leser bøker til vanlig, eller at de er interessert i litteratur. Arbeider 8 sitt sitat er beskrivende i denne sammenheng:

I: leser du noe særlig bøker eller blader, eller?

Arb.8: nei, det er sjeldent. Kanskje et bilblad en gang i blant, men

Arbeider 1 viser til dysleksien, som ikke gjør det spesielt lystbetont å lese:

I: mmm. leser du noe særlig, bøker, blader..?

Arb.1: tja..., det er ikke, jeg er ikke akkurat den som leser mest. Jeg har sånn dysleksi, men er det no' teknisk eller no' annet som jeg er interessert for så klarer jeg alltid å lese det, *men å sette seg ned å lese ei bok som ikke har no' for seg, eller bare for å lese*, det gidder jeg ikke, [min utheving]

I: nei, det er ikke noe avslappende for deg?

Arb.1: nei, blir bare liksom stressa, eller føler det går for sakte,

Arbeider 1 gir her tydelig uttrykk for at lesing uten noe videre formål føles heller meningsløst for han, men er det noe som kan relateres til en praktisk aktivitet han interesserer seg for er det imidlertid annerledes. Men lesing for lesningens skyld er ikke noe han bedriver. Dette kan også sees i sammenheng med arbeidernes preferanser for praktiske framfor teoretiske fag på skolen, samt en generell oppfatning av hva som vurderes som nyttig - at det har en viss praktisk funksjon. Selv om arbeiderne ikke uttrykker noen interesse for litteratur forteller størsteparten at de leser aviser. Aviser som går igjen er i all hovedsak tabloidavisene VG og Dagbladet, samt lokalavisa. Det er ofte nettversjonene av avisene de leser. Hva angår TV-titting representerer det en god kilde til avkobling for størsteparten av informantene, men TV er ikke aktivitet man planlegger, det er mer noe som står på i bakgrunnen.

Generelt når det gjelder arbeidernes preferanser for immaterielle kulturuttrykk, er det lite som indikerer noen erkjennelse, langt mindre noen anerkjennelse, blant arbeiderne av hva som er "riktig", eller høyverdig, kultur. Det er underholdningsverdien og kultur som kilde til avkobling som er viktig og bestemmende i denne sammenheng. Informantenes holdninger til og kommentarer til kunst illustrerer i stor grad hvordan kultur som av verdi i seg selv, eller som en intellektuelt stimulerende aktivitet, oppfattes som lite meningsfullt i deres livsverden:

I: mmm. Men har du noe forhold til kunst eller noe, har du vært på noe utstillinger eller..?

Arb.4: (rister på hodet) har ikke snøring på kunst

I: nei,

Arb.4: ikke peiling, det er minimalt, ja det er - fruen får styre med alt av design og interiør og alt hjemme, det, det legger jeg meg ikke borti

I: nei, jeg skjønner

Arb.4: det går i, hva er'e det heter, Black Design¹⁹ og et eller annet

I: ja,

Arb.4: det er liksom hu som tar seg av det

På bakgrunn av denne uttalelsen får vi inntrykk av at i den grad Arbeider 4 kan relatere noe fra sitt dagligliv til kunst, så må det være i form av ting som har med innredning av hjemmet og gjøre, altså noe som har en viss (synlig) nytteverdi, men også som kanskje kvinner typisk er mest opptatt av - noe "fruen får styre med", som han sier. Arbeider 8 sin kommentar når jeg spør om hans forhold til kunst er på mange måter symptomatisk for en generell tendens i utvalget når det gjelder aktiviteter på fritiden – interessen for bil som den absolutt dominerende interessen og beskjeftigelsen:

I: har du noe forhold til kunst, eller går du noe på utstillinger eller sånne ting?

Arb.8: nei. det er no' bilmesser og no' sånt bare, da. Motorsykkelmesser og sånne ting

I: ja, hva slags type.., liker du eldre biler, eller nye?

Arb.8: nei, det er så mye forskjellig, atte'

I neste omgang blir det av denne grunn naturlig å vie oppmerksomhet til det som generelt sett framstår som arbeiderens viktigste fritidsaktivitet og interesse - bilen.

5.3 Arbeideren og bilen – Mekanikk, estetikk – og symbolikk

Aktiviteter relatert til bil og motor er det som går igjen som sentral aktivitet i arbeidernes fritid. Så godt som alle informantene oppgir dette som en interesse. Noen av arbeiderne forteller også at de drev noe med såkalt "råning" tidligere:

I: har du egen bil eller?

Arb.1: ja

I: er du opptatt av hvordan den ser ut og sånn? Driver du og mekker og sånt?

Arb.1: ja, før så skrudde jeg mye men nå har jeg liksom ikke hatt så mye tid til det, før skrudde jeg bil så og si hver dag nesten, men akkurat det hvordan den ser ut, det er ikke så nøye, heller hvor mye hestekrefter det er, motor, og det er det som er viktig

I: mmm. Åssen den er under panseret?

Arb.1: ja, åssen han ser ut ellers er det ikke så farlig med så lenge jeg kjører fra alle andre så, hehe

I: nettopp. Er den sånn rånebilaktig eller?

Arb.1: nei.

I: nei, du kjører ikke rundt sånn?

Arb.1: nei, før så blei det jo til at jeg råna en del, men nå så føler jeg meg litt gammel, hehe, så, nesten egentlig, så, og de fleste av dem jeg kjørte med dem kjører jo ikke lenger sånn og råner, så, så da er'e, men.., er jo fortsatt bilinteressert så, men har hatt litt plassmangel til å få skrudd bil på nå, og så er'e kjedelig å stå ute, så..

Også Arbeider 10 forteller at han rånet da han var yngre, da han nettopp hadde fått lappen. De siste årene har imidlertid den store interessen for bil veket litt til fordel for hus - og motorsykelrelaterte aktiviteter:

I: ja.., kjører du, har du egen bil?

Arb.10: ja,

I: er du no' opptatt av hvordan den ser ut, og mekker du noe på den?

---

¹⁹ Black Design er et grossistfirma i gave- og interiørbransjen, og produser småmøbler, tekstiler, keramikk, glass, serviser, metallprodukter, dekorasjonsgjenstander og duftprodukter for hjemmet (Black_Design, 2008)

Arb.10: ja, for å si det sånn: hadde du spurt meg for fire år siden så hadde jeg vært den klassiske råner'n, det må jeg ærlig innrømme.. Har aldri vært en sånn typisk en [råner] i to-førti-volvo [en typisk rânebil] lissom, men ja, i starten de første tre-fire åra jeg hadde lappen så var'e veldig mye bil. For jeg har hatt.., har faktisk hatt en åtte-ti biler fram til nå, så før jeg kjøpte hus nå så hadde jeg en veldig flott en, en som jeg liksom senka og med felger og hele den pakka der, så jeg har vært veldig interessert innen det, men nå har'e dabbra mer av etter at vi kjøpte hus, nå går'e mer i motorsykkel egentlig, for det er liksom - da trenger du ikke ut med så vannvittig mye penger for å ha noe som er litt all right, så nå kjører jeg bare en liten varebil, hehe,

Norsk språkråd har definert *råning* som "formålsløs kjøring med bil". Guro Havrevold, som har skrevet hovedoppgave om råneculturen er imidlertid ikke helt enig i denne betegnelsen. I følge Havrevold representerer rånningen en meningsfull aktivitet i seg selv, og bilen representerer et knutepunkt i den sosiale omgangen mellom rånerne. Hun definerer den typiske råneren som ung, bilinteressert gutt, som gjerne nettopp har fått lappen. Ofte er han skolelei og liker praktiske fag best. I rånemiljøet gir det status å beherske bilen og de tekniske finessene. Bilen er også et viktig statussymbol og gjerne "stylet", og med masse ekstrautstyr installert, gjerne et stort og høylytt musikkannlegg (Havrevold gjengitt i Berntzrød, 2003)²⁰. Hatterud (2006) påpeker i tillegg at rånere som regel er barn av arbeiderklassen, har lite utdanning og som regel er rettet mot yrker i industri og mekanikk. Således burde det ikke være noe overraskende funn at noen av informantene tidligere har drevet med råning. Men man trenger imidlertid ikke å ha vært eller være en råner selv om man er opptatt av og interessert i bil:

Arb.6: jeg har jo hatt en veldig stor bilinteresse, men den er jo helt borte nå som jeg har drivi med hus

I: ja,

Arb.6: men den kommer sikkert tilbake, det er derfor jeg skal bygge garasje.

I: ja, er du opptatt av.. - er det mest under panseret eller.. over?

Arb.6: det er hele pakka egentlig. - men jeg er ikke sånn som kjører rundt i byen altså,

I: Nei, ikke noen råner?

Arb.6: nei, absolutt ikke. Men jeg er veldig interessert i bil.

Arbeider 2 er tydelig opptatt av hva bilen symboliserer - hva den sier om han, når han påpeker viktigheten av at bilen ikke kan se ut som noen "bestefarbil":

I: mmm, men er du, du har jo fortalt at du driver mye med biler, du har vel egen bil regner jeg med?

Arb.2: ja,

I: er du opptatt av hvordan den ser ut og sånne ting?

Arb.2: ja, jeg er vel det, jeg er jo fra [nevner hjemstedet] så du har sikkert hørt om.., hehe, råninga og sånt der

I: ja, er det sånn rânebil?

Arb.2: Nei, det er det ikke. eller jeg liksom meg ny bil nå, men skal jo ha på felgær og senkes litt så må jo gjøre litt med'n, kan jo ikke se heilt bestefarbil ut,

I: nei, hehe

Arb.2: føler meg litt bestefar nå, men

I: ja, når du ikke har fått senka den og sånn?

Arb.2: ja, Toyota er jo egentlig sånn gamlingbil da, det er jo sånn bestefaren min hadde, så ja,..

I: bruker du mye penger på å fikse på bil?

---

²⁰ Jeg har dessverre ikke lyktes i å oppdrive avhandlingen til Havrevold, og ser meg derfor nødt til å referere til andrehåndskilder.

Arb.4: nei..., brukte det tidligere, bruker mindre nå, men det går mye pengær på bil, mye kostnader. Det var jo både hobby og jobb tidligere da, så, nå prøvør jeg å ha det mer som hobby kan du si, nå jobbør jeg her

Forfatter Karsten Alnæs beskriver, fra et historisk perspektiv, privatbilen som selve legemliggjøringen av det nye velstandssamfunnet, og som et symbol på en ny type frihet - en individuell frihet. I tillegg symboliserte bilen luksus og magi - et fremkomstmiddel som skulle gi livet en ny dimensjon og gjøre det mulig for menneskene å bevege seg friere enn tidligere. ”Med bilen beseiret du tid, avstand og kvinnehjerter. Du ble kongen i gata; din selvrespekt steg til hemmelighetsfulle høyder, ingen kunne slå deg lenger nå!” (Alnæs, 2003:14). I følge Nenseth og Hjorthol, som har forsket på sosiale trenders betydning for bilbruk, har bilen nå mistet mye av sin betydning som statussymbol:

Når nærmere 9 av 10 norske hushold har bil, og 4 av 10 har minst to, er det opplagt at bilens sosiokulturelle eller symbolske betydning langt på vei er svekket til fordel for den rent instrumentelle eller pragmatiske. Det er som et praktisk og etter hvert ganske så nødvendig redskap i dagliglivet bilen har sin vesentlige betydning. Det å ha bil i seg selv er verken så sosialt statusgivende eller så kulturelt meningsbærende lenger. (...) Bilen er derfor framfor alt noe for '*homo pragmaticus*' (Nenseth & Hjorthol, 2007).

Sett i forhold til arbeidernes fortellinger medfører det imidlertid ikke riktighet å si at bilen har mistet sin betydning som statussymbol. For arbeidernes del later det snarere til at bilen utgjør et av de (om ikke det eneste?) viktigste kulturuttrykkene med hensyn til symbolverdi. Bilen kan derfor fortsatt betraktes som en rik kilde for symbolsk fortolkning, selv om det ikke er det å ha eller å ikke ha bil som representerer det symbolske skillet i dag - snarere er det merket, bilens utseende og bruken av den, som er av betydning, og som sier noe om eieren. Man kan dessuten symbolisere ulike ting ved å ikke ha bil, men snarere enn trange, økonomiske kår er det gjerne en (miljø)idealistisk holdning som da oftest kommer til uttrykk. For arbeidernes del fremstår det nærmest som en selvfølge å ha bil, og bilen utgjør et svært viktig statussymbol. Alle så nær som én i utvalget har egen bil. Informantenes fortellinger illustrerer at de både er opptatt av de estetiske sidene ved bilen og det man finner under panseret – motoren og hestekreftene. Som jeg nevnte under delkapittel 4.2 forteller halvparten av informantene at de ”mekker selv”. Gjennom bilrelaterte aktiviteter får arbeiderne anvendt, og anerkjennelse for, praktiske ferdigheter. Mekanikken interesserer arbeiderne - vi husker Arbeider 10 som viste til at den tidlige interessen for mopedmekking bidro til at han valgte mekaniske fag på videregående. Man må imidlertid ikke nødvendigvis ha peiling på bil for å være interessert i å ha en fin eller rask bil. Arbeider 8 opplyser om at han bare er interessert i å kjøre - ikke mekke:

I: har du egen bil eller?

Arb.8: eh, ja

I: er du opptatt av hvordan den ser ut og sånn, eller?

Arb.8: ja, han må jo se fin ut i alle fall

I: ja, vil du si at det er sånn rânebilaktig?

Arb.8: eh, nei, det e'kke det nei, jeg driver ikke å rånær
I: nei. Mekker du noe særlig sjøl og sånt eller?
Arb.8: nei, jeg likær bare å kjøre
I: OK. Så du er ikke noe særlig under panseret på den?
Arb.8: nei

Når det gjelder uttrykk for livsstil gjennom materielle kulturuttrykk er det altså liten tvil om at bilen utgjør et viktig, og ikke det viktigste, symbolet for arbeiderne. Bilinteressen er imidlertid grunnlagt på ulike motiver: noen liker å mekke, andre er mest interessert i hvordan den ser ut, mens noen ikke bryr seg om utseende så lenge ”man kjører fra de andre”. Felles for dem alle er at bilen representerer noe mer enn kun et praktisk fremkomstmiddel.

5.4 Oppsummering

Jeg har her forsøkt å gi et bilde av sentrale aktiviteter som arbeiderne fyller fritiden sin med, og de symbolske, kulturelle sidene ved dette, og hvordan de således kan inngå som identitetsdannende faktorer. I stor grad er arbeideren praktisk orientert på fritiden. Han bygger og pusser opp huset sitt, bygger garasje og mekker bil. Bilmekkingen er dessuten også en kilde til sosial omgang med venner som deler interessen. I fritiden som i arbeidssammenheng gir det altså i stor grad mening og tilfredsstillelse å holde på med noe som også langt på vei er praktisk - og har synlige resultater.

Som (for)brukere av *materielle* kulturuttrykk fremstår arbeiderne som nytteorienterte, økonomisk rasjonelle, tolerante og lite opptatt av hva de kulturelt symboliserer - med unntak av aktiviteter relatert til bil. Bilen later til å være en viktig symbolbærer for arbeideren, og både mekanikk og estetikk er viktig i denne sammenheng.

I følge arbeiderne selv fører de en helt ”vanlig” stil. På tross av at de understreker sin egen alminnelighet, og har et økonomisk bevisst forbruk, er de ikke fordømmende overfor folk som har et såkalt prangende forbruk, som framvising av store hus og store biler - dette er problematisk bare dersom man ”skal værre no’ i tillegg” og således bruke det materielle som uttrykk for at man er bedre enn andre - som uttrykk for sosial status.

Hva angår de symbolske aspektene ved de *immaterielle* kulturuttrykkene som ble foretrukket av informantene indikerer disse en orientering mot underholdningskultur fremfor noe annet. Formålet er underholdning og avkobling, verdier som selvrealisering, dannelse og læring vektlegges ikke. Når det gjelder såkalte høykulturelle koder, og kulturell symbolverdi, later ikke dette til å være faktorer arbeiderne tar høyde for i forbindelse med sine kulturelle aktiviteter. Det later heller ikke til at de har spesielt god kunnskap til noe slikt ”kodesystem” når de snakker om hva de foretrekker – som vi husker var for eksempel hvordan arbeiderne forholdt seg passive til harry-begrepet.

En grundigere diskusjon av informantenes verdier og orienteringer på det kulturelle feltet vil bli foretatt i den avsluttende delen av oppgaven, nærmere bestemt ved å sammenlikne dette med relevante studier av den norske middelklasse.

Kapittel 6 ”Vi og de andre”

Skillelinjer i arbeiderens livsverden

En vanlig, historisk – politisk (offisiell) forståelse av arbeideridentitet, er gjerne den identitet som ble ”tilbudt” arbeiderne gjennom arbeiderbevegelsen som jevnt over stod sterkt i Norge i det tjuende århundre. Svend Aage Andersen peker i denne sammenheng på at arbeideridentitet ble betinget av tre faktorer: at man er medlem av fagforening, stemmer på et arbeiderparti og er villig til å nedlegge arbeidet i konfliktsituasjoner (Andersen, 1991:101). Med utgangspunkt i en slik tradisjonell forståelse, skal jeg se nærmere på den samtidige arbeider. Et kjernepunkt, og dessuten også en forutsetning for, en slik forståelse av arbeideridentitet, er følgelig den kollektive dimensjonen ved arbeidernes virke, både på og utenfor arbeidsplassen – *arbeiderkollektivet*. Vi husker Kjeldstadlis utlegning om hva som kjennetegnet en arbeiderklassespesifikk habitus: kravet om å innordne seg i et kollektiv - et fellesskap, som på flere nivåer utgjorde en motvekt til ulike uttrykk for det kapitalistiske system og kapitalistiske interesser, både på og utenfor arbeidssfæren.

Hvorvidt dette kan regnes som et sentralt trekk ved arbeiderens identitet i dagens samfunn er imidlertid et tema for diskusjon. For det første har den samfunnsmessige konteksten undergått store endringer, spesielt etter andre verdenskrig. Framveksten av velstandssamfunnet fra slutten av 50-årene til begynnelsen av 70-årene, sterk regulering av kapitalismen gjennom lovgivning og avtaler, samt ulike velferdsordninger, er blant faktorer som ga arbeidere en helt ny form for trygghet mot arbeidsgivere og markedsmekanismer, og bygget oppunder argumenter om at arbeideren i dag er langt mindre avhengig av den daglige klassekampen (Olstad, 1991:155), og fristilt fra kollektive strukturer takket være en mer rettighetsorientert politikk. Dette kan sees på som en forgreining av den mer generelle påstanden som formidles gjennom den nevnte individualiseringsten: sosial klasse eksisterer ikke lenger - individet er frisatt fra tradisjonelle og strukturelle bindinger, en påstand som frontes av politikere på venstresiden så vel som på høyresiden. Vi husker Solheims uttalelse - ”klassesamfunnet er i oppløsning og erstattet av en historisk ukjent individualisme” (Solheim gjengitt i Marsdal, 2008).

Dette kapittelet fordrer å danne et bilde av skillelinjer som preger arbeiderens livsverden i dag, både med tanke på den daglige arbeidssituasjonen og i den samfunnsmessige sfære mer generelt. Hvorvidt en kollektivistisk orientering inngår som et særegent element i arbeidernes kultur i dag, samt hvorvidt de finner det naturlig å plassere seg selv innen en arbeiderklasse vil være naturlige spørsmål i denne sammenheng - samt deres politiske

orientering, ettersom industriarbeideren tradisjonelt sett har vært å anse som tett tilknyttet Arbeiderpartiet og venstresida i norsk politikk.

6.1 Motsetningsforhold på arbeidsplassen?

Jeg vil begynne med å se på hvorvidt en kollektivistisk orientering er tilstede i arbeidernes arbeidssituasjon. Det er kanskje gjennom arbeidssituasjonen at en slik orientering tradisjonelt sett har kommet sterkest til uttrykk for den jevne arbeider – gjennom store og omfattende aksjoner som streiker og andre former for organisert opprør, men også gjennom mindre, symbolske handlinger i det daglige virket. I Lysgaards nevnte studie av *arbeiderkollektivet* i en større norsk industribedrift, forsøkte forskerteamet som et første trinn i analyseprosessen å identifisere ulike skillelinjer mellom de ansatte på ulike nivå i bedriften, hvordan disse artet seg, og eventuelt om ett skille framtrådte som dominerende. Jeg har i dette tilfellet ikke gjort noe forsøk på å kopiere studien til Lysgaard, men inspirert av tematikken, fant jeg det også naturlig å danne et bilde av eventuelle motsetningsforhold arbeiderne i min studie inngår i, i den daglige arbeidssituasjon, gitt den kollektive dimensjonens tradisjonelt sett vesentlige rolle i arbeidernes kultur.

Under intervju samtale ble informantene spurt om hvorvidt de hadde oppfatning av at det eksisterte noen *rangordning* på arbeidsplassen. Arbeider 4 illustrerer en innstilling som gikk igjen hos størstedelen av informantene:

I: Har du følelsen av at det er noen rangordning på arbeidsplassen?

Arb.4: nei, det, svært lite. Det - selvfølgelig, han [formannen] sier jo fra når det trengs, og sier fra hva som må gjøres, men det er jo det han skal, så det er jo bare å leire. Ellers så er det ikke noe sånn... - merker ikke noe sånn at det er noe rangordning eller no', heller ikke blant vårs på gølv, der er vi likestilte alle mann, så det, det ikke' no' problem.

Innstillingen jeg siktet til er at rangordning på arbeidsplassen ikke oppleves som problematisk fordi den ansees som av funksjonell og formell art, og nødvendig for å løse arbeidsoppgavene mest mulig hensiktsmessig. Ettersom det er formannens ansvar at arbeidsoppgavene utføres er det legitimt at han gir ordre. Noen rangordning blant "de på gølv" opplever Arbeider 4 ikke. Arbeider 2 uttrykker mer i detalj hvordan formannen "også har en jobb å gjøre", og gir uttrykk for å tenke på bedriften mer som en helhet, enn som splittet av grupper i interessekonflikt:

I: så det er heller ikke sånn at man tenker "vi arbeiderne", mot "de, ledelsen", liksom? At dere står samla mot (...)
[blir avbrutt]

Arb.2: nei, du kan si - vi har jo godt forhold til arbeidslederen, så vi'kke si at det er noen motforestillinger mot han eller, ting som han gjør liksom. Han skal jo være, han skal jo hjelpe oss på en måte - trenger vi verktøy som vi ikke har så må han ordne det og sånn, lissom.

I: mmm, dere tenker mer sånn helhetlig?

Arb.2: ja, alle må jo gjøre jobben sin for at alt skal fungere da lissom, og får ikke vi - hvis vi mangler deler da, eller maskiner kan du si, altså, hvis ikke han får ordna det så får jo sikkert han kjeft av sin, av sjefen sin da, for da får ikke han produsert nok på sin avdeling, da.

I Lysgaards studie tas det særlig utgangspunkt i arbeidernes forhold til formenn for å kartlegge motsetningsforhold og skillelinjer innad i bedriften. Formannen blir naturlig å ta utgangspunkt i ettersom han lett kan oppfattes som i en slags mellomposisjon: han skal kontrollere og være ansvarlig for at sine underordnede utfører arbeidet, og er således talsmann for bedriften, samtidig som at han gjerne er situert geografisk nært der produksjonen foregår, og i sitt daglige virke omgås mest med "gutta på gølv". Konklusjonen som trekkes i Lysgaards studie er at formannen i hovedsak er en "bedriftens mann"²¹:

(...) de fleste [informantene] kunne vel likevel underskrive følgende nøkterne uttalelse fra en arbeider: 'Formannen hører ikke med til arbeiderne på det settet – han får ikke stå i fagforeningen – han har gått over til bedriften. Han står på bedriftens side' (Lysgaard, 1961:36).

Mine funn bryter på en del punkter med dette, og konklusjonen det er naturlig for meg å trekke er snarere at formannen er "en av gutta" for arbeiderne. Arbeider 3 gir i tråd med dette uttrykk for at skillet ikke går mellom formannen og arbeiderne - men høyere opp:

I: ja. Er det godt forhold mellom dere og formennene og videre oppover?

Arb.3: ja, *formann* (med trykk) er det godt forhold til, *han er jo under ledelsen han og*, holdt jeg på å si. Det er litt sånn.. - han ene som jobber her kaller det Hollywood borti gangen her, der kontorfolka sitter

I: OK,

Arb.3: det er jo... - men dem har en jobb å gjøre dem og, det går jo greit, hvis vi maser lenge nok så får vi det vi trenger

I: så du føler dere har litt å si [innflytelse]?

Arb.3: nja.., ting tar tid, og det er ikke alltid dem - dem ser jo bare på tall ikke sant, dem bare tar i mot bestillinger og tenker ikke på at det er vi som skal gjørra det og sånne ting. Det er litt dritt.

Ettersom formannen også er under ledelsen regnes han altså som "en av gutta", i følge Arbeider 3. I tillegg får vi av uttalelsen et gjensyn med hvordan det blir referert til et skille mellom en praktisk og en mer abstrakt, teoretisk orientering til arbeidet: "Kontorfolka" forholder seg ikke til det som for arbeiderne utgjør den virkelige verden – som i arbeidssituasjonen betyr den håndfaste, manuelle produksjonen. Kanskje kan dette være en grunn til at formannen kan regnes som "en av gutta" - at han forholder seg til produksjonen på tilnærmet samme vis som arbeiderne. Arbeider 8 benytter en slik argumentasjon når han uttakler seg om forholdet til formannen:

I: mmm. Og hvordan er forholdet til formannen og sånn? Syns du det er bra?

Arb.8: ja, det er greit det,

I: du føler ikke at han er forskjellig fra dere liksom?

Arb.8: *nei, han har vært håndarbeider og maskinarbeider sjøl* og sånn han [min utheving],

I: er han en av gutta, liksom?

Arb.8: mmm [bekreftende].

Senere i intervjuet tegner dessuten samme arbeider opp et skille som begynner der "funksjonærnivået", kontorjobbene, i bedriften begynner:

---

²¹ Dette er en noe forenklet framstilling - jeg har dessverre ikke rom for å gå inn på den i detalj her - og yter dermed ikke full rettferdighet til Lysgaard. Se kapittel 3 i (Lysgaard, 1961) for den fullstendige diskusjonen.

I: opplever du at det er noe skille mellom de på gulvet og ledelsen liksom?

Arb.8: jo, det er jo det da, men det er det vel i alle jobbær. Dem har jo bedre betalt og da blir jo folk litt misunnelige og sånt no'. Så er'e så mange som jobbær på skrivebord og skrivebordsjobbær her så

I: ja, merker du litt forskjell der..?

Arb.8: ja

I: men du føler ikke at noen ser ned på deg liksom?

Arb.8: nei,

I: hva slags forskjeller, er det liksom mest lønn det går på?

Arb.8: ja, så ser vi dem jo aldri. De jobbær oppe og vi jobbær nede, så det blir jo to forskjellige arbeidsmiljøer liksom.

Ut fra denne uttalelsen kan vi lese flere grunner til at skillet trekkes der det gjør: det faktum at det på høyere nivå bedrives "skrivebordsjobbing", som er en distinkt motsetning til det praktiske arbeidet som bedrives på gulvet, at disse jobbene har bedre betalt og dermed kan være kime til misunnelse, samt den fysiske avstanden som eksisterer mellom disse gruppene – to ulike arbeidsmiljøer uten særskilt kontakt seg i mellom. Arbeidernes fortellinger vitner imidlertid ikke om noen fiendtlig innstilling overfor formannen, eller ledelsen generelt, ei heller om eksistensen av sterkt definerte skillelinjer på arbeidsplassen. Rangordningens funksjonelle karakter fungerer i flere tilfeller til å legitimere dens eksistens. Men fornemmelsen av et skille er likevel absolutt til stede i uttalelsene, og Arbeider 6 uttrykker hvordan dette skillet ligger implisitt, til en viss grad som en etterlevning fra fordums tider:

I: noe særlig rangordning eller noe sånt, syns du det eksisterer?

Arb.6: hm... hm, nei, syns vel egentlig kanskje ikke det. Det var kanskje mer sånn før, ja. Men, eh, det er jo klart, det gjenspeiler jo ego' ditt og, hvis du syns at noen skiller seg fra andre da men, oppover, jeg syns jo at en arbeider jo selvfølgelig er like mye verdt som en direktør, men det er klart, det er jo ikke alle som syns det

I: nei, tror du det er noen her som ikke syns det?

Arb.6: ja, det tror jeg absolutt,

I: ja, hvor befinner de seg?

Arb.6: nei du har jo den typiske arbeider da som ikke syns at leder... dem, ja, hva skal jeg si - at dem er et annet folkeslag da, at dem er langt over vårs, og så har du motsatt vei da, at en arbeider er jo bare en arbeider, ikke sant, hvis du skjønner hvor jeg vil hen da, at "du er lengre nede enn meg i greia",

I: ja, mmm. Syns du det er litt gammeldagse holdninger?

Arb.6: absolutt, det syns jeg.

I: men er det, sitter det litt igjen fra de som har vært her lenge kanskje?

Arb.6: ja, det gjør det kanskje, spesielt dem som..., hva skal jeg si, har en høy stilling da, og har vært her lenge, dem er veldig til å fremheve den stillingen, eller kan være det, veldig sånn..,

I: tenker du på de i produksjonen?

Arb.6: nei, jeg tenker på de i høye stillinger, ja, det at dem liksom vil distansere seg for å være bedre på en slags måte, sånn er'e.

Arbeider 6 gir et noe ambivalent svar på spørsmålet om hvorvidt han syns det eksisterer rangordning på arbeidsplassen: på den ene siden kan svaret hans tolkes dit hen at ikke oppfatter at det eksisterer noe *formelt* hierarki, men at han opplever at mange folk på arbeidsplassen har holdninger som uttrykker at de rangerer seg selv over andre, og kan dermed tolkes dit hen at det allikevel eksisterer en *uformell*, mindre eksplisitt rangering.

Jeg vil videre fortsette kartleggingen av skillelinjer i arbeiderne arbeidshverdag, og deres eventuelle definering av et ”vi” ved å ta for meg *fagforeningens* rolle i arbeidernes arbeidssituasjon.

6.1.1 Fagforeningen - formelt kollektiv på arbeidsplassen

Historisk sett har fagforeningene utgjort selve de organisatoriske grunnene i fagbevegelsen ²², og den første form for særskilte arbeiderklasseorganisasjoner. Fagbevegelsens mål var å mobilisere ”arbeiderne til kollektiv kamp mot kapitalen om lønns – og arbeidsvilkårene” (PaxLeksikon, 1976-82). Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon (nå bedre kjent som LO) ble stiftet i 1899 av 134 fagforeningsmenn som representerte 74 organisasjoner med et samlet medlemstall på rundt 15 000 – som tilsvarte $\frac{3}{4}$ av landets organiserte arbeidere. Etter at Jern og Metallarbeiderforbundet og Typografforbundet ble medlemmer i 1905 fikk organisasjonen betydelig politisk tyngde og vokste til en av de sterkeste organisasjonene i landet med over 140 000 medlemmer i 1920 (Lorenz, 1972:83), (Furre, 2000:32). I dag er LO Norges største lønnskamporganisasjon, med over 850 000 medlemmer organisert i fagforbund som er tilsluttet LO, og utgjør dermed en betydelig brikke i norsk politikk. Det er imidlertid fagorganiseringen på individnivået jeg er mest interessert i å belyse i denne sammenheng, og hva arbeiderne tenker om fagforeningens innflytelse overfor bedriften. Vi husker fra Kjeldstadlis beretning om hvordan fagforeningen representerte en trygghet blant arbeiderne overfor bedriften, ved at motstanden deres gjennom denne ble organisert og formalisert. I kraft av å stå sammen og å organisere seg utgjorde arbeiderne et motsvar til bedriftens tidligere overlegne makt: selvhevdelse erstattet underdanighet.

Av de tolv informantene i utvalget er det kun én som forteller at han ikke er fagorganisert. Begrunnelsen er at vedkommende (som bare hadde jobbet på bedriften i ca. 6 måneder) ikke hadde fått noe tilbud om det, og medlemskapet kan derfor vanskelig sies å være bevisst bortvalgt. De åtte informantene som arbeider i samme bedrift, er alle medlemmer av fagforeningen. Det viser seg her at normen er å være fagorganisert - ”klubben” tar tak i nye ansatte med en gang og får de til å tegne medlemskap. Uten at noen av informantene kunne si det helt sikkert regner de alle med at fagforeningen har så godt som 100 % oppslutning på bedriften. Alle de organiserte informantene er tilknyttet forbund som er tilsluttet LO.

---

²² *Fagbevegelsen* regnes som en av tre hovedgrener av *arbeiderbevegelsen* (parti og kooperasjon utgjør de to andre). Gjennom *Partiet* (for Norge sin del hovedsakelig Det Norske Arbeiderparti) skulle statsmakten erobres. *Kooperasjon* var grenen som utgjorde en motvekt mot kapitalistisk organisering og handel, og hadde som mål å innskrenke virkeområdet for den private kapitalen (PaxLeksikon, 1976-82).

Det er de to arbeiderne med lengst fartstid i den ene av bedriftene i hovedutvalget som kan fortelle mest om aktiviteten og rollen til fagforeningen. Arbeider 6 forteller her med blandede følelser om at man i praksis ikke har så mye valgfrihet med hensyn til å fagorganisere seg:

I: er du fagorganisert her?

Arb.6: ja

I: er det vanlig å være det her?

Arb.6: ja, alle må egentlig værre det trur jeg, jeg trur det er frivillig tvang,

I: ja, sånn uformell tvang liksom?

Arb.6: det er sånn at du bare blir kalt inn til fagforeninga, eller klubbformann, og så må du bare skrive under på papirene, og så blir'u trekt i lønn hver måned da, tel detta her,

I: ja, er det mye det er snakk om?

Arb.6: nei, hvor mye er det a', er det 2,5 % eller no' sånt no',

I: ja, syns du det er rimelig liksom?

Arb.6: nei, men jeg har jo ikke noe valg, jeg må jo være organisert

I: ja, er det tvang altså? Hva syns du om at det er det?

Arb.6: ja, det er det! Nå får sikkert ikke jeg lov til å si det tel noen, men det er jo det, så da hvis du ikke er organisert her og det skulle bli litt lite å gjørra, så er jo du første mann til å reise, det har jo vist seg før og, så.., så du får'e vel tel på en måte, men jeg trur ikke det går - i praksis så trur jeg ikke det går. Å ikke være organisert.

I: nei, at man blir uglesett liksom?

Arb.6: hm.., ja, du gjør jo det da når alle andre er medlem der og betaler da, så er'e jo litt dumt at det er en som ikke betaler da. Men altså, ja, det er jo fagforeninga og sånn som forhandler om lønn og godene våres og sånn, og hvis - nå har det jo vært sånn at de som ikke er organisert, kanskje to støkker av alle som ikke har vært det - dem får dem godene allikevel, men egentlig så burde jo ikke dem fått det, men dem får det jo allikevel. Men det er sånn det er stort sett overalt i industrien, trur jeg da. Men vi får jo noen bra forsikringer og sånt da, på kjøpet, så det er jo ikke penger til ingenting så lenge ting går bra,

Arbeider 6 uttrykker her hva jeg oppfatter som en noe ambivalent holdning rundt det uformelle tvangsaspektet ved å tegne medlemskap i fagforeningen: Med hensyn til et likhetsprinsipp er det for Arbeider 6 en selvfølge at alle skal betale sin del ettersom alle får nytte like godt av eventuelle tiltak som iverksettes som resultat av fagforeningens arbeid. På den annen side uttrykker han en viss misnøye med tvangsaspektet, og at medlemskap ikke forespeiles som et fritt valg når han forteller hvordan man kalles inn for å skrive under på avtalen. Det er nærliggende å tro at en vesentlig grunn til denne misnøyen kan ligge i manglende tiltro til foreningens arbeid og gjennomslagskraft: Arbeider 6 snakker om at pengene ikke er bortkasta på grunn av gunstige forsikringsordninger - og "så lenge ting går bra". Hans videre beretning om en fagforening som har tapt terreng hva angår tiltro og engasjement blant operatørene underbygger dette poenget ytterligere:

I: Tror du klubben har stor makt, at den har mye innflytelse? På ledelsen og..?

Arb.6: nei, det trur jeg faktisk ikke. Det var bedre da... - jeg begynner jo å bli så gammel nå atte, neida, men det var nok mye mer av det når jeg begynte her, i hvert fall så følte jeg det, jeg veit ikke om det var sånn, det og blir mer vaska ut av at vi samarbeider bedre [med ledelsen] og har klare regler og vi er opplyste og vi veit hvor vi skal hen liksom

I: Syns du det er positivt?

Arb.6: nei, ja på den ene måten så er'e jo det, på den andre måten ikke.. Det er jo absolutt ting klubben eller fagforeninga burde jobba mere med, det syns jeg. Den har liksom sovi en del.

I: har du vært noe engasjert i..?

Arb.6: nja, litte grann, jeg har vært på noen kurs også har jeg vært tillitsmann noen år, for lenge siden. Jeg har inntrykk av at to stykker av tolv stykker som sitter i noe sånt no' er engasjert,

I: nei, følte du at det var tungt..?

Arb.6: ja, vi var jo to stykker som var engasjert, vi var jo på bønn i systemet, så da er'e jo ikke så lett,

I: nei, er det litt hierarki innad i... [fagforeninga]?

Arb.6: der og ja, absolutt, så detta blir jo stemt over, og det er jo dem samma som stemmer over hvem som skal sitte der som sitter der, så, de stemmer jo bare på hverandre, ikke sant,

I: Ja, det er vel kanskje ikke så demokratisk?

Arb.6: Ja, fagforeninga går jo på at klubben stemmer om hvem som skal ha hva slags greie da, vi kan komme med forslag da, men det er jo til sjuende og sist dem som bestemmer hvem som skal værre der, så da blir'e liksom sånn... - vi har jo prøvd å komme med flere forslag for å liksom endre den organiseringa, men det går ikke, for det blir stemt ut..., hehe... Og snittalderen på dem som sitter der er vel 45 år, sikkert, så, det blir litt rart, hvert fall nå når det er så mye nyansatte og yngre folk,

I: ja, det er jo et poeng. Men føler du at det er, ja, vi var jo også inne på det, men at det har blitt litt sånn svekka, at det nå er mer hver mann for seg, og ikke den samme solidariteten liksom?

Arb.6: ja, det er mere det. Det... hva skal jeg si, det er jo, ting går jo som regel bra, det er sjelden en trenger no' hjelp til å løse noe konflikt egentlig, det er klart, det kan jo oppstå selvfølgelig, men jeg klarer som regel å løse min egen konflikt, egentlig greit, sånn hvis det skulle oppstå noe

I: mmm. Men tror du at dere kunne mobilisert og klart og hatt noe kraft til å stå sammen hvis det skulle oppstå noe?

Arb.6: hm. Nei. Det trur jeg ikke.

I: nei.. Tror du folk er lite engasjert?

Arb.6: ja. Det trur jeg. Alle er det egentlig, lite engasjerte.

I: Hvorfor tror du det er tilfellet?

Arb.6: nei, vi syns vel vi har det bra da. - Og det har vi jo, men selvfølgelig - det er klart, alt kan jo bli bedre. Men det går jo bra i Norge om dagen så vi har'e jo bra de fleste,

Arbeider 6 uttrykker her tydelig at fagforeningen ikke lenger er som den var: folk er lite engasjerte og klubben fremstilles mer som en lukket gutteklubb hvor folk stemmer på hverandre. Svekket tiltro til fagforeningens arbeid og gjennomslagskraft kommer også til syne hos Arbeider 10 som stiller seg kritisk til hvor sterkt fagforeninga egentlig "står på kravene":

I: er du fagorganisert?

Arb.10: ja

I: er det vanlig å...?

Arb.10: ja jeg trur alle er det her. Da jeg begynte her så var det egentlig sånn møte med en gang, LO eller Fellesforbundet, og da blei det bare til at vi skreiv vårs inn med en gang, så jeg trur egentlig alle er det her

I: det ble naturlig?

Arb.10: ja, he, neida, det blei nesten, neida, men å være en av tre hundre som ikke er organisert det er ikke så veldig moro trur jeg. Vi har jo egen klubbformann og eget klubbstyre, som består av tillitsvalgt og tre andre, og liksom det blir et sånt eget system. Hvor bra det er det veit jeg egentlig ikke, men, hehe...

I: nei, men trur du dem har noe å si?

Arb.10: du kan si sånn som - når vi har lønnsforhandlinger da, på høsten, da er'e et ganske stort apparat. Da er'e jo tre stykker fra klubben: klubleder, og to tel som liksom forhandler lønn med ledelsen, og da er'e jo møte med klubbstyret og liksom sånn, med krav og..., men jeg har vel ikke inntrykk av at dem ofrær sjela si helt

I: nei..?

Arb.10: dem er som regel på andre sida av bordet når dem er ferdig, hehe,

I: Syns du det virker sånn?

Arb.10: ja, jeg e'kke helt overbevist om at dem trækker tel skikkelig for å si det sånn, sikrer seg litt, men det e'kke sikkert det er så lett å sitte der heller.

Arbeider 10 uttrykker at han ikke tror at klubben "ofrær sjela si helt", og gjerne ender opp "på andre sida av bordet" når forhandlingene er over, – at de firer på kravene overfor ledelsen for å komme til enighet. Fortellingene vitner generelt om at engasjementet og aktiviteten i klubben lot til å være høyere før:

I: tror du det var mer aktivitet i fagforeninga før?

Arb.1: ja, det var nok mere før, da var'e jo ikke, nå er'e jo mye bedre arbeidsmiljø, bedre arbeidsvilkår og sånt rundt omkring, så jeg trur det var mere før liksom, fram til, nå har'n jo fått jobba opp rettigheter og fått noe bedre

sånt, så det er ikke så mye aktivitet sånn sett nå, nå er'e jo oppgangstider over alt og, jeg trur det - når det er nedgangstider så er'e mere aktivitet, i fagforeninger og sånt da, for å finne løsninger og alt sånt,
I: ja, så tror du at hvis det hadde gått dårligere igjen at det hadde blitt større aktivitet og engasjement da?
Arb.1: ja, det hadde nok blitt det da, men en håper jo ikke på at det blir dårligere tider, egentlig.

Både Arbeider 6 og 1 påpeker det svekkede engasjementet i fagforeningsarbeid, men felles for dem i denne forbindelse er også vektleggingen av at det er gode tider²³. - Muligheten for at engasjementet kan tilta igjen dersom det blir "dårligere tider" utelukkes ikke. I denne sammenheng er det også interessant å merke seg hvordan arbeiderne ser sin rolle i et større perspektiv: hvordan deres skjebne avhenger av bedriftens, som igjen er betinget av konjunkturedringer - eller det som arbeiderne gjerne kaller "gode - eller dårlige tider". Fagforeningens svekkede innflytelse sees altså i sammenheng med at behovet ikke er like stort nå – tidene er gode og man er rimelig fornøyd med tingenes tilstand. Betyr dette at arbeiderkollektivet som Lysgaard snakker om, også er svekket? Ansees ikke det "teknisk-økonomiske" systemet som en motpart i like stor grad når tidene er gode? Jeg skal videre belyse hvordan, og i hvor stor grad, mer "uoffisielle" kollektive dimensjoner kommer til uttrykk gjennom arbeidernes orienteringer og samhandling i arbeidssituasjonen.

6.1.2 Uformelt arbeiderkollektiv?

I studien til Lysgaard beskrives det altså hvordan arbeiderne i en industribedrift, gjennom ulike mekanismer utgjør et uformelt kollektiv som motvekt til det Lysgaard kaller det "teknisk-økonomiske systemet" - representert av bedriftens kapitalorienterte del. Dette umettelige systemet som søker å utnytte arbeidskraften mest mulig effektivt er følgelig i uoverensstemmelse med arbeiderne, og deres menneskelige behov. Kollektivet, basert på en felles, (ikke nødvendigvis uttalt), konsensus om normer og regler blir således arbeidernes løsning og mulighet for å skape en motvekt til dette systemet. I hovedsak går disse normene ut på at man (1) - ikke skal arbeide *for* effektivt og flittig for så å få de andre arbeiderne til å fremstå som late, som igjen kan øke arbeidspresset fra lederne. Dette kalles en "rate-buster" - en som sprenger akkordene. På den annen side skal man dessuten ikke arbeide for lite (2) - da er man en unnasluntrer som påfører arbeidskameratene mer arbeid. Denne normen gjenspeiler også det Lysgaard kaller medlemskapet i det teknisk-økonomiske system - det faktum at man som arbeider i et ansettelsesforhold er avhengig av at bedriften går rundt. En tredje norm (3) går på at man ikke skal si noe til en formann som kan skade en arbeider - da er du å betegne som en sviker. Det samme er man hvis man smisker med overordnede og gjennom dette eller på andre måter forsøker å begunstige sin egen situasjon. Den siste normen (4) går ut på at man

---

²³ Intervjuene ble riktignok gjennomført før høstens mye omtalte finanskriser var et faktum.

ikke skal være for ivrig i sitt virke, eller prøve å heve seg selv over andre. I det hele tatt skal man ikke skille seg for mye ut som enkeltperson, men være en styrke i kraft av å være del av kollektivet (Lysgaard, 1961:217-218). Ettersom det som lønner seg for den enkelte i arbeidssituasjonen kan undergrave kollektivets styrke og beskyttende evne, eksisterer det ulike sanksjoner som kan iverksettes mot de som bryter med reglene, som for eksempel utfrysning. Riktignok er ikke arbeiderkollektivet noe som en holder seg "inne med" kun på grunn av frykten for sanksjoner – kollektivet representerer også en løsning på de underordnedes problemsituasjon, og gir beskyttelse, ære og makt, samt muligheter for utfoldelse innenfor et strengt teknisk-økonomisk system (Lysgaard, 1961). Jeg vil her gi et lite innblikk i hvilken rolle slike kollektivnormer spiller i informantenes arbeidssituasjon, riktignok ikke med det formål å gjøre om igjen Lysgaards undersøkelse.

Når informantene uttaler seg om hvordan man skal oppføre seg i arbeidssituasjonen kommer det fram en rekke uttalelser som på flere punkter sammenfaller med de fire ovennevnte normene. Når Arbeider 4 snakker om det sosiale miljøet på arbeidsplassen, vektlegges for eksempel viktigheten av at "alle tar sin del av kaka" - jamfør norm nr.2:

I: ja, så er det er ikke noen såne spesielle ting som må til for å bli respektert på arbeidsplassen, det er mest at du respekterer dem og så...?

Arb.4: nei, altså du må gjøre jobben din. Må gjørra' det du skal, det... - sitter du på ræva, og andre..., holdt jeg på å si - må gjørra' arbeidet for deg..., da stiller'u...[åpenbart at han sikter til 'dårlig']. Alle må ta en del av kaka lissom, alle må bidra. Nå er vi lissom tre støkker på ene sida som skal gjørra' akkurat det samma alle tre, og da deler vi på å gjørra' det og passer på at ingen må gjørra' alt, og noen bare sitter der, for daa - da kan hende det fort blir litt kjekling og - og lissom ja, "du hakke gjort no' i dag".

Arbeider 4 snakker om hvordan alle må bidra, og at urettferdighet på dette området lett kan føre til en konfliktsituasjon. Det er altså nødvendig at arbeiderne håndterer en balansegang mellom det å "sprengte akkordene" og å "ta sin del av kaka" – at alle arbeiderne skal gjøre like mye på samme måte som de skal gjøre like lite.

Arbeider 3 viser i sitatet under til en situasjon hvor en maskin hadde gått i stykker og "ingen" visste noe om hva som hadde skjedd:

I: men vil du si at det eksisterer en slags solidaritet blant arbeiderne mot ledelsen på en måte?

Arb.3: altså..., hvis det har skjedd noe så er det jo ingen som veit hvorfor, selv om dem kanskje veit det, men det er for å sleppe, sleppe og bli brydd kanskje..

I: hvis det skjer noe.. - hva tenker du på..?

Arb.3: nei hvis det skjer noe så er det ingen som veit hvorfor eller hvordan det skjedde

I: ja, av arbeiderne da..?

Arb.3: av noen egentlig... - så ...ja, ei helg før her så var det en maskin da, en del som hadde blitt kjørt av en fyr uten opplæring, og da var det ingen som visste hvem det var og, såne ting. Og programma var borte og sånn da, så det var en som måtte bruke en hel dag på å sette opp maskin' på nytt.

I: hm,

Arb.3: da det var ingen som visste

Det er nærliggende å tro at frykten for å bli stemplet som en angiver - jamfør norm nr. 3 - at man ikke skal si noe til en formann eller overordnet som kan skade en annen arbeider, førte til

at ”ingen” visste noe i situasjonen Arbeider 3 beskriver. Selv om noen åpenbart visste noe - noen med overlegg hadde fjernet programmene som hadde ført til at maskinen brøt sammen og måtte settes opp på ny.

Ikke overraskende faller det heller ikke i god jord å forsøke å begunstige sin egen situasjon gjennom å for eksempel innynde seg hos arbeidsledere (formenn). Dette kan oppfattes både som en motstand mot å stikke seg for mye ut, samt at det bryter med normen om å opptre i overensstemmelse med en direkte og ærlig omgangsform. Arbeider 6 beskriver på en god måte hvordan dette bryter med et rettferdighetsprinsipp - eller likhetsideal, på arbeidsplassen:

I: er det noen som blir stempla for å være smiskete og sånn med lederen?

Arb.6: (nikker) mmm. Dem har vi ganske mange av, hehe

I: ja, hva tror du de prøver å oppnå med..?

Arb.6: nei, det er vel fordeler da, på den eller andre måten

I: hvordan blir de ansett av andre som ikke..?

Arb.6: det blir jo ikke sett veldig bra på, nei, det gjør det absolutt ikke, *det er der rettferdighet kommer inn i bildet igjen* [min utheving], ikke sant, så det er jo noen som får bedre goder enn andre da, som kanskje er litt overhyggelige med sjefen sin. Jeg er jo i andre enden av skalaen der, for jeg sier jo akkurat det jeg mener og står for det. Men da har jeg jo heller ikke noe å skjule, så, men det er jo, jevnt over så blir det sett ned på, hvis du er sånn, men - ikke misforstå meg, hvis du gjør en god jobb og sånn, det mener jeg ikke, men hvis du bare er sånn som jatter med sjefen din selv om du mener noe annet, det er da det blir feil.

I: mmm. Men synes du lederne stort sett klarer å ikke favorisere? At dem er flinke nok på det?

Arb.6: der jeg er nå så er nok det mye bedre enn det har vært andre steder, han jeg har nå, han har jo jobba i maskinen som jeg jobber før, og han har, ja, hva skal jeg si - han har veldig innsikt da, så det er jo en fordel å komme fra samme miljø som du skal lede, da, han virker hvert fall veldig rettferdig, men nå har ikke jeg hatt'n så lenge, har hatt'n et halvt års tid.

Av sitatet til Arbeider 6 kommer det fram at smisking ikke bare sees ned på fordi det er en egoistisk handling – smisking er i tillegg et symbol på falskhet og hykleri – at man sier noe man egentlig ikke mener for å få fordeler – ”bare jatter med”. Han kontrasterer denne falske måten å opptre på ved å vise til hans direkte væremåte - på godt og vondt - ”jeg sier jo akkurat det jeg mener og står for det”.

Arbeider 1 forteller om hvordan en noe strebete kollega, som er veldig ”frampå”, blir latterliggjort litt i det stille av de andre:

I: mmm. Men er det noen som det er snakk om at smisker med sjefen eller noe sånn? Blir favorisert?

Arb.1: ja, ja, det er vel noen som er litt sånn fra... - én hvert fall, som kan værre litt sånn frampå..., men han blir jo ikke akkurat favorisert, men det er vel heller, han prøver å værre med på alt, eller prøver og så styre alt på en måte,

I: ja, og det legger man godt merke til?

Arb.1: ja, hehe,

I: hva tenker dere om det?

Arb.1: nei, vi bare lar'n holde på, for vi veit at det kommer ikke til å skje no' mere allikevel, så (ler litt overbærende)

På bakgrunn av uttalelsene til arbeiderne er det ingen tegn til at smisking blir slått hardt ned på gjennom direkte sanksjoner, i den grad Lysgaard beskriver - med utfrysning. Men at det ikke er en akseptert handling kommer allikevel fram. En mer direkte form for sanksjon,

riktignok med en humoristisk undertone, kommer til uttrykk gjennom Arbeider 1 sin fortelling om hva de gjør med lærlinger som er for kjepphøye:

I: Er det noe spesielt man må gjøre for å bli respektert som ny på arbeidsplassen?

Arb.1: neei..., bare du ikke begynner å herse eller herje altfor mye liksom med vårs, og, ikke være altfor frampå sånn med en gang,

I: nei, prøve seg litt fram?

Arb.1: ja., har jo noen som kommer liksom og er, og trur dem er verdensmestere og sånn, og kan alt mye bedre enn deg som har vært der en god stund, da., men dem blir fort jekka ned,

T: ja, hvordan blir dem jekka ned? Er det direkte beskjed?

Arb.1: ja, og så det, noen ganger så, hvis det ikke kan skje no' alvorlig så lar vi dem prøve seg, men dem finner fort ut det at dem ikke er så gode som dem trur, det er noen, som liksom trur dem er verdensmestre og liksom kan alt mulig, det er mye av det

T: ja, så da får dere lyst til å jekke dem litt ned?

Arb.1: ja,

T: mmm,

Arb.1: ... og så liksom, da jeg var lærling da, så hadde vi en sånn en hver gang dem nye lærlingane kom, så hadde vi en sånn [en såkalt verdensmester]. Og vi har noe som heter keramikktål hvis du har hørt om det,

T: ja,

Arb.1: vi sa da... - fikk vi noen til å komma som var uti produksjon da, og sa at vi trengte å bore et hull i det stålet - og det er umulig, så det er en fin måte å jekke dem ned på. For da står'em der og sliter ut senterbor etter senterbor etter senterbor, og det er så vidt det blir et lite svart merke på detta stålet,

T: ja, så dere har deres metoder, hehe!

Arb.1: ja, det er en som blei fly forbanna... han bare hevde alt i gølvet når vi sa det til'n, at'te, han bare gikk, var litt forbanna, men det... han var mye mere ydmyk etterpå da lissom, va'kke så frampå da, hehe

Betydningen av å utvise en viss mengde ydmykhet som ny lærling på en arbeidsplass er åpenbart viktig, og i overensstemmelse med en "kollektivnorm" om å ikke skille seg for mye ut, som vi husker både fra Kjeldsatdli og Lysgaards beretninger. Denne normen gjelder imidlertid ikke kun i forbindelse med lærlinger som er nye i en arbeidssituasjon: både i arbeidssituasjonen, og på det generelle plan, uttrykkes det motvilje mot folk som tror de er bedre enn andre. Gjennom informantenes uttalelser om hva slags type folk de ikke kunne tenke seg å være venner med, og følgelig ikke kunne tenke seg å identifisere seg med, kommer det fram antipati overfor folk som er selvhøytidelige og folk som ikke hilser:

I: ser du for deg noen type folk du ser for deg at du absolutt ikke kunne vært venner med? Som du ikke tror du hadde passet sammen med?

Arb.6: ja, folk som tar seg sjøl veldig høytidelig. (...) folk som liksom syns at dem er noe bedre enn andre og tar seg sjøl høytidelig, det blir lissom... det er ikke de verdiene jeg står for.

Det å *ikke hilse* nevnes av halvparten av informantene i forbindelse med uttalelser om folk de ikke har sansen for. Dette fremstår dermed som et tegn på arroganse og selvhøytidelighet - det å "tro at man er no'", for å bruke en av informantenes egne ord. Arbeider 2 illustrerer dette poenget godt:

I: kommer du på noen mennesketyper som du oppfatter som overlegne?

Arb.2: (lang pause) nei, tenke du sånn innen næringslivet? Eller politikken og sånt eller i det dagligdagse liv?

I: begge deler egentlig,

Arb.2: nei, det er jo noen som trur dem er høyere enn alle andre og ikke gidd å helse og sånt no',

I: ja, til daglig, i ditt liv, holdt jeg på å si?

Arb.2: ja, i mitt liv eller sånn i livet der jeg kommer fra kanskje, så kjenner jeg noen da, og møter dem ute, og den kjerringa til den tidligere sjefen min - første dagen jeg begynte på jobben og så traff jeg hu på golvet, eller

sku' på do da, og så traff jeg a på verkstedet, "morn" sa jeg - hilsa ikke. Og sida da så har jeg ikke gidda å hilse igjen, eller gidder ikke krysse ho. Så ho var overlegen. Og folk som er..., ikke så gode og trur at dem er verdensmestere, dem kan jeg irritere meg litt over i blant da, på en måte

En av arbeiderne, som tidligere jobbet som budbilsjåfør og leverte gardiner på Oslos vestkant, forteller om butikkansatte i Bogstadveien som virket utilnærmelige og "ikke ville ta folk innover seg":

Arb.12: og da, det husker jeg at - med en gang jeg begynte liksom, på den der, dem som jobba i butikkene og sånn i Bogstadveien og det greiene der liksom, da, liksom det, akkurat som om dem så ned på meg når jeg kom inn lissom, men så hadde jeg en sånn - jeg skravla og prata og tumla og kødda like mye med dem som jeg gjør med andre liksom, så da, til slutt så fikk jeg jo et veldig all right forhold til dem og da veit du, for dem virka hurpete, veit du, skikkelig sånn... - For det var flere andre som kjørte ellers liksom [i tillegg til han], som ikke skjønnte hvordan jeg greide det der, dem kom på kant med dem og sånt no' da veit du, men så lenge jeg bare tok alt og ikke sa no' til å begynne med, og så bare kjørte videre på lissom og oppførte meg lissom, så når dem ringte - det var liksom helten som kom liksom tilslutt, veit du, så det var litt artig..., merkelige typer veit du, for på førsteutkastet så virka jo dem skikkelige grusomme liksom, men dem ville ikke, jeg veit ikke hvorfor dem ikke ville ta folk innover seg, jeg...

I: tror du dem var litt fordomsfulle?

Arb.12: ja, jeg lurar på kanskje det veit du, at dem var det kanskje, at dem hadde oppført seg..., der kommer dem der liksom, for det er vannvittig mange av dem der som har det yrke som bare, huff, kastar det inn lissom [varelevering på sånne butikker],

I: jeg skjønner. Men du valgte å ikke...?

Arb.12: ja, ja, det er sånn jeg er overalt det, samme hva

Mens Arbeider 12 taklet skillet han opplevde mellom de ulike væremåtene, og det han i begynnelsen opplevde som en nedlatende holdning fra vestkantfruene side, ved å på den ene siden "skravle og kødde" som han pleide, samtidig som han også "oppførte seg og gjorde jobben sin", forteller han om kollegaene hans som syns det var ubehagelig å levere varer der - og kom på kant med dem. Gullestads identifisering av et kulturskille mellom ulike samværs mønstre knyttet til ulike levesett er interessant å trekke inn i denne sammenheng. Gullestad skiller mellom to ulike samværs mønstre: hun kaller den første formen for *saklig-effektiv* og den andre sistnevnte for *personlig-koselig* og plasserer typisk personer med høyere utdanning i den førstnevnte og typisk arbeidere, håndverkere og lavere funksjonærer i den sistnevnte. Mens den *saklig-effektive* samværsformen er grunnlagt på prinsipper som effektivitet - skille mellom sak og person og mellom ulike kapasiteter ved personen, er den *personlig-koselige* samværsformen av mer uformell art hvor det ikke på samme måte skilles mellom en person som for eksempel familiefar, og denne personen som industriarbeider - mennesket betraktes som en hel person (Gullestad, 1989a:152-153). Den uformelle væremåten, hvor hilsingen framstår som selve symbolet på tilgjengelighet og likeverd, har utvilsomt noen paralleller til den personlig-koselige samværsformen, mens de tilbakeholdne, og tilsynelatende nedlatende damene i Bogstadveien ikke lot til å være fortrolige med en slik uformell, personlig-koselig, samværsform. Skillet mellom samværsformene er nærliggende å

tolke som opplevd ubehagelig for begge parter, selv om det kun er belyst fra en av sidene i denne omgang.

*

En del normer og verdier som har sine røtter i en kollektivistisk tankegang kommer altså mer eller mindre klart fram gjennom informantenes fortellinger om den daglige interaksjon i arbeidssituasjonen. På den annen side er det også uttaleleser som kan tolkes som uttrykk for at kollektivistiske orienteringer er svekket. Arbeider 12 forteller her om hvordan det tilsynelatende var utbredt enighet blant arbeiderne om å ikke gå med på et forslag i forbindelse med lønnsforhandlingene som var under deres krav, men at resultatet allikevel ble et klart flertall for:

I: ja, siden alle er med så, [snakker om fagforeninga] men sånn, føler du at det er en viss sånn..., ja, du har jo nevnt litt sånn indre stridigheter, men at det stort sett er en sånn slags solidaritetsgreie mellom arbeiderne? At dere står sammen hvis det skulle være noe?

Arb.12: ja, jeg tror det, at dem²⁴ gjør det. Ja, det gjør dem. Hakke hatt noe særlig sånn at jeg kan si det helt konkret enda, men, mens jeg har vært her, men joda, jeg tror det. Mye sånn som er vidt forskjellig fra det jeg er vant med tidligere [Arbeider 12 hadde tidligere en jobb hvor han jobbet alene store deler av arbeidsdagen] og da - for eksempel sånn når en skal ha - det er jo så mye skjemaer og sånt her da, også sånne medarbeidersamtaler, og du får masse spørsmål om din avdeling da, forskjellig fra avdeling til avdeling da. Og så det lønnsgreiene, da - da var det alle som skreiv under samme da, hva du ønska i lønnsforhøyelse og sånn, og der lissom var'e jo, alle som jeg prata med da, det virka som det var stor enighet om at måtte ha opp et kraftig løft liksom, og så blei det vel en seks-sju kroner, og det er jo et stort løft, da men, det er jo... - alle hadde prata på over ti da liksom, hvis du skal følge konkurrentane rundt her og sånn da lissom,

I: ja,

Arb.1: og, men da blei det sånn avstemming da [på om de skulle godta forslaget], på seks, eller seks og ei halv da, og da skulle alle stemme da veit du, og da, nei nå skulle dem, hvis det blei nei da så blei det streik liksom, men da snudde alle igjen og ja liksom, og greier da, feiga dem ut, med det inntrykket jeg satt igjen med hvertfall lissom. Men det sier jo bare liksom at da har'em jo..., har'em jo..., ja, hva skal jeg si - vil dem jo bedriftens beste liksom, og at dem er..., ja,

I: ser mer på helheten, på en måte?

Arb.12: ja

Poenget Arbeider 12 her formidler, om en kollektiv aksjon som bryter sammen til fordel for en sikrere - og konsensusorientert (og eventuelt feigere) løsning, bryter klart med normene til grunn for arbeiderkollektivet i Lysgaards studie. Her undergraves i stedet kollektivets styrke til fordel for en enklere og sikrere løsning - enighet vil forhindre streik. I likhet med hvordan Arbeider 12 påpekte eksistensen av en samarbeidstankegang med bedriften blant arbeiderne, uttrykker også Arbeider 4 eksistensen et slikt skjebnefelleskap mellom arbeidere og bedrift:

I: men ja - er du engasjert i politikk eller noe samfunnsengasjert sånn?

---

²⁴ Arbeider 4 omtaler her arbeiderne som "de andre" - og de følgelig kan forstås som en gruppe han selv ikke er en del av. Jeg tror jeg kan avmystifisere en dypere mening bak denne distingveringen med følgende forklaringer: For det første er Arbeider 12 relativt ny i jobben og har, som han selv sier, ikke satt seg inn i alle de ulike aspektene ved de sosiale konstellasjonene på arbeidsplassen. Han forteller også at han heller ikke er vant til denne typen arbeiderfelleskap ettersom han tidligere ikke har vært vant til å omgås arbeidskollegaer kontinuerlig gjennom arbeidsdagen. For det andre kan distingveringen i dette tilfellet tolkes som at han ikke ønsker å identifisere seg med de som sviktet avtalen, og som "feiga ut", for å bruke hans egne ord.

Arb.4: svært lite..., svært lite, det... - har aldri vært no' interessert i politikk og sånt

I: nei...

Arb.4: det... - jeg har fulgt med litt nå da, når det gjelder saker som har å gjøre med ----ting [anliggender som kan påvirke etterspørselen etter produktene fabrikken produserer] og sånne ting, hva forsvaret driver med og sånt da, det har jeg fulgt med på da, fordi som det går jo utover jobben min liksom, det er jo - vi får mer å gjøre eller mindre å gjøre, og om det kommer til å gå bra for bedriften og sånne ting, det har jeg fulgt med på, men ellers så har jeg ikke fulgt med så veeldig my', for å si det sånn

Etter å også ha tatt i betraktning hvordan "uoffisielle" kollektivstrukturer uttrykkes i samhandlingen på arbeidsplassen, opprettholdes inntrykket av at det fortsatt er mer en konsensus - enn en konfliktorientert innstilling, som preger arbeidernes forhold til andre grupper på arbeidsplassen. Mens de uformelle normene og reglene som arbeiderkollektivet i Lysgaards studie bygger på, er sterkt lojalitetsavhengige, og underbygget av trusler om straff dersom de brytes, utvises det i følge arbeiderne i denne studien snarere likegyldighet overfor de som smisker. Samtidig kommer det også fram at arbeiderne har sine metoder for å opprettholde en balanse og "jেকে ned" folk som skiller seg for mye ut (vi husker lærlingen som ble lurt til å tro at det gikk an å bore hull i en plate av keramisk stål).

*

Oppsummerende vil jeg hevde at visse elementer ved arbeiderkollektivet henger igjen, selv om jeg ikke har grunnlag for å si at det finnes et arbeiderkollektiv likt det Lysgaard identifiserte (som heller ikke var målet med studien). I den grad man kan snakke om et arbeiderkollektiv i dag, later det til å være i form av et veiledende normsystem, som gir retningslinjer for god oppførsel i arbeidssituasjonen, men uten noen utpregede sanksjoneringsmekanismer. En bevisst kollektiv orientering som motsats til det teknisk-økonomiske system preger ikke arbeidernes handlinger på arbeidsplassen nevneverdig, og kollektivet som en beskyttende buffer identifiserer jeg derfor ikke i like stor grad – her ser jeg snarere en orientering blant arbeidene til å anse seg som i et skjebnefellesskap med bedriften.

Dette er endringer jeg i stor grad tror kan forklares med å vise til en endret "bedriftskultur" - i betydningen endrede prinsipper for bedriftsorganisering²⁵. Dette er en antakelse jeg har kommet fram til på bakgrunn av informantenes egne fortellinger - Arbeider 1 forteller for eksempel om at han var utleid til en nabobedrift hvor de praktiserte mer etter det han kaller "den gamle stilen":

---

²⁵ Den klassiske Human Relation – teorien forklarer i stor grad hva jeg sikter til når jeg snakker om en endret bedriftsorganisering. Teorien går forenklet sagt ut på at man erkjenner og anerkjenner de ansatte som sosiale vesener i større grad enn tidligere, og dermed tar høyde for de uformelle sosiale relasjonene som oppstår på en arbeidsplass, og som ofte er i konflikt med en økonomisk-rasjonell - basert organisasjonsstruktur som behandler arbeidere mer som enheter fungerende etter rasjonelle, "scientific management"-prinsipper. En metode en bedrift kunne anvende for å forsvare maktstrukturen som en stadig voksende fagbevegelse utfordret, var for eksempel å legge til rette arbeidsvilkårene slik at arbeiderne sterkere kunne identifisere seg med bedriftens overordnede mål, slik det ble definert av eierne/lederne (Larsen, 1999).

Arb.1: jeg var jo utleid ett år på nabobedriften her, og da merka jeg helt forskjell, for der er det mer det gamle systemet igjen, at du er liksom ”på gølv” og dem andre er ”der oppe”, et hakk høyere enn deg.

I: jeg skjønner,

Arb.1: men det var mer den gamle stilen trur jeg, at du er på gølv liksom, og må høre på dem som er over. Og så var det sånn at... - Det var mer sånn at hvis du, dem der oppe da, dem skulle liksom ha skjorte og liksom sånn, og dem nede - da var du arbeider liksom, og arbeidskleer og - det var liksom mer sånn synlig forskjell. Så dem her [på bedriften hvor han jobber nå], teknisk [folk fra teknisk avdeling], dem kommer ofte ned og snakker med deg og sånn, men du så jo ikke de, eventuelt noen fra teknisk der da [på bedriften hvor han var utleid], eller sjefar eller no', det var sjelden dem var nede og snakka med deg. Så det var mere skille sånn sett. det, her er det mindre skille egentlig²⁶

Bedriftsvise forskjeller kommer også til uttrykk når Arbeider 6 forteller om svenske kollegaers uttalelser om hvordan de erfarer arbeidsmiljøet på bedriften, og hvordan dette skiller seg fra de er vant med fra Sverige:

I: Føler du at det eksisterer en slags solidaritet mellom alle arbeiderne liksom?

Arb.6: det har blitt vaska veldig vekk, det var veldig sånn da jeg begynte.

I: du tror det var mere før?

Arb.6: ja, fagforeninga og de tinga der, blitt veldig vaska vekk

I: ja, hva tror du er grunnen til det?

Arb.6: hm, nei det veit jeg ikke - kanskje det er ledernes måte å værre på da - at dem kanskje har blitt mere folkelige da, jeg veit ikke, at vi moderniserer oss. I Sverige der er det jo helt annerledes, for å spore litt av da, der er det veldig forskjell på arbeidere og første skritt opp da,

I: ja,

Arb.6: der er det veldig sånn, der kan du ikke gå bort å prate om dagligdagse ting med lederen din. Her er'e jo sånn - her kan du jo gå til hvem som helst og prate, uten at det ville ha noe å si da, så det er veldig bra her, det er, for vi har fått veldig mange svensker hit og da har dem reagert på at vi har et veldig bra arbeidsmiljø,

I: ja, dem syns det er positivt,

Arb.6: ja, for der nede, så får'em bare beskjed om hva du skal gjørra - du få'kke lov å komme med meninga di en gang, virker det som da, det er jo det dem sier.

Arbeider 1 snakker om den ”gamle stilen” som ble praktisert i bedriften han var utleid til en periode, og hvordan skillet mellom arbeidere og funksjonærer var større der, både i praktisk og symbolsk forstand. Han opplever skillet som mindre der han jobber nå, noe som kan indikere at denne bedriften har forsøkt å nedtone slike skillelinjer gjennom ulike tiltak. Likens snakker Arbeider 6 om de svenske kollegaene som er vant med andre forhold. Det er imidlertid vanskelig å si noe om hvilken av typene organisering som representerer den mest utbredte.

Måten informantene vektlegger betydningen av et godt sosialt arbeidsmiljø på er også interessant å merke seg i denne sammenheng. Det at de vektlegger et godt arbeidsmiljø burde ikke i seg selv være noen stor overraskelse, men det faktum at størstedelen av dem gir uttrykk for at trivsel er vel så, eller også mer, viktig enn lønn, er imidlertid noe mer overraskende.

Arbeider 11 sitt utsagn illustrerer dette:

---

²⁶ Nok en gang dukker det opp interessante temaer og perspektiver det hadde vært interessant å studere mer i dybden. Arbeider 1 sin fortelling antyder at det eksisterer *bedriftsvise* forskjeller, noe det selvsagt hadde vært interessant å følge nøyere opp fra et bedriftsorganisatorisk perspektiv. Dette blir imidlertid på siden av hva mitt prosjekt omhandler.

I: er du fornøyd med lønna da?

Arb.11: jo, det er grei lønn her, skal ikke klage, det..

I: men hvis du hadde fått tilbud om en annen jobb med høyere lønn, hadde du hatt noe store betenkeligheter med å skifte?

Arb.11: jaa.. jeg trives veldig godt her da, så jeg... Veit ikke helt, neei, jeg trur ikke det egentlig.. altså - hvis det hadde vært en god del bedre og sånn så.., nei, jeg trives veldig godt her,

I: ja, så du syns det er det viktig med et godt miljø?

Arb.11: ja, det er nesten det viktigste,

I: ja, viktigere enn lønn på en måte?

Arb.11: mmm, ja.

Dette kan være en indikator på en generell tilfredshet med vilkår som lønn, noe arbeiderne også uttrykker når de får direkte forespørsel om det (elleve av de tolv informantene uttrykker at de er fornøyd, men med noen modifikasjoner - som at den "alltid kunne ha vært høyere"). Det er nærliggende å tro situasjonen var ganske annerledes da Lysgaard utførte studien sin, og at tilfredshet med lønna ikke var på langt nær like utbredt. Som jeg allerede har vært inne på er det naturlig å anta at dette kan ha innvirkning på tilslutning til et arbeiderkollektiv.

Selv om ikke noe arbeiderkollektiv likt det Lysgaard identifiserte kommer til uttrykk, vitner arbeidernes uttalelser og verdiorienteringer i arbeidssituasjonen utvilsomt om at det eksisterer visse særpreg ved deres væremåte. Særlig humoren og omgangsformen deres på arbeidsplassen vitner at arbeiderne utgjør en "vi"-enhet, som avgrenser seg som en gruppe fra andre på arbeidsplassen.

6.1.3 Humor og omgangsform som kilde til fellesskap

Informantenes fortellinger, både i kraft av innhold og form, gir klare indikatorer på at humor inngår som et viktig og kjærkomment element i deres omgangsform på arbeidsplassen, og at den fungerer for å skape samhold og trivsel i arbeidssituasjonen: halvparten av informantene påpeker at humoren dem imellom gjerne oppfattes som drøy av utenforstående. Utenforstående vil i denne sammenheng si folk som ikke til vanlig er del av det produksjonsnære "livet på gølv", som ingeniører og funksjonærer. Humoren består blant annet av en del såkalt "tøysemobbing" – og det gjelder å ikke ta seg selv høytidelig:

I: er det mye sånn... - ja, har dere en spesiell type humor?

Arb.9: som oftest så har jo alle de som jeg jobber med samme humor da, du må nødt til å ha.., *du kan'ke ha noen annen humor, da er du utenfor* [min utheving].

I: ja. Er det... - hva slags humor vil du kalle det? Er det grove vitser og sånne ting eller..?

Arb.9: mye "flipping" ikke sant, kaller en som er syltynn "jævla feite gris" og, det e bare gøy.

I: ja, alle..

Arb.9: du kan ikke ta det alvorlig. Gjør du det så, he, da er du på feil sted

Arbeider 9 forteller her om hvordan de "tøysemobber" hverandre ved å bruke karakteristikk om folk som er motsatt av hva som er tilfellet. Han påpeker dessuten at det er en selvfølgelighet at man ikke tar tøyseringen alvorlig. Han legger til at dersom man ikke har den

samme humoren er man utenfor. Således kan man si at humoren er en viktig kilde til fellesskapsfølelse. Arbeider 1 omtaler her humor nærmest som en inkluderingsmekanisme:

I: Ja, så dere har en så åpen dialog at dere bare kan spørre.. (blir avbrutt)?

Arb.1: Ja, det må det værre. Blir fort herda når du kommer hit egentlig. Det er en del tulling og sånt og, men det går fort over, det er aldri vondt ment hvert fall.

I: Nei, sånn tøysemobbing, liksom?

Arb.1: Ja, men det er aldri vondt ment så du blir fort herda

I: Skjønner. Og de fleste er med på det?

Arb.1: ja, det skal jo være litt humor og, kan jo ikke bare værre alvorlig hele tida

Arbeider 4 illustrerer også hvordan humoren kan oppfattes som ”drøy” av utenforstående, samt hvordan den representerer en kjærkommen avveksling til arbeidsdagen som lett kan bli ensformig:

I: men er det mye humor... (blir avbrutt)?

Arb.4: ja, altså det er vel kanskje for mye vil noen mene, trur jeg, eh, ja, vi er vel den gærne gjengen innpå her kanskje, ja vi har'e veldig morsomt, ja vi har det, det er ikke noe å legge skjul på, så det, ja..

I: nei,

Arb.4: neida, så det funker veldig bra det, sånn for folk som går forbi så kan det virke som om vi er gærne og bare driver og mobber, men vi har'e bare moro

I: så ja, det er en del sånn tøysemobbing, eller sånn..?

Arb.4: jaaja, alle er med på're, for å si det sånn, det er ikke noe sånn personlig mobbing eller noe sånt, det er...

I: nei, det er liksom den måten dere tøyser på

Arb.4: ja, jada, det må tel hver dag det, rett og slett for å komma i gang, hehe

I: ikke være så selvhøytidelig..?

Arb.4: nei, vi kan'ke være helt A4, da trur jeg vi hadde gått på veggane, hvis vi bare sku' ha tenkt jobb og vært helt..., men altså når vi jobber så jobber vi, og vi får jo pauser innimellom, for delane skal jo henge i tju minutter, og sånn, og da sitter vi og venter på at det skal bli klart og da sitter vi og skravler i tju minutter da, så da e're lett for at det blir litt tulling og tøyning da,

Humor er også et viktig virkemiddel for å tilføre arbeidssituasjonen et uformelt preg – som Arbeider 4 påpeker: ”vi kan'ke være helt A4 hele tida” – da ”går man på veggene”. At humoren kan oppleves som drøy av utenforstående stemmer overens med en tradisjonell framstilling av arbeidernes humor. I Kjeldstadli's historiske framstilling av eldre, norsk arbeiderklassehabitus berettes det også om humor på arbeidsplassen, og da spesielt i form av ”praktiske” skøyerstreker, og noen ganger ganske grove pek - som å spyle folk med vann vinterstid, spikre fast tresko til gulvet, kline inn hånda til en sovende full med svineri for så å kile vedkommende i fjeset. Dette inngikk som et ledd i en uformell og litt rå omgangsform blant arbeiderne (Kjeldstadli, 1996:13). Jeg identifiserer visse paralleller til en slik type omgangsform når Arbeider 6 snakker om hvordan han og hans arbeidskamerater blir oppfatta som den ”gærne gjengen” på bedriften, men at gruppen innad er inneforstått med at spøkingen ikke er ment alvorlig eller sårende. Humor later således til å ha en positiv effekt på samholdet mellom arbeiderne, og kan på den andre siden antas å ha en viss avgrensende effekt mot andre grupper på arbeidsplassen, gjerne ved at den oppfattes som drøy av utenforstående. Uttalelsen

til Arbeider 4 kan dessuten tyde på at formannen også deler den samme formen for humor og den direkte talemåten som er utbredt blant arbeiderne:

I: Hva slags forhold har du til ledere og formenn eller sånne ting?

Arb.4: Formennene de er helt greie de - han sier det sjøl, ”jeg er et skikkelig godt rævhøl”, legg merke til ’godt’

I: hehe, ja - eh..., kan du definere det, hva det er for noe...?

Arb.4: nei han er jævla grei sant, og så sier han sjøl at ”jeg kan være et rævhøl, men nå er jeg et godt rævhøl”,

I: ja, så han er rett frem og...

Arb.4: ja, han ser på det som positivt han, så lenge vi liker han. Så av og til... - du har litt diskusjoner med han av og til, hvordan ting skal gjøres, men det går over etter fem minutter det, så det - det er sånn det må være

Den mest nærliggende måten å tolke hva som menes med ”et godt rævhøl” i denne sammenheng, er at formannen mener å si at han kan virke, og fremstå som, et ”rævhøl” på grunn av måten han uttrykker seg på - fordi han gir direkte beskjed, men at presiseringen han gjør når han sier at det er av typen ”godt” betyr at han ikke mener noe vondt (eller personlig) med det han sier - eller måten det sies på, men at det er en effektiv og funksjonell uttrykksmåte. Arbeider 4 påpeker jo at ”det går over etter fem minutter” når det har vært en diskusjon. Det kommer dessuten fram at han setter pris på denne uhøytidelige måten å ordlegge seg på – han syns på sin side at formannen er ”jævla grei”...

6.2 Skillelinjer i samfunnet? Arbeidernes fortellinger om politikk og klasse

Historisk sett har *arbeiderne*, som del av *arbeiderklassen*, gitt sin stemme til *Arbeiderpartiet*. Historisk sett har dessuten arbeiderne utgjort grunnelementene i arbeiderbevegelsen, hvis mål var å mane ”den kapitalistiske tidsperiodes arbeiderklasse til kamp og vern mot kapitalens utbytning av arbeidet og med det mål for øie å frigjøre arbeiderklassen og virkeliggjøre det sosialistiske samfund” (PaxLeksikon). Hvilke politiske orienteringer dominerer i arbeiderens livsverden i dag? Og hvorvidt identifiserer arbeideren seg med en arbeiderklasse? Gyldigheten av den tradisjonelle arbeiderstereotypien undersøkes her nærmere med utgangspunkt i informantenes fortellinger om politikk og klasse.

6.2.1 Arbeider- Arbeiderpartiet? Arbeiderens politiske orientering

”... det blir vel gæli’ uansett hvem som helst som sitter med makta tenker jeg”
(Arbeider 4, om det politiske system)

Etter stiftelsen i 1887 representerte Arbeiderpartiet det mest naturlige partivalget for en arbeider, og i 1916 hadde det en oppslutning på hele 40,10 % (kommunevalg) (Lorenz, 1972:85). Det store engasjementet som denne oppslutningen var et uttrykk for, har av historikere blitt beskrevet som en løfting av en hel samfunnsklasse - til handlekraft, kunnskap, kollektiv bevissthet og egen verdighet:

Fagrørsla og partiet vart tett samanvovne, to greiner av ei og same rørsle. Fagforeiningar var gjerne kollektivt tilslutta partiet. Rørsla gav seg i program og organisatorisk utforming ei trefaldig rolle: Interesseorganisasjon i arbeidslivet i kamp for betre løn og arbeidsvilkår, politisk parti i folkevalde organ med lover og løyvingar på sakslista, og klasserørsla med ein visjon av eit anna samfunn, sosialismen (Furre 2000:33).

Ved siden av fagforeningar, kooperative foreningar og sosialistiske organisasjonar, utgjorde Arbeiderpartiet et helt sentralt element i den norske arbeiderbevegelsen, og skilte seg fra de andre partiene når det gjaldt organisasjonskultur og virkemåte: ”Arbeiderpartiet var ei levande masserørsla der partilag og fagforeningar skapte tette miljø kring felles verdiar, felles symbol og kulturelle særdrag” (Furre, 2000:33). Som en del av fagbevegelsen representerte partiet en tilstedeværelse og et engasjement i enkeltindividens liv på en måte som ingen politiske partier tidligere hadde gjort, i kraft av blant annet fritidsaktiviteter, idrettsforbund, opplysning og syke – og støttekasser. Bevegelsen reiste dessuten egne forsamlingshus, aviser og sterke organisasjonsapparat som kunne åpne for jobb og karriere for de begavede. På denne måten hadde ideologien røtter ned på det personlige plan, og formet arbeidernes identitet og kultur på en helt annen måte enn hva tidligere politiske partier hadde evnet. Industriarbeideren var del av en selvbevisst, homogen arbeiderklasse og representerte en arbeiderbevegelse med tro på sosial velferd og utjevning (ibid.).

I dag er det snarere det mest høyreorienterte og markedsliberalistiske partiet som er representert på Stortinget, Fremskrittspartiet, som går for å være ”partiet for folk flest”²⁷ og ”det nye arbeiderpartiet”²⁸, og som beroper seg på å fronte saker som opptar ”vanlige folk” i hverdagen. Meningsmålinger viser at Ap mister velgere til Frp (Bjørklund, 2007:151) - partiet som først og fremst ble stiftet som en protestbevegelse mot ”formynderstaten”, og de inngrep mot den personlige frihet som denne førte med seg, med sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep som viktigste kampsaker (Fremskrittspartiet, 2008). Debatten har rast i mediene, og man har forsøkt å knekke den såkalte ”Frp-koden”²⁹: - hva er grunnen til at arbeidere nå stemmer på et parti som fører en politikk som nærmest er motsatt av hva partiet arbeiderne tradisjonelt sett har identifisert seg med og stemt på?

I en studie av arbeidernes kultur i dagens norske samfunn er det umulig å ignorere dette spørsmålet, selv om jeg her ikke har mulighet til å foreta noen systematisk analyse av arbeidernes politiske tilslutning. Målet er snarere å identifisere de mer generelle verdiene

---

²⁷ <http://www.frp.no>

²⁸ Tidligere leder i Frp, Carl I. Hagen sitert i Dagbladet 03.05.2003 (Hentet 02.11.08, 17:56) <http://64.233.183.104/search?q=cache:HMFILsb6TNMJ:www.dagbladet.no/nyheter/2003/05/03/367870.html+frp+-+%22det+nye+arbeiderpartiet%22&hl=no&ct=clnk&cd=3&gl=no>

²⁹ (Marsdal, 2007)

som kommer til syne gjennom arbeidernes orientering til verdipolitiske spørsmål. En viss pekepinn på arbeidernes politiske orientering vil det dermed likevel være mulig å si noe om.

Hva angår det politiske engasjementet til informantene vitner responsen om en ganske middels til laber interesse. Det mest påfallende og entydige i denne sammenheng var at det manglende engasjementet ble grunnlagt med ”at det ikke nytter uansett” - halvparten av informantene var samstemte når det gjaldt generelt liten tiltro til politikere og det politiske system. Arbeider 10 uttalelse får fram dette poenget på en god måte:

I: mmm. vil du si at du er litt interessert i politikk og litt samfunnsengasjert og sånne ting, eller?

Arb.10: ja, på en måte. Men så syns jeg systemet er..., jeg er så, ja, men jeg stemte ikke i år,

I: nei, hvorfor ikke?

Arb.10: jeg syns det egentlig blir litt for latterlig hele greiene, det blir liksom, i stedet for å kanskje fronte en sak og stå for den så er'e om å gjøre og finne... - hakke på naboen, eller andre parti hele tida, så jeg får egentlig ikke tak i hva noen av dem vil. Så jeg har egentlig blitt litt passiv der. Men jeg har egentlig fulgt med en del. Jeg er egentlig engasjert på en måte, men...

I: mm, du har meninger,?

Arb.10: ja, følger nå med i nyheter og syns faktisk det er interessant å faktisk se på et sånn debattprogram på TV'en innimellom, *men det blir litt for mye den måten ting blir gjort på*, at det lissom, at du ikke gidder helt å, ja... [min utheving]

Av denne uttalelsen ser vi at det blir feil å stemple Arbeider 10 som passiv og uinteressert. Det manglende engasjementet skyldes snarere liten tiltro til systemet, og måten politikken blir formidlet på – eller ikke formidlet på. En uttalelse samme informant kommer med senere i intervjuet utdyper grunnen til den manglende tiltroen:

I: ja..., men tror du folk som har mye penger lettere kan påvirke avgjørelser i politikken og sånne ting?

Arb.10: ja, jeg trur hele systemet er kjøpt og betalt jeg, mer eller mindre, hehe, mer eller mindre, egentlig så trur jeg det. For du ser, det er pengefolka som sponser partia og ja - selvfølgelig sponser ikke dem et parti som jobber i mot dem, dem jobber heller for dem, så det trur jeg.

Arbeider 1 uttrykker likens liten tiltro til politikere, og syns budskapet formidles dårlig:

I: er det noen spesielle politikere du har tiltro til?

Arb.1: nei, jeg syns dem fleste egentlig prater om seg sjøl, rundt seg sjøl, ja, dem snakker om det meste.. - det samma alle sammen nesten, dem bare ordlegger seg litt forskjellig nesten, så det..

Arbeider 6 kjenner seg ikke igjen i beskrivelsen av den typiske Frp'er, selv om han mener at det fremstilles som ”typisk arbeider” å holde med Frp:

I: er det noen spesielle politikere du syns prater bra?

Arb.6: ja, nå er'e jo typisk arbeider å si Frp, men jeg er litt usikker på det da egentlig, jeg syns det er møl hele greiene, jeg syns alle er uprofesjonelle, hvert fall når'em står fram på TV'en i intervjuer og sånn. Så jeg veit egentlig ikke

I: nei. men du trur det er typisk arbeider å stemme Frp?

Arb.6: nei, men det er det media vil ha vurs til å mene inni vurs da, at det er den typiske arbeider som stemmer Frp - og reiser og kjøper billig kjøtt og brennevin, det er jo det media prøver å vinkle det til.. Men det er..

I: men du kjenner deg ikke igjen i det?

Arb.6: nei, jeg gjør ikke det, jeg er ikke der.

I: nei. Stemte du ved kommunevalget?

Arb.6: nei, jeg stemmer ikke. Men jeg skulle egentlig møtt opp og stemt blankt da selvfølgelig, for å bruke stemmen min,

I: ja, det er konsekvent?

Arb.6: ja

I: det er ikke noe spesielt parti du har noe mer til overs for enn andre?

Arb.6: (pause) hm.. jeg synes jo Frp er veldig flinke til å argumentere for saken sin selv om kanskje ikke saken er så veldig god. Så synes jeg egentlig dem står for det dumme dem står for noen ganger da. Ja, jeg synes det, og det synes jeg er viktig egenskap uansett hva du prøver på, i motsetning disse andre som "nei det har jeg ikke sagt", også kommer det et opptak og så har dem akkurat sitti og sagt det. Og så nekter dem. Så hvert fall stå for det du sier, det har' em alltid vært flinke til,

I: ja, og at dem sier direkte hva dem mener?

Arb.6: ja. Det er jo litt sånn som jeg er som person og.

I følge Arbeider 6 prøver media å få det til å virke som at det er "typisk arbeider" å stemme Frp. Han kjenner seg imidlertid ikke igjen i denne stereotypien, og uttrykker snarere generell liten tiltro til politikere og synes de fremstår som uprofesjonelle. Han stemmer ikke – men vedgår at han burde ha stemt blankt, for å bruke stemmen. Mot slutten av sitatet trekker han imidlertid fram Frp som et eksempel på et parti som fremstår som troverdige og ærlige - at de i alle fall står for det de mener, selv om han ikke selv stemmer på partiet. Hvorvidt saken er sterk er et annet spørsmål, men partiet fortjener i alle fall kredibilitet for å være konsekvent, i følge Arbeider 6, hvilket han vektlegger som en viktig verdi generelt. Svekket tiltro, samt svekket engasjement i forhold til det politiske system, gjenspeiler seg også i stemmegivningen til informantene. Av de tolv var det fem som stemte ved forrige valg (kommunevalget i 2007). Kun en av informantene kunne fortelle at han med fullt overlegg unnlot å stemme. Andre kunne opplyse om at de rett og slett hadde surret det bort - eller at de ikke hadde tenkt på det.

Når det gjelder partitilhørighet er det ingen entydig tendens i utvalget - fire uttrykker at de heller mot Arbeiderpartiet, tre mot Framskrittspartiet, mens de resterende ikke har noen formening. Arbeider 12 sitt utsagn gir uttrykk for ambivalensen når det gjelder partitilhørighet:

I: men hva synes du liksom om Jens Stoltenberg i forhold til Siv Jensen, liksom?

Arb.12: ja, eller Jens Stoltenberg, jeg synes vi, det er greit å være sånn men, det blir liksom litt mye skatt og synes jeg, og avgifter, det blir liksom bare mer og mer liksom, for det velferdssamfunnet som dem skal ha tel da,

I: ja, som du ikke ser helt i realiteten, eller?

Arb.12: nei.., eller det.., jeg ser jo de at vi skal ha et bra velferdssamfunn liksom, men jeg vil ha no' mellom han og Siv Jensen da, holdt jeg på å si. Jeg vil ikke at det skal være.. - jeg hadde aldri tørt å satt pengene mine, dem [Frp] med pengesekken for å si det sånn, det, jeg vil ha en mellomting mellom der liksom, kanskje bruke mere på vår sjøl liksom, og dem som er - jeg tror det er nok av vanskeligstilte å ta tak i i dette landet, som vi kan dra opp, det ser du på nært hold, det ser du når du kommer innafor, at det er jo vannvittig mange som slitær her og, som blir rett og slett glømt og det blir tatt opp igjen hele tida, men det blir ikke gjort no' allikavel.

Mens Aps politikk fremstår som distansert fra problemene i arbeidernes virkelighet, framstår Frp som lite pålitelige når det gjelder trygg forvaltning av penger. Kanskje en mellomting mellom de to hadde vært noe, foreslår Arbeider 12. Arbeider 10 snakker også om at han er litt blanda når det gjelder hvilket parti han burde stemme på:

Arb.10: her i [kommunen] så veit jeg ikke, men jeg velger vel kanskje å tru at arbeiderpartiet er, at det partiet er litt for vår, men jeg er egentlig veldig i tvil og egentlig, om det er så veldig bra. Jeg liker egentlig veldig mye av det Frp sier, jeg, men jeg er og veldig redd for mye annet dem står for, så, privatisering, og, jeg trur kanskje klasseskillet kan bli større da. Så jeg, jeg veit ikke, egentlig. Det er vanskelig.

I: ja. Men det blir jo sagt at Frp er partiet for folk flest, og - synes du det ligger noe i det?

Arb.10: du kan si, jeg syns det er bra sånn som dem går på innvandringsbiten, og ikke minst politi, ressurser og strafferammer og sånne ting, det syns jeg er helt vilt i det landet her. Sånne ting syns jeg dem kjører veldig bra på. Og så kommer'em til privatisering, av skole og aldershjem og sånne ting, og da faller dem lavest på rangstigen lissom, til mellom igjen, og det er ikke riktig det heller syns jeg. Så det blir liksom litt sånn blanda

Gjennom arbeidernes uttalelser om skatt og skattenivå kommer det fram at størsteparten av informantene syns skatt – og avgiftsnivået er for høyt. Arbeider 2 uttrykker kanskje denne misnøyen sterkest:

I: Syns du skattenivået er for høyt?

Arb.2: for å være helt ærlig så syns jeg staten grabbær til seg mye skatt, dem tar jo til seg i alle retningær, årsavgifter og merverdiavgift på matvarer og, alt du kjøper syns jeg det er moms på. Egentlig skulle en ha hatt halv skatt på lønninga, du jobber jo tross alt for dem kronene. Men jeg veit da faen, det er no' staten styrer så det får jeg ikke gjort no' med..., dem klager jo fælt på alt dem ikke har råd tel, men dem har jo flere milliarder på bok da, så hvis dem hadde brukt det mer på norske ting og ikke sende det ut til hjelp [u-hjelp] heile tida. Ja, og jeg leste i lokalavisa, leste om dissa eldre som - den ene måtte ligga på vaskerommet og den eine på gangen og, det e'kke bra veit du. Men det er, når det skjer ei ulykke i Afrika, eller hungersnød, eller, det er greit å hjelpe men, så sender med lissom flere millioner ut, det er liksom greit. Det er litt feil prioritert syns jeg, dem gamle her har vært med og jobba opp landet her liksom..

Ikke alle er like negative til å betale skatt, men uttrykker at problemet ligger i at det foreligger et misforhold mellom det man bidrar med, og det man får igjen - hva pengene brukes til.

Arbeider 10 syns forvaltningen av pengene kunne ha vært gjort bedre:

I: Syns du det er urimelig høy skatt i Norge?

Arb.10: (pause) jeg veit ikke hva jeg skal si egentlig... - på en måte ja, med tanke på - betaler jo en god del skatt, men på en annen måte, så er jo ting veldig bra her i landet, og det kunne vært så forbaska mye bedre syns jeg, så jeg kunne godt betale den skatten jeg gjør i dag, men jeg syns det er litt for gæli at eldre blir plassert på gangen på sjukehuset og lissom, du bli'kke tatt i mot på et sjukehus for det er ikke plass, og, skolane forfaller, og - hadde det blitt brukt litt annerledes så skulle jeg respektert det mye mer egentlig. Jeg syns det blir litt gærent når du ser har Kreka'rn flyr rundt her som har kosta vårs nok, ikke sant, og så ser du eldre her i byen som ikke får sengeplassær så blir'e liksom litt feil, så jeg er ikke i mot å bidra til fellesskapet, men det burde være styrt litt bedre, syns jeg.

Den utbredte, og nærmest selvfølgelige aksepten for svart arbeid, riktignok i liten skala, underbygger uttrykket for misnøye rundt skattenivået. Kun en av arbeiderne uttrykker at han er motstander av det, ettersom det ødelegger for de som arbeider hvitt. De øvrige syns det er greit - så lenge ikke omfanget av det blir for stort, og så lenge det dreier som om tjenester ovenfor bekjente, og ikke organisert virksomhet. Arbeiderne uttrykker en viss form for moral i sammenheng med å benytte seg av svart arbeid - det er ikke pengesparing "for enhver pris" som er motivet, det er mer tjenester og gjenytelser mellom bekjente det går på. Arbeider 12 illustrerer dette poenget godt:

I: mmm. sånn svart arbeid, har du forståelse for at folk bruker det?

Arb.12: ja, både og - jo, jeg har da det,

I: mm, kunne du brukt det sjøl?

Arb.12: mmm, jaa... - det spørs lissom, kjenner jeg personen og sånn lissom, så, men jeg hadde nok ikke engasjert en jeg ikke kjenner tel det, trur jeg lissom, men hvis en kompis av meg, eller, hvis for eksempel han mekanikeren min, da, hvis jeg går til han og sier, bytt den lissom, så, da blir vi enige om en pris liksom, det har jeg ingen problemer med å gjøre heller, det har jeg ikke no' dårlig samvittighet for, jeg sover ikke dårlig av no' sånt no' lissom. Det hendte jeg gjorde no' småtterier for noen kompisar da jeg jobba som ---- [viser her til en

tidligere jobb han har hatt], så har jeg ingen problemer med det liksom, da gjorde jeg det sjøl liksom, så der er jeg ikke så firkanta liksom,

Størstedelen av informantene forteller at de finner det naturlig å benytte seg av svart arbeid innimellom fordi de har kompiser som for eksempel er mekanikere eller elektrikere. Et gjennomgående argument for å benytte seg av slikt, som kommer eksplisitt til uttrykk hos halvparten avinformantene, er dessuten at slike tjenester fort gjør alvorlige innhogg i lommeboka. Arbeider 2 gir kanskje sterkest uttrykk for dette:

I: men sånn å benytte seg av svart arbeidskraft, hva tenker du om det?

Arb.2: jeg forstår at det er mange som benytter seg av det egentlig. Det., du kan si - håndverkere koster jo så mye i dag at det er ikke alle som har så mye penger ikke sant, og ikke klarer å få gjort jobben, så må liksom leie folk og da, og hvis en kan sleppe ut med fire - fem tusen mindre, så - og jobben blir gjort på samme måte, så har jeg ikke no' forestillinger mot det. Jeg forstår dem egentlig.

Det er jo nå betimelig å dra en parallell mellom informantenes misnøye med skattenivået og en av grunnpilarene i Frp's partiprogram – sterk nedsettelse av skatter og avgifter, som står i kontrast til prinsippene Arbeiderpartiet baserer seg på, og er grunnlagt på - å styrke offentlige fellesgoder framfor å gi skattelettelse til den enkelte (Arbeiderpartiet, 2008). Hvorvidt eller i hvor stor grad informantene i studien, og norske arbeidere generelt, er orienterte mot Framskrittspartiets politikk vil jeg ikke her påberope meg å finne noe endelig svar på. Allerede i "opptellingen" av informantenes politiske preferanser kom det fram et uttrykk for at noen entydig konklusjon er umulig å trekke. Et utvalg på 12 personer gjør det selvsagt heller ikke mulig å foreta statistiske generaliseringer i utgangspunktet. Sosiologen Øystein Nilsen forsøker i en kronikk i Aftenposten å belyse Framskrittspartiets suksess, på bekostning av Arbeiderpartiets, ved å relatere fenomenet til dyptgående samfunnsendringer. I denne sammenheng viser han til blant annet til grunnprinsippene i den nevnte individualiseringstesen - hvordan "den enkelte er mer overlatt til seg selv og løsrevet fra kollektive referanser og holdepunkter, verdimønstre og rollemodeller" (Ø. Nilsen, 2003). Dette mener han har endret premissene for politisk meningsdannelse – mens denne meningsdannelsen tidligere var knyttet til stabile kontekster, og noe man nærmest vokste inn i, er man i dag i større grad overlatt til seg selv når det gjelder å orientere seg i det politiske landskap. Dette innebærer i følge Nilsen at arbeiderklassen er mer splittet enn før og mangler en ideologisk forankring: "etablerte politiske ideologier og helhetssyn på tilværelsen fungerer ikke lenger som før" (ibid.). Videre skriver han at Frp nettopp har profittert mest på dette i forhold til andre partier - i et uoversiktelig samfunn blir det lett for Frp "å spille på og tilby en saksrettet meny av mer kortsiktige og materielle tilbud, a la skattelettelser, avgiftslettelser på bil, kjøtt, bensin, alkohol osv." (ibid.).

Jeg mener imidlertid at Nilsens resonnement til en viss grad må betraktes som en overforenkling av forholdene. Gjennom informantenes fortellinger om ulike politiske emneområder kom det fram et noe mer nyansert bilde, og dessuten generell liten tiltro til det politiske system enn en positiv orientering mot Fremskrittspartiet.

Noe av grunnen til den svake anerkjennelsen av det politiske system kan man anta skyldes en avstand mellom det som defineres som problemer i politikken og det som framstår som problemer i arbeidernes daglige liv. Arbeider 4 sin fortelling om sitt forsøk på å føre en miljøvennlig livsstil, ved å ta sykkelen på jobb i stedet for bilen, kan illustrere et slikt dårlig samsvar:

I: men ja, du var jo inne på det med miljøvern i forhold til det med drivstoff og sånne ting, men syns du det liksom er viktigst å tenke på økonomisk vekst eller miljøvern, og holde igjen litt sånn?

Arb.4: nei, altså miljø er viktig det da, det er jo det, men da må det bli gjort på riktig måte, altså, vi må jo ikke bli straffa før vi får muligheten til å få gjort no'. Det er jo helt sikkert, altså nei, miljø er veldig viktig det, det e'kke no å lure på, men da må det bli tilrettelagt. Du ser jo sånn som her [snakker om arbeidsplassen], det fins jo ikke parkeringsplasser lenger, det er fullt overalt, det er sikkert mange som kunne ha tatt buss hadde're vært tilbud til det. Hadde kollektivtrafikken vært litt mer utbredt om morran her så trur jeg halve fabrikken hadde tatt buss om morran, men det er'e ikke, og da må vi kjøre, det er fordi det ikke blir lagt til rette så sånn er'e bare, det, mange har såpass vei og, det er liksom fire-fem kilometer og det er mye å sykle om morran, det, jeg har prøvd to ganger og det, det var ikke noe all right å setta seg på tråsykkelen, det var på høsten etter at jeg begynte her, det var veldig surt og trist altså, brukte en halvtime på å sykle hit og jeg var jo helt ødelagt og ja, holdt på å fryse i hjel, det va'kke no særlig, så da, gadd jo ikke det mer

I: nei, det blir jo ikke til det..

Arb.4: neisj, du gidder jo ikke det, da tok jeg bil i stedet, mye kjappere og da gitt, slapp og fryse. Det er veldig tidlig og så ut å sykle klokka fem om morran, da måtte jeg stått opp enda tidligere, og da hadde jeg jo ikke hatt sjans til å levere unger i barnehage eller no', da er'e ikke oppe, så det blir liksom det ene fører til det andre, det, selvfølgelig kunne jeg ha gjort det, men når'e ikke går så,

Arbeider 10 sin fortelling belyser på sin side det urimelige prisnivået på kollektivtransporttjenester som gjør at det mister noe av hensikten sin:

Arb.10: miljø er jo viktig det, selvfølgelig, ser jo at det smelter nå og, ikke minst dyr og regnskog og sånt no'... men jeg veit ikke jeg, (...) For å si det sånn - mor mi og far min er i Syden nå, og det var billigere for dem å kjøre til Gardermoen, parkere bilen i fjorten dager og kjøre hjem igjen, enn å ta bussen tur/retur, det kom omtrent ut på det samme. Det kosta 500 kroner å stå parkert i fjorten dager der inne, og så kosta det 750 kr for billetten. så det blir litt feil. Kanskje dem måtte tatt er drosje hjem'ante og egentlig, til bussterminalen, så det hadde blitt dyrere faktisk, så det blir liksom litt feil. Det blir til at du trosser det litt, nesten.

Det blir åpenbart for enkelt å stemple Arbeider 6 og 10 som likegyldige til miljøproblematikken på bakgrunn av disse uttalelsene. Et ikke-eksisterende samsvar mellom en miljøvennlig ideologi og praktiske, økonomisk-rasjonelle løsninger må sies å være noe av problemet i denne sammenheng. Begge informantene etterspør bedre tilrettelegging - det blir direkte upraktisk og et tapsprosjekt, fra et økonomisk synspunkt, å skulle handle miljøvennlig med ordningene som foreligger i dag. Den økonomiske rasjonalitet veier tyngst for arbeidernes del i denne saken, og dette er på ingen måte et nytt intensiv i arbeidernes politiske orientering: men mens en slik økonomisk rasjonalitet tidligere i større grad gikk hånd i hånd med den politiske ideologien venstresiden førte, ser det nå ut til at arbeideren i dag ikke kan

kombinere økonomisk rasjonalitet med politisk ideologi ved å stemme på venstrepartier. Uttrykk for dette misforholdet så vi også tydelig uttrykk for i arbeidernes holdninger til svenskehandel, ved at slik type handel ble legitimert av informantene (uavhengig om de selv bedrev det) med at det var økonomisk rasjonelt å gjøre det, og ved at det fungerte som en protest mot det skatte – og avgiftspolitikken i landet.

Noe entydig orientering til enten Arbeiderpartiet eller Fremskrittspartiet er det som sagt ikke mulig, eller hensiktsmessig, å trekke noen slutninger om. Mer vesentlig i denne sammenheng har det vært å få innblikk i de mer generelle verdiene som ligger til grunn for arbeidernes orienteringer i forhold til noen politiske tema. Mest påfallende i denne sammenheng er hvordan arbeiderne generelt ikke vil tilknytte eller identifisere seg med noe bestemt parti eller politikk, men uttrykker mistro til systemet og dermed gir lite uttrykk for at det politiske systemet representerer løsninger som er relevante for deres opplevde problemer i hverdagen. At den økonomiske rasjonalitet også veier tungt i politiske spørsmål, ser vi også uttrykk for i arbeidernes orienteringer.

6.2.2 Arbeider - arbeideklasse? Arbeiderens synspunkter på klasse

Selv om min tilnærming og problemstilling ikke forutsetter egen bevissthet som et nødvendig mellomledd mellom klasseposisjon og klasseinfluert handling (jamfør kapittel 2.2.1), fant jeg det likevel vesentlig og interessant å konfrontere informantene om deres tanker rundt eksistensen av klasser i det norske samfunn, og hvorvidt de fant det naturlig å plassere seg selv innenfor en klasse. En tydelig tendens var imidlertid at ingen av arbeiderne uten videre fant det naturlig å plassere seg selv i en klasse. Noen av arbeiderne kom med uttalelser som ”jeg vel er i arbeiderklassen da”, ”jeg ligger vel ikke så høyt oppe sånn sett”, og ”jeg tror jeg er i arbeiderklassen”, når de fikk spørsmålet om de anså seg selv som del av en klasse, eller hvorvidt de mente Norge kunne kalles et klassesamfunn. Generelt kom det tydelig fram at begrepet *klasse* ikke falt som en naturlig del av vokabularet, og det oppstod gjerne usikkerhet og spor av uvillighet når emnet kom opp. Arbeider 12 snakker for eksempel om begrepet *arbeiderklasse* som noe som i større grad ga mening tidligere:

I: (...) men hvis jeg sier arbeiderklasse, hva tenker du om det begrepet?

Arb.12: ja, da, da er jeg vel.., da er jeg jo helt i starten jeg, helt.., jeg er jo i produksjonen liksom

I: ja, men tenker du at det gir noen mening å bruke det begrepet i dag?

Arb.12: arbeidsklasse? neei.., for meg betyr det ikke no' store greiene i hvert fall, men

I: syns du det virker gammeldags?

Arb.12: ja, altså det.., ja, egentlig, eh... - det sier meg ikke så veldig mye liksom, et nytt begrep på det kanskje kunne ha vært no'

I: ja, mmm... så du ser ikke på Norge som et klassesamfunn liksom?

Arb.12: nei... jeg gjør ikke det... egentlig ikke, det - jeg ha'kke noe forhold til det, bruker det aldri sjøl i hvert fall

I: nei. Syns det virker som om folk kan gjøre som dem vil liksom, at folk har frihet?

Arb.12: jaa, eller, jeg syns nå det. Det er lett å si nå da, når alt går på skinnær og... både..., ja, det går jo helt toppers overalt nå, det er liksom ikke noe problem, *dem fleste har ikke noe problem i Norge i dag, og da er det sånne ting en ikke tenker på...* [min utheving]

I: ja, tenker du på arbeidsmarkedet?

Arb.12: ja, arbeidsmarkedet og Norge generelt egentlig og lissom. Det kommer jo fra ei tid der en sleit mer enn man gjør i dag da, det uttrykket arbeidsklasse og det der..., klassesamfunn og det der lissom, *da det var større skiller og sånt* [min utheving].

Arbeider 12 sin kommentar om et "nytt begrep" for arbeiderklasse, kan tolkes som at *arbeiderklasse* forstås som et gammeldags fenomen, og dermed i hovedsak som et historisk spesifikt fenomen og begrep, som ga mening i en annen tid, i en annen samfunnsform - da det var større skiller mellom folk, som han sier. Han sier at han aldri bruker begrepet selv, og vil således ikke bruke det for å beskrive seg selv. Arbeider 4 snakker på sin side om at han er lite komfortabel med å bli plassert i bås etter lønn når jeg nevner *arbeiderklasse* for han:

I: ja, men hvis jeg sier arbeiderklasse, hva tenker du da?

Arb.4: neei...

I: syns du det er riktig å si at det eksisterer?

Arb.4: tja... (pause) det har jeg ikke tenkt eller brydd meg så veldig my' om egentlig..., det er sikkert noen som mener at det fins og ikke fins. Men det å bli satt i bås sånn, etter lønn og sånn, det er, ja, blir litt feil

Vi kan tolke innholdet i denne uttalelsen som at Arbeider 4 tenker på klasse som i hovedsak bestemt av lønn. Arbeider 1 og 10 uttrykker heller ikke noen nær og naturlig identifisering med klasse, men er imidlertid ikke fremmede for at det eksisterer:

I: Tenker du at Norge er et klassesamfunn?

Arb.1: njaaa... du har jo noen, men det er ikke akkurat - det vil jeg heller si, det må bli høyere opp liksom, og det., du har jo enkelte steder sånne yrker,

I: ja, hva da tenker du på?

Arb.1: nei, nå tenker jeg mer på dissa som sitter i styrer og sånt overalt, og dissa som klager på styrehonorarer og sånt no', og lederlønninger på flere milliarder kroner liksom, det syns jeg blir litt for gæli liksom, det er ikke alle dem som fortjener alt det. *Men jeg liker jo å værre litt sånn engasjert i politikk så, så sånn sett, på det nivået så blir'e jo litt klasseforskjell, men sånn ellers så er det ikke noe sånt...* [min utheving]

I: nei, så du ser for deg at de fleste er liksom på midten og så er det noen få på toppen,..?

Arb.1: mmm

I: men syns du det er stor forskjell på folk?

Arb.1: ja, det er vel litt forskjell på folk, men jeg e'kke sånn, tenker ikke over det egentlig, så veldig mye,

I: mmm. Hvordan syns du det er i ----[hjemkommunen]? Ser du noe forskjell der?

Arb.1: ja, du har jo noen liksom, det er jo noen som trur dem er veldig der oppe, liksom, høyt oppe, men du veit jo at dem ikke..., du bare bryr deg ikke om dem,

I: nei, du føler deg ikke noe underlegen liksom?

Arb.1: nei, tenker - dem bryr jeg meg ikke om i det hele tatt,

Arbeider 1 utelukker ikke eksistensen av klasser, men sier at det må bli "høyere opp", i forbindelse med de som sitter i styrer og får lederlønninger på flere milliarder kroner - det man fra et sosiologisk perspektiv naturlig kan betegne en "elite". Senere sier han at begrepet også kan gi mening i sammenheng med politikk - "på det nivået" gir det i følge Arbeider 1 mening å snakke om klasser. Arbeider skiller her tydelig mellom det vi kan kalle og tenke om klasse på et strukturelt nivå, og det å tenke det i relasjon til egen posisjon. Arbeider 10

uttrykker også at det ”uten tvil” eksisterer klasser, men at det blir på et høyere nivå – og ikke som noe han relaterer seg til:

I: mmm. men hvis jeg sier arbeiderklasse, hva tenker du om det?

Arb.10: eh... jeg veit ikke... - hvor jeg ligger hen på en måte?

I: ja, nei, trenger ikke å tenke på det, men som om det eksisterer eller...

Arb.10: ja..,

I: eller syns du det blir litt feil?

Arb.10: ja, eller jeg veit ikke helt hva jeg skal si der jeg, ... klasser... jeg ligger vel ikke så høyt opp sånn sett egentlig... det er jo på gølvet på en måte, men på den annen måte så er'e jo utdanning detta og, jeg veit ikke åssen jeg...

I: syns du det blir unaturlig å prate om klasser?

Arb.10: jeg har egentlig aldri tenkt, tenkt på det så fælt sånn egentlig, så, jeg veit ikke helt

I: nei, så du tenker ikke at det eksisterer i Norge?

Arb.10: jo, det gjør det nok. Uten tvil. Du har jo, he - det er jo forskjellige klasser når du ser på næringslivet og hva dem tjener, så selvfølgelig er det klasser, men sånn pluss/minus der jeg er så vil jeg nesten si at det er samma. Nei jeg veit ikke egentlig, har egentlig aldri tenkt så fælt over det

I: nei, syns du det er gammeldags å snakke om det?

Arb.10: ja, det er jo kanskje det egentlig, for å si det sånn da - ... nei, jeg veit ikke egentlig, jeg ser egentlig på de fleste jobber som, altså uansett hva du driver med så gjør du kanskje en viktig jobb allikavæl liksom, så så lenge du er sånn noenlunde på grasrota liksom, så er'e kanskje samma klassa,

Hva kan vi slutte av alle disse ulike utsagnene om klasse? En første naturlig slutning er at ambivalensen er påfallende. Man snakker, og snakker ikke om klasse: Samtidig som det strider informantene i mot å beskrive seg selv i klassetermer, og knytte kassebegrepet til egen virkelighet og identitet, er de ikke fremmede for at det faktisk eksisterer klasser, men da som noe som ikke har noe med deres liv å gjøre - på et annet nivå, som de ikke relaterer seg til. En formalistisk opptelling forteller oss at fem av informantene mener at klasse eksisterer, tre mener at det kanskje gjør det, mens fire sier ”nei - men” – og påpeker i den sammenheng at det eksisterer ulikheter. Utsagnet til Arbeider 3 er beskrivende i denne sammenheng:

I: mmm, men hvis jeg sier arbeiderklasse, hva tenker du om det?

Arb.3: jeg veit ikke jeg, det er vel.. sikkert i industri det og.., at det...

I: er det noe uttrykk du bruker eller tenker over?

Arb.3: nei, det.. har aldri hatt noe jobb før og syns jeg tjener godt så har aldri tenkt noe over det liksom,

I: nei. du tenker ikke at det eksisterer en arbeiderklasse i Norge liksom?

Arb.3: nei, men asså - noen tjener jo mer penger enn andre,

Også arbeider 12 kommer likens med en del uttalelser som kan tolkes dit hen at det er snakk om klassebaserte ulikheter:

I: men syns du det virker som om det er stor forskjell på lønnsnivået til folk i ditt nærmiljø?

Arb.12: neei, ikke som jeg har lagt merke til...

I: men hvis du tenker mer sånn hele landet,?

Arb.12: ja, ja, det er jo sprang der da, veldig stort sprang og, jeg så hvert fall det - fytti helsikken - når jeg var i Oslo da, og kjørte og henta varer og var jo overalt inni der, og da kjørte jeg ei rute egentlig som leverte, da hadde jeg sånn liten varebil da, og da kjørte jeg rundt med gardiner og sånt på Vestkanten, sånne spesialsyddede gardinær, og det var no'n prisær som... - er på bilbudsjettet mitt i hvert fall, og det er helt, helt vilt, som dem sydde og vatterte og sånt [i hjemkommunen] da, og så måtte jeg kjøre og levere dem da, rundt om kring, og da var det noen jeg leverte hjem til og, og når du kom inn til dem dere der, jeg skjønner, jeg skjønner ikke åssen det går an å ha så mye pengær, åsså så mange som har det, da ser'u forskjella da, at det er heeelt vilt, det e'kke bare vilt men det er helt sykt

I: utenkelig..?

Arb.12: ja, det er helt, og stor snuplass i hagan og det var bygd i teglstein og det er jo stort de husa at det, og sånn var'e mange plassar og, veit du, jeg fikk ikke bare én aha-opplevelse, jeg fikk..., helt vannvittig, og den ruta kjørte jeg to år så...

(...)

I: så... er du enig i sånne utsagn som "at hvis man bare prøver hardt nok så kan alle bli det dem vil"?

Arb.12: neei, det heller er jeg ikke enig i egentlig, for, du hører jo sånne historiaer hele tida, at det er en som har stått på hardt liksom og, men du må være... - det er mange som aldri kommer fram i lyset som har stått på hardt og aldri vært borte en dag lissom, og helt eneståendes nesten, som en ikke kan få fullskrytt nok, men som har kun passa på seg sjøl og gjort det liksom, og, helt enestående folk liksom, som ikke har kommet noen vei for det liksom, så det er ikke no' endelig fasitsvar å stå på lissom, det, trur jeg

I: nei, at det må ligge litt til rette rundt og?

Arb.12: det må ligge litt til rette og så må du vel være en type som tar litt sjanser kanskje da, og skal du komme fram så er det vel.. du må bli lika lissom, samma åssen måter du gjør det på så må du ha hjelp

På bakgrunn av de ulike utsagnene er det ikke mulig å utsi noe definitivt om hvorvidt utvalget oppfatter Norge som et klassesamfunn eller ikke. Men at arbeiderne ikke plasserer seg selv i en klasse uten videre, kan vi slå fast. Halvparten av informantene snakker dessuten om at de fleste er å regne som "midt på", og at skillelinjene later til å være mindre nå enn før. Fortellinger om ulikhet og klasse tar altså mange ulike former, og en del av utsagnene om ulikhet er det nærliggende å tolke som fortellinger om klasse. Men som eksplisitt og uttalt del av arbeidernes identitet, kan vi ikke hevde at klasse er. På den annen side kan vi ikke hevde at den ikke er det implisitt. Dette har vi sett flere tegn til gjennom analysen, og vil diskuteres mer inngående i delkapittel 7.3 – *Klasse(dis)identifikasjon*.

6.3 Oppsummering

Akkurat som arbeideren ikke i like stor grad naturlig sokner til arbeiderpartiet, plasserer han seg heller ikke med den største selvfølgelighet i arbeiderklassen. Den tradisjonelle partitilknytningen til Arbeiderpartiet er erstattet med en generell mistro til det politiske systemet som sådan, og det kan se ut til at den selvfølgelige identifiseringen med en bestemt klasse - arbeiderklassen, har veket for en undring rundt hvorvidt klasseterminologien gir mening for å beskrive egen posisjon i samfunnet. Når det gjelder arbeideren i arbeidssituasjonen har også bildet av de tradisjonelle, skarpe skillelinjene bleknet, og fagforeningens faktiske påvirkningskraft - og makt blir betvilt.

Kapittel 7 Arbeiderens livsverden sammenliknet

Man kan si at det implisitt i en kultur - en virkelighetsoppfatning, ligger at den fremstår som altomfattende for dens bærere, og at det dermed i liten grad åpnes opp for selvrefleksivitet og bevissthet rundt hvordan man oppfatter og orienterer seg i verden. Med denne antakelsen til grunn er det videre nærliggende å anta at man best ser det særegne ved en type virkelighetsoppfatning/kultur ved å kontrastere den med en eller flere andre - at man gjerne ikke ser det særegne ved sin egen kultur før man blir oppmerksom på en annen kultur som gjør en praksis x på en annen måte. Denne delen vil derfor vies en sammenlikning av arbeidernes kulturelle orienteringer med orienteringer funnet i studier av den norske middelklasse.

Ved å gjøre dette skal trådene samles, og forsøksvis gi et helhetlig bilde av den norske industriarbeiderens livsverden og kultur, og hva som ligger til grunn for arbeiderens identitet. Hvor *enhetlig* dette bildet kan ha som mål av seg å være vil kunne diskuteres – ganske enkelt fordi mange ulike aspekter og elementer inngår i en arbeiders livsverden i det samtidige norske samfunn, noe mangfoldet av temaene i analysekapitlene har antydnet. Målet blir altså å vise særegenheter ved den norske arbeiderens kultur, uten å gi etter for forklaringer som baserer seg på forenklete stereotyper.

7.1 Arbeidet som kilde til identitet

Som belyst i kapittel 4 er det en sterk tendens blant arbeiderne til å oppvurdere statusen til arbeidet de bedriver ved å vise til dets ordentlige og nyttige karakter. Arbeidets fysiske karakter er essensielt i dette henseende - i følge arbeiderne er det dette som definerer arbeidet som ordentlig og mer nyttig, i motsetning til for eksempel skrivebordsjobber. En slik oppfatning av hva som definerer ordentlig arbeid gjør det interessant å sammenlikne arbeidernes arbeidsorientering med innehavere av typiske middelklasseyrker - eller såkalte ”skrivebordsjobber”.

Som introduksjonen av Seljestads studie av ungdommers orienteringer i forhold til utdanning og arbeid viste, er det fremdeles grunn til å anta at det eksisterer strukturelt betingede forskjeller, som klasseforskjeller, med hensyn til hvilken verdi man tillegger utdanning, og hvilken orientering man har til arbeidet, hvilke krav man stiller til det, og følgelig hvilken betydning det har for ens identitet. En sammenlikning av arbeiderne i min studie med representanter for den øvre middelklasse som inngår i en studie av Fagerheim - *Det verdige mennesket i den øvre middelklassen. En studie av symbolske grenser* (Fagerheim, 2006), avdekker både likheter og forskjeller i dette henseende.

Mens alle informantene i Fagerheims studie (samt den Skarpenes baserer seg på, for den saks skyld) har høyere utdanning, er det ingen av informantene i min studie som har det. Dette følger naturlig av utvalgsriteriene. Det interessante i denne sammenheng blir å se på hvilken betydning og verdi utdanning og arbeid tillegges av de to gruppene - hva dette kan fortelle oss om kulturelle forskjeller. Når det gjelder *utdanning* betrakter arbeiderne det å arbeide som et naturlig og godt alternativ til å ta høyere utdanning. For middelklassemennenes del derimot, framstår utdanning som av stor og betydelig verdi:

At ens barn klarer seg bra med hensyn til utdanning er også svært viktig. Foreldre støtter dem og pusher dem i skolesammenheng, de bosetter seg (...) innenfor de riktige skolekretsene, de engasjerer og involverer seg i påfallende grad i foreldreutvalg og lignende (...) (Fagerheim, 2006:89).

Fagerheims informanter vurderer utdanning som en helt essensiell "inngangsbillett til (valg)frihet (inneforstått både økonomisk og med hensyn til hva en vil arbeide med) og makt", og vurderes av middelklassemennene til å ha en pragmatisk nytteverdi - at det å ta utdanning ansees som en del av en bevisst posisjonering i forhold til et marked (ibid.:90). Utdanning fremstår således som av helt avgjørende betydning for å oppnå den typen jobb man ønsker, og videre muligheter til å foreta frie valg og oppnå makt - å forme livet sitt slik man ønsker det. Ta for eksempel bankdirektøren, som har følgende å si om verdien av utdanning:

I: Du har tre barn, hva har du lagt vekt på i oppdragelsen av dem?

R: [...] og så har jeg innprentet det der med utdanning. Vil du noe her i verden så er du nødt til å kvalifisere deg. For utdanning, selvfølgelig er kunnskap i seg selv verdifullt, men kunnskap er valgfrihet, kunnskap er makt. Så det har jeg prentet inn [...] (Fagerheim, 2006:90).

Også andre, mindre pragmatisk orienterte holdninger til utdanning kommer til uttrykk blant middelklassemennene. "Ingeniøren" har følgende å si om valget om å la barna begynne på Steinerskolen:

R: (...) Så følte vi på en måte, hvis vi så tilbake på min egen barneskole så ble en del kreativitet drept, rett og slett. Og så var det litt fascinerende den måten de underviste på og så videre (...). Det fremmer en del estetiske verdier, det har et grunnsyn på mennesket, ikke bare en læremaskin på en måte (...) (Fagerheim, 2006:90).

Blant arbeiderne ble det påpekt at utdanning ikke nødvendigvis var et gode - det kom helt an på hva man ville jobbe med. Vi husker også arbeideren som påpekte at man bare fikk begynne et sted og jobbe seg oppover dersom man "ikke orket all teorien", som han forbandt med skolesystemet, og som han ikke var komfortabel med. Kun en av arbeiderne uttalte at han skulle ønske at han hadde foretatt et annerledes valg med hensyn til utdanning - ingen av andre de andre svarte bekreftende på at de følte manglende utdanning hadde lukket dører for dem som de skulle ønske var åpne. Det kan imidlertid ikke utelukkes at en slik måte å replisere på kan være uttrykk for en slags forsvarsmekanisme for å heve sin (marginale) posisjon (jamfør Pedersen, kap.4), men en vurdering av helhetsinntrykket arbeiderne gir i

forhold til verdien de tillegger utdanning, samt orienteringer til og krav til arbeidet, tyder på noe annet (se utfyllende argumentasjon om dette under 4.1.2).

Om middelklassemennenes orientering til *arbeidet* skriver Fagerheim at det er opp mot dette at informantene knytter sin identitet - det er gjennom arbeidet de i all hovedsak utvikler seg selv, og legitimt kan søke anerkjennelse (ibid.:116). Det er helt vesentlig for informantene at arbeidet interesserer og skaper rom for selvutvikling (ibid.:59). ”Rekruttereren” er av Fagerheim valgt for å illustrere denne orienteringen:

R: En livsfilosof som betød veldig mye for meg i starten på min karriere, han sa som så, at du kunne jobbe mot kortsiktige økonomiske mål eller du kunne jobbe mot personlig utvikling. Og hvis du hadde det første som formål så ville du muligens kunne nå de målene, men det var ikke så veldig verdifullt. Hvis du derimot kunne bygge deg opp en visjon lenger fremme og jobbe mot noe du hadde tro på, så ville du sannsynligvis få både den økonomiske og personlige utviklingen, men det blir biting. Hvis det blir en hovedting så blir en nærsynt og så blir du forblindet i det. Og det synes jeg veldig mange er. Og det er nesten altså, det er nesten ideologien på Handelshøyskolen. Å gå mot de økonomiske målene. Og i vår bransje så går det veldig mye mot å gå mot de personlige målene. (Fagerheim, 2006:59).

I følge Fagerheim fremstår videre lønn for middelklassemennene som et mål på hvor verdsatt en føler seg i arbeidslivet og samfunnet, både personlig og profesjonelt, men er ikke av den grunn noe overordnet mål for dem (ibid.:58). ”Bankdirektøren” uttrykker her at lønnen til en viss grad avspeiler hans posisjon i samfunnet:

I: Lønn, hvilken betydning har det for deg? Er det et motiv eller belønning, eller gjerne ingen av delene?

R: Altså lønn er jo viktig for selvfølgelig du jobber og står på mye, og da vil du jo selvfølgelig ha et utkomme som, punkt en sikrer at du kan ha et normalt greit liv, i hvert fall å kunne ha et normalt forbruk, å kunne ha ja, å kunne ha en bil nummer to og den type ting. Så selvfølgelig betyr det en del. Og det betyr kanskje mer når man tenker på det i perspektiv i forhold til pensjon. Så jeg vil si lønn er viktig ja.

I: Mener du at lønnen også avspeiler den posisjonen du har og den, kan du si, makten og ansvaret du har også?

R: Nei,.. ja det gjør den i rimelig grad. Den gjør det. (Fagerheim, 2006:58)

Fagerheim gjør følgende sammenfatning av hvordan informantene vurderer lønn som indikator på plassering i samfunnhierarkiet: ”På tross av deres tilbakeholdenhet fremstår lønn og formue, for informantene, som den viktigste faktoren i spørsmålet om hvorledes en oppfatter ens plassering i det sosiale hierarkiet” (ibid.:58). Lønn er imidlertid ikke et overordnet incitament i valget av yrkesvei, i følge middelklasseinformantene:

R: Nei, altså.. jo, det er jo ett motiv selvfølgelig, men det er ikke det avgjørende motivet for hvis jeg kun gikk etter lønn hadde jeg nok drevet med andre ting. Det er ikke det at jeg tjener dårlig, men, med min utdanningsbakgrunn kunne jeg gjort andre ting og tjent mye mer. Mange av de jeg studerte sammen med valgte annerledes og tjener mye mer og har lagt opp betydelige formuer. Men det er et valg. Jeg har vært mer opptatt av liksom å drive på med noe som jeg føler gir meg noe. Men selvfølgelig jeg har også vært opptatt av å tjene forholdsvis bra. (Journalist, utdannet siviløkonom.) (Fagerheim, 2006:59).

Heller ikke av arbeiderne fremstilles lønn som av overordnet betydning (se 6.1.2). Viktigere er det å trives med det man jobber med, og ikke minst at det sosiale miljøet på arbeidsplassen er bra. I motsetning til middelklasserepresentantene bruker arbeiderne imidlertid ikke lønn

som mål på arbeidets status eller verdi, og syns følgelig ikke dette er et legitimt statussymbol. Snarere viser arbeiderne, som vi har sett, til arbeidets faktiske nytteverdi, i kraft av dets praktiske, håndfaste karakter, som en legitim måte å opphøye arbeidets verdi og verdighet på.

Fagerheims studie viser altså at middelklasserepresentantene gjerne knytter en selvrealiserende og selvutviklende dimensjon til arbeidet sitt, og syns det er legitimt å søke anerkjennelse på bakgrunn av profesjon - og lønn. Når personlig suksess måles på bakgrunn av arbeidet en utfører, og når arbeidet bidrar til, og henger nært sammen med personlig utvikling, gjøres følgelig skillet mellom personen som vedkommende er i arbeidslivet og den vedkommende er utenfor arbeidet, utydelig. Utdanning er utvilsomt en helt essensiell faktor når det gjelder forskjeller i orientering og krav til arbeidet. Hvordan utdanningens rolle blir beskrevet i en offentlig utredning fra 1996, i det som omtales som "det postindustrielle samfunn", er betegnende i denne sammenheng: (...) "Utdanning er ikke bare leverandør av kunnskap, den er også med på å definere hva som er de viktigste personlige egenskapene" (NOU, 1995 (26)) En subjektivistisk arbeidsorientering, hvor personlige og faglige egenskaper ikke skilles klart fra hverandre, må således ansees som tett forbundet med høyere utdanning.

På dette punktet kommer en forskjell mellom de to gruppene til syne: en forutsetning for arbeiderens følelse av verdighet er nettopp at det skilles mellom mennesket (arbeideren) i arbeidssituasjonen og mennesket i fritiden, ettersom yrke ikke skal kunne være noe mål på et menneskes verdi i følge arbeiderne. En uttalelse en industriarbeider i Lysgaards studie kommer med, belyser poenget mitt: "Jeg tar alle sammen som akkurat like. Det vil si i privatlivet, som *mennesker* er alle like gode. Man må rette seg etter det de sier, men ser ikke opp til dem. De gjør sitt og vi gjør vårt" (Lysgaard, 1961:31). Vi husker hvordan et slikt skille også lå til grunn for arbeiderne i denne studien sin legitimering av hierarkiske ordninger på arbeidsplassen som rent funksjonelle - og dermed tilnærmet uproblematisk. Arbeidernes vektlegging av de personlige egenskapene (uavhengig av arbeidet en utfører) som viktige, og som mål på menneskets verdi, og ikke ytre tegn som for eksempel yrke, demonstrerer altså et skille mellom personen som den han er i arbeidslivet og den han er i privatlivet - et skille som nærmest også kan sies å eksistere i faktisk forstand i arbeidernes verden i form av fabrikkporten. Arbeidernes vektlegging av dette skillet illustreres tydelig av deres moralske fordømming av folk som vurderer og dømmer andre på bakgrunn av yrke. Det er nærliggende å tolke dette som en mekanisme for å unngå at lav status i arbeidshierarkiet skal kunne overføres til å gjelde i privatlivet. Av dette kan det videre ansees som naturlig og slutte at

arbeiderne innehar en såkalt *instrumentell* orientering til arbeidet, at arbeidet kun er et middel for å oppnå andre goder – i dette tilfellet lønn, og at det er livet utenfor arbeidet som er kilde til mening og identitet. Kern & Schumann (1984) hevdet i artikkelen *Work and Social Character: Old and New Contours* at moderne blåsnipparbeidere har større muligheter til å adskille sin identitet fra arbeidet enn hva som var tilfellet tidligere. Argumentasjonen som ligger til grunn for denne påstanden er at arbeiderne tidligere var tvunget til å arbeide for å tjene til livets opphold på en mer prekær måte - arbeidet hadde en mer substansiell betydning, og at de dermed ikke kunne gi etter for lysten til å forlate arbeidet. Av denne grunn opplevde arbeiderne derfor et større behov for å inkludere arbeidet som en verdi i sin søken etter selvidentitet (ibid.:53). Det ble skapt en oppfatning av at det å arbeide var en ”dyd”, og at dette var av stor betydning for arbeidernes identitet. Dermed var det lagt et grunnlag for en kollektiv identitet blant arbeiderne. I det moderne samfunn, hevder K & S, vil arbeiderne være mindre knyttet til arbeidet sitt, og det vil dermed ikke inngå som et så essensielt element i arbeidernes selvidentitet. Offe (1985) trekker dette resonnementet et stykke videre: Mens Kern & Schumann sier at arbeidet ikke lenger er det eneste grunnlaget for identitet, sier Offe at arbeidet har utspilt sin rolle som meningsdannende for dagens menneske: fritiden og andre områder av livet tar over den stillingen arbeidet tidligere hadde som identitetsskaper for mennesket. Tankegangen er at man ikke lenger er avhengig av arbeidet, verken for å tjene til livets opphold eller som kulturell meningsbærer. Baethge på sin side inntar en noe mindre radikal posisjon når han sier at unge i senmoderne samfunn vil ha arbeid som oppleves som subjektivt meningsfullt, og at arbeidet skal inngå i en personlig selv – og erfaringsutvikling. Dette kalles typisk for en subjektivistisk arbeidsorientering og har i følge Baethge spredd seg til alle sosiale lag (Seljestad, 1997).

På bakgrunn av min studie vil jeg hevde at arbeidet fortsatt er en sentral identitetsdannende faktor i den norske arbeideres liv. Dette til tross for at arbeidet de bedriver ikke er typisk selvrealiserende eller personlig utviklende arbeid i den forstand som legges til grunn for den subjektivistiske arbeidsorienteringen. Det er imidlertid ikke likegyldig for arbeiderne hvordan man tjener pengene - hva slags type arbeid man utfører. Arbeidernes orientering til arbeidet kan derfor ikke avskrives som entydig eller utelukkende av instrumentell karakter i så måte: Jeg har funnet klare uttrykk for at arbeidets *praktiske karakter* er en viktig faktor for arbeidernes identitet, og en sentral dimensjon ved deres kultur, utover arbeidssfæren. Dette er tilfellet først og fremst fordi arbeidet de utfører i følge arbeiderne er mer *ordentlig* - mer nyttig arbeid. Dette illustreres tydelig av hvordan de hever sin type arbeid moralsk over typiske skrivebordsjobber, og også over ledere som ”bare tar

noen telefoner”, ”sitter i noen møter” og egentlig ikke *gjør* så mye i jobben, i bokstavelig, håndfast - og synlig forstand. Dette fungerer uten tvil til å tilføre industriarbeidernes arbeid en meningsfull dimensjon, og å oppvurdere arbeidets status. At man finner igjen den praktiske orienteringen i arbeidernes aktiviteter og gjøremål på fritiden, gjør at denne orienteringen således kan tolkes som en sentral akse i deres kultur – og verdisystem.

I denne sammenheng blir dermed konklusjonen at både for arbeiderne og middelklassemennene sin del, utgjør arbeidet en viktig kilde til identitet, men på noe ulike måter: Mens arbeidet for middelklassemennene representerer en viktig kilde til selvrealisering og utvikling av egen person, gjør arbeiderne et poeng ut av å skille klart mellom personen og jobben vedkommende gjør. At førstnevnte gruppe kan sies å ha hodet - intellektet, som arbeidsredskap, mens sistnevnte har hendene, representerer en viktig forskjell. Arbeidet blir for arbeiderne en kilde til identitet og verdighet på bakgrunn av dets ordentlige, og nyttige karakter, som det har i kraft av å være praktisk, synlig arbeid med håndfaste resultater. Skillet arbeiderne vektlegger mellom en person og den jobben eller yrket vedkommende utfører, kan dessuten sees som symptomatisk for hvordan ytre statussymboler skilles fra person - og hvordan arbeiderne på moralsk grunnlag hever seg over folk som bruker ytre statussymboler for å vise at ”dem er noe”. Arbeiderne legger personlige egenskaper til grunn for vurderingen av folk, og således kommer det ut på det samme hvorvidt en fyr er ”tømmer søppel eller er personalsjef”, som Arbeider 10 uttrykte det (se avsnitt 4.1.3). ”Det går mer på personen”, som han sier, og et klart tegn på at man er en ålreit person er ganske enkelt at man hilser. Hilsing går igjen som en handling med stor symbolverdi for arbeiderne. Det å kunne hilse tolker jeg i denne sammenheng som selve symbolet på å se og å anerkjenne hverandre som likeverdige. Kanskje ikke like – men likeverdige.

7.2 Fritid og livsstil

I likhet med hvordan det særegne ved arbeidernes arbeidsorientering best identifiseres ved å foreta sammenlikninger med andre grupper, kommer utvilsomt særpreg ved arbeidernes kulturuttrykk best til syne ved å se de opp mot kulturuttrykk, og orienteringer til grunn for dette, som er typiske for andre grupper. I denne sammenheng vil jeg derfor i tillegg til å trekke på funn fra Fagerheims ”middelklassestudie”, også se arbeidernes orienteringer opp mot en annen, nylig utført, kvalitativ studie av den norske middelklassen - *Kunnskap og kultur i den øvre middelklassen i Norge* (Skarpenes, 2007a). I denne studien undersøkes det hvorvidt kultur (i betydningen litteratur, musikk, film, kjennskap til sentrale intellektuelle debatter, konsertbesøk, galleribesøk osv. (ibid.:532)) er en viktig mekanisme middelklassen

anvender for trekke grenser mot andre grupper i samfunnet, og opphøye egen status. Målet er her å tydeliggjøre særpreg ved arbeidernes livsstil, og kulturen som symboliseres gjennom denne, ved å se den i forhold til aspekter som preger en typisk livsstil i den øvre middelklassen.

Som et første poeng påpeker imidlertid Skarpenes at informantene i studien hadde et nærere forhold til *natur* enn til kultur: ”informantene i vår studie [gir] klart uttrykk for at deres favorittbeskjeftigelse i fritiden er å være i naturen” (Skarpenes, 2007a:537). Som en replikasjon til dette kan jeg på bakgrunn av mitt materiale si at en fritidsaktivitet som gikk igjen som spesielt sentral og attraktiv blant arbeiderne, var å tilbringe tid i garasjen: interessen for bil og motor er påfallende utbredt. En orientering til friluftsliv lik den Skarpenes identifiserte kom derimot ikke til uttrykk blant arbeiderne. Skarpenes prioriterer imidlertid ikke å komme med noen detaljert forklaring på dette fenomenet, annet enn å vise til hvordan dette sammenfaller med funnene i en idéhistorisk studie av norske naturmytologier – og at nordmenn i en nasjon uten byer, slott, ruiner eller bibliotek, orienterte seg mot og fant stolthet i naturen – fjellmassene, fjordene og skogene (ibid.).

Når det gjelder informantenes orienteringer til kultur (i betydningen som ble forestillet over), foretar Skarpenes en inndeling av utvalget i fem ulike grupper, hvorav én av gruppene dominerte tydelig: gruppen som vektla kultur primært som kilde til avslapning og underholdning, som motsetning til kultur som en del av et dannelsesprosjekt (Skarpenes, 2007a). Kultur hvor danningsfunksjonen er et sentralt karaktertrekk er gjerne kultur som brukes for å utvikle seg selv og sin forståelse av samfunnet. Uttrykk som ”lett litteratur”, ”listepop”, ”actionfilmer”, ”midt i mellom” osv. for å beskrive egne preferanser for kulturbruk representerer på sin side kultur som har som funksjon å underholde og fungere som avkobling (ibid.). Mennesker som først og fremst tillegger kulturen den sistnevnte funksjonen er i følge Skarpenes lite opptatt av å skape seg en kulturell identitet. Skarpenes trekker følgende slutning: ”Over halvparten av utvalget gir faktisk uttrykk for at kultur enten ikke er viktig, eller at den primært fungerer som underholdning. I tillegg ser vi at kulturens underholdningsfunksjon også er viktig for flere av de andre informantene” (Skarpenes, 2007a:542). Skarpenes hevder videre at underholdningskulturen fremstår som den legitime kulturen i Norge, og at informantene er motvillige til å skulle felle ”kulturelle smaksdommer” over andre. En informant gir for eksempel uttrykk for at slik kulturell distinksjonslogikk var intellektuelt snobberi, stakkarslig og uttrykk for en pretensiøs holdning. ”Det er vanskelig å finne tegn til ’en kultur for kultur’ med tydelige hierarkier og vurderinger. Informantene i vårt materiale gir uttrykk for at rangeringer i seg selv er problematisk, og det fremmes kritikk mot

de som foretar slike rangeringer” (ibid.:549). Fordømmingen av hierarkisering og rangering tolker Skarpenes dit hen at en kulturell domfellelse samtidig oppleves som en dom over et menneske, og at den ”legitime kulturen” dermed fremstår som moralsk forankret i en form for demokratisk folkelighet (ibid.).

Det ser ut til at også den høyt utdannede middelklassen både er og legitimerer seg som «folkelig». Det er derfor vanskelig å se for seg hvordan kulturell kapital (i betydningen kjennskap til litteratur, kunst og musikk) kan brukes som en sosial ekskluderingsmekanisme i Norge slik vi kjenner det fra for eksempel Frankrike. Snarere fordømmer de på moralsk grunnlag slike rangeringer, og forsvarer folks rett til å like det de vil (Skarpenes, 2007a:552).

Dette kan sies å sammenfalle med orienteringer som ligger til grunn for arbeidernes beskjeftigelser på fritiden: Det er utvilsomt naturlig å plassere samtlige arbeidere inn i gruppen Skarpenes kaller ”de som foretrekker underholdningskultur”, og det er ingenting som tilsier at arbeiderne heller er opptatt av å skape noen kulturell identitet i den forstand Skarpenes viser til, på bakgrunn av deres smak og preferanser når det gjelder musikk, film, lesestoff osv.. Funnene kan altså tilsynelatende peke i retning av at det er mindre meningsfullt å snakke om kulturelt baserte klasseskiller i det norske samfunnet - ettersom det blant middelklasserepresentantene er motstand mot å trekke grenser til andre grupper, og bedrive rangeringer på bakgrunn av kulturuttrykk. Jeg vil imidlertid hevde at dette er en noe forhastet konklusjon å trekke, og at et skille mellom materielle og immaterielle kulturuttrykk kan problematisere en slik antakelse. Mens *immaterielle kulturuttrykk* ikke later til å være kime til grensedragninger i følge Skarpenes, mener jeg det i større grad gir mening å snakke om rangeringer og grensedragninger på bakgrunn av *materielle kulturuttrykk*, og deres symbolske aspekter. Skarpenes foreslår også at dette kan være tilfellet: ”kanskje er det slik at ’materieell kultur’, som merkeklær, interiør, utenlandsreiser osv. er viktigere enn en ’ikke-materieell’ kunnskaps og dannelseskultur” (2007a:555). Jeg vil videre se nærmere på dette aspektet - grensedragninger på bakgrunn av holdninger til, og verdier i sammenheng med, det jeg som Skarpenes velger å kalle materieell kultur, ettersom slike kulturuttrykk later til å utgjøre en minst like stor - om ikke større, del av arbeidernes ”kulturrepertoar”, som de immaterielle uttrykkene som Skarpenes la til grunn for sin analyse. Den tidligere omtalte ”harry”-merkelappen er sentral å trekke inn i denne sammenheng.

Av materialet til Skarpenes kommer det fram følgende eksempler på hva den typiske middelklasserepresentant mener er ”harry”, og *ikke* ønsker å identifisere seg med: chartertur til Syden, turer til Sverige for å handle billig, grilldresser, store biler, furumøbler osv., samt å ”flashe” med penger - ha et prangende forbruk, som boblebad på hytta, store båter og dyr champagne, er typiske uttrykk for (Skarpenes, 2007a:555). Også i Fagerheims studie kommer

det fram klare meninger om hva slags praksiser som er "harry", og et tydelig behov for å markere avstand til dette. Fagerheim skriver følgende om sine informanters forhold til harry-begrepet:

Ved å knytte spørsmålet om den gode smak opp mot det som av Lars Sponheim (...) ble omtalt som "harryhandelen" (...) og den generelle bruk en ellers ser av harry begrepet, lot informantene sterke demarkasjonslinjer komme for dagen (...). De assosiasjoner begrepet vekker hos informantene, (...) viser at en utmerket godt vet hva som ligger i begrepet som billig sprit og kjøtt, forflatet joggedresskultur, vulgær bruk og fremvisning av penger, lite bevisst forhold til kvalitet osv., kort sagt det som for deres del fremstår som generell mangel på dannelses. Assosiasjoner som en fremhever en selv overhodet ikke vil forbindes med (Fagerheim, 2006:100-101).

Arbeiderne i min studie uttrykker på sin side et forsvar for folks rett til å bruke penger og vise fram rikdommen sin som de måtte ønske - så lenge folk ikke "tror de er no" av den grunn. Arbeiderne forsvarte og legitimerte også svenskehandel, på bakgrunn av et argument om at det var økonomisk rasjonelt å gjøre det, samt at det fungerte som en politisk protest mot avgiftsnivået i Norge (det er imidlertid ikke protesthandlingen som er hovedmotivet for legitimeringen). At svenskehandelen er symbolsk "belastet" med harrystempelet forholdt de seg - i motsetning til middelklasserepresentantene, passive og likegyldig til, og lot ikke til å identifisere og dermed heller ikke anerkjenne, som en rangeringsmekanisme. Vi kan altså identifisere et tydelig skille mellom arbeidernes og middelklasserepresentantenes holdninger til praksiser som får harry-merkelappen på seg: For arbeiderne er det handlingens umiddelbare, praktiske og eksplisitte formål som vektlegges, snarere enn det symbolske ved handlingen - at det er "harry", og dermed mindreverdige i en eller annen forstand. At dette kun er å forstå som en forsvarsmekanisme vil jeg avvise, ettersom ingen av arbeiderne selv er ivrige svenskehandlere. Handlingen forsvares og legitimeres altså uavhengig av deres personlige forhold til det. Det ser altså ut til at det gir mening å snakke om kulturelle forskjeller uttrykt gjennom materielle kulturuttrykk, og at forskjellen i stor grad ligger i hvorvidt man identifiserer og anerkjenner de symbolske aspektene som legitime status-"indikatorer".

For å belyse dette ytterligere er det betimelig å også trekke på funn fra Fagerheims studie. Fagerheim identifiserte tydelige uttrykk for at informantene på en subtil, men bevisst måte anvender mekanismer for å heller tone ned enn å tone opp sine symbolske uttrykk for økonomisk kapital:

En fremstår i materialet snarere å legge vekt på "fornuftige" og "diskré", men likefullt luksuriøse og kvalitetsfylte disposisjoner. Herav fremgår det tydelig under intervjuene både i de verdier en legger for dagen og de materielle disponeringene informantene selv tilkjenner at verdier skal forvaltes med en distinkt kultur, med en distinkt motivasjon og mening (Fagerheim, 2006:63).

Et eksempel Fagerheim viser til er advokaten som forteller at han heller kjører Saab enn BMW og Mercedes, nettopp fordi Saab'en ikke har det samme "snobbete ryktet": "jeg

betviler ikke at det sikkert er fine og gode biler [BMW og Mercedes], men det har aldri vært noe tema å kjøpe en slik bil, utelukkende fordi jeg oppfatter det som en sånn fremvisning av økonomisk lykke. Og det ønsker jeg ikke” (Fagerheim, 2006:64). Advokaten bedriver her rett og slett bevisst nedtoning av økonomisk kapital gjennom sitt bilvalg - han uttaler klart at handlingens formål nettopp er å ikke uttrykke ”store penger”. Generelt fant Fagerheim at middelklasserepresentantene i studien hans bevisst underkommuniserte de sosioøkonomiske aspekter som makt, finansiell - og materiell situasjon på grunn av det såkalte *likhetsidealet*, som gir sterke, implisitte føringer for hvordan en kan gi uttrykk for egen suksess (Fagerheim, 2006:47). I tråd med likhetsidealets ”tradisjon”, er det tabu å dra sosioøkonomiske grenser og gi uttrykk for at man verdsetter suksess i seg selv ut fra sosial posisjon - ”en ikke skal skilte med sin rikdom, uansett hvor stor den er” (ibid.:62). I motsetning til hva som var tilfellet for arbeiderne sin del, legger middelklasserepresentantene hos Fagerheim altså vekt på at det til grunn for forbruket skal ligge en ”distinkt kultur” - med en distinkt motivasjon og mening. Diskré, men like fullt kvalitetspreget forbruk, blir resultatet av disse føringene. Vi kan tenke oss at uttrykket ”harry” således typisk blir brukt om materielt forbruk gjennomført uten en slik distinkt kultur og diskresjon. Den stereotype svenskehandelen - ikke bare én, men gjerne to handlevogner, bugnende fulle av sprit, øl, tobakk og rødt kjøtt (ikke akkurat basisvarene et hushold med trang økonomi ville ha valgt), kan vi videre tenke oss at fremstår som det fremste symbol på fråtsende handling, uten spor av verken diskresjon eller kvalitet - snarere vulgaritet og kvantitet. Både Skarpenes og Fagerheim viser til at middelklasserepresentantene finner det ”harry” å bruke penger uten dannelses - enten det er mindre økonomisk privilegerte grupper, representert av svenskehandleren i grilldress som hamstrer cava til 50 kroner flaske på Svinesund, eller det er den nyrike eiendomsmegleren som spanderer den dyreste champagnen på restaurant. To i bunn og grunn svært ulike handlinger, men som har den fellesnevneren at det ikke ligger en såkalt distinkt kultur, eller dannelses, bak handlingen. Arbeiderne legger ikke på samme måte vekt på at fremvisningen av ”økonomisk lykke” må legges bånd på, og at velstand må forvaltes med en distinkt kultur - snarere uttrykker de at de ”ville gjort det selv” [bygget større hus og kjøpt dyrere bil], men påpeker riktignok at det ikke er greit hvis en slik materiell oppjustering går utover måten man oppfører seg på. Det er også en forutsetning at pengene er tjent på en ålreit måte. På bakgrunn av denne sammenlikningen kan det se ut til at middelklassemennene i større grad har et bevisst forhold til den symbolske siden av forbruket - og den kulturen dette representerer, eller i alle fall er mer opptatt av de symbolske aspektene enn arbeiderne. Jeg skal i neste avsnitt belyse

nærmere hva det ligger i denne forskjellen, og hvordan dette kan gi oss kunnskap om særpreg ved arbeidernes kultur.

7.2.1 Arbeidernes underkjennelse av kulturuttrykks symboler

Mens Bourdieu snakker om "den gode vilje" - at "de kulturelt sett minst bemidlete" er opptatt av å skjule sin uvitenhet og likegladhet, og således lydig gir uttrykk for å anerkjenne "den legitime kulturen" (Bourdieu, 1995:131), later ikke arbeiderne i min studie til å være opptatt av å utvise slik "god vilje". Dette tror jeg hovedsakelig skyldes at arbeiderne ikke har noe særlig kunnskap om noen "riktig", legitim kultur, og til de symbolene som dette vises gjennom, og langt mindre noe språk for å uttrykke det. I denne sammenheng er det imidlertid også betimelig å påpeke forskjeller mellom den franske og norske kulturen - og ulikhet med tanke på rollen og statusen høykultur har i de ulike samfunnene. Skarpenes sier for eksempel at: "Et land som Frankrike er kjennetegnet av en institusjonalisert høykultur som (historisk sett) har vært hegemonisk, dvs. at dens status som høyverdige har vært anerkjent også av de som ikke har tatt del i den" (2007a:535). Man kan si at det er ulike former for likhet som ligger til grunn i institusjonene i de to samfunnene: Mens likhetskulturen og egalitetsprinsippet i Norge i stor grad, som Gullestad påpeker, går ut på at likeverd defineres som likhet, kan det se ut til at institusjoner som inngår i det franske systemet baserer seg på et annet likhetsprinsipp. Utdanningssystemet er naturlig å bruke for å illustrere hvordan et likhetsprinsipp kan institusjonaliseres på ulike måter. Inspirert av Hernes (1975) identifisering av ulike former for likhet i forbindelse med hvordan utdanningssystemer organiseres, kan man si at mens det norske skolesystemet i stor grad later til å være organisert med det formål å oppnå resultatlikhet (mer ressurser til de svakeste), er det franske skolesystemet i større grad bygget opp om prinsipper som formallikhet og sjanselikhet, i betydningen at man prinsipielt, (juridisk), sett har de samme rettigheter og sjanser til å lykkes i skolesystemet, og at like talenter får lik behandling. Sett opp mot hverandre kan dermed det franske skolesystemet (med de prestisjetunge *grandes écoles*) følgelig sies å fremstå som organisert etter langt mer elitistiske prinsipper, vurdert ut i fra et norsk perspektiv. Grunnet likhetsforståelsen som ligger til grunn for det norske likhetsidealet - en stil som fremhever likhetene og nedtoner forskjellene, må derimot prestisje og anerkjennelse kreves på en mindre eksplisitt måte, i følge Gullestad:

Fordi likhet er en sentral verdi, blir det problematisk å kreve prestisje og anerkjennelse. Norske menn og kvinner er ikke mindre interessert i anerkjennelse enn andre. Forskjellen ligger i at et utspill for å oppnå anerkjennelse så å si må innskives i og omkranses av likhetstankegangen. Det betyr at vi må fremme våre utspill på en beskjeden måte. (...) Beskjedenhet er en dyd. Selvhevdelse oppfattes lett som skryt i vår del av verden (Gullestad, 1989b:117).

Fagerheim viser da også til det norske likhetsidealet for å forklare hvorfor middelklassemennene underkommuniserer velstanden sin. Denne kulturen for å opphøye likhetsidealet, fører til at de kulturelle ulikhetene, og de symbolske sidene ved dette, blir vanskeligere å identifisere og å sette ord på³⁰, ettersom de til en viss grad er tabubelagte. Det er ikke dermed sagt at norske arbeidere ikke opplever og erfarer ulikheter som er kulturelt betinget, men snarere enn å identifisere disse ulikhetsuttrykkene som av kulturell art (for eksempel ved å beskrive det som *åndssnobberi* eller *kulturelitisme*), foretar arbeiderne fordømmelser på moralsk grunnlag når de opplever at folk skiller seg fra dem etter hierarkiske prinsipper - gjerne i ordelag som "folk som trur dem er no'", og lignende. Denne argumentasjonen finner vi igjen hos Gullestad:

Likhetstankegangen gjør at klasseforskjeller og andre forskjeller i folks levesett fortøner seg som uheldige resultater av prosesser som vi ikke helt har oversikt over og som vi ikke liker å bli minnet på. Av denne grunn er visse forskjeller et spesielt sensitivt tema. De er der hele tiden, vi tar hele tiden hensyn til dem, men det snakkes helst ikke om dem. Når det snakkes om dem, blir de ofte omgjort til et spørsmål om "smak og behag" eller formulert som moralsk fordømmelse. I mine antropologiske feltarbeid i Bergen, hørte jeg uttallige språklige uttrykk myntet på tidligere venner og naboer som hadde forlatt miljøet til fordel for andre sosiale sirkler: "Han er blitt så overlegen". "Hon har nesen i sky" (...). Utsagnene illustrerer godt hvordan bevissthet om sosiale forskjeller i likhetstankegangens Norge ofte uttrykkes som moralsk fordømmelse (Gullestad, 1998).

Fagerheim snakker imidlertid om hvordan middelklassemennenes tilsynelatende vektlegging av likhetsprinsippet, og oppslutningen om sosialdemokratiske verdier som nøkternhet og folkelighet kan ansees som å være en skinnfremstilling:

Det dreier seg i mange tilfeller om kun om et skinn av nøkternhet eller folkelighet, som like fullt også inneholder klare distinksjoner som appellerer til ens egne og dertil tilhørende grensedragninger overfor det folkelige. Og ser en på deres forbruk sett i sin helhet vil jeg hevde at nøkternhet eller folkelighet er direkte misvisende. (Fagerheim, 2006:140)

Jeg vil ikke utelukke at dette kan være tilfellet. Forskjellen i måten materielle kulturuttrykk blir brukt kan altså sies å ligge i at middelklassen innehar høyere bevissthet om den kulturelle symbolkraften, mens den typiske arbeider ikke har dette på samme måte, men i større grad kan sies å være opptatt av den praktiske nytteverdien tilknyttet materielle kulturuttrykk, eller kun underholdningsverdien - det umiddelbare og "enkle" ved immaterielle kulturuttrykk, enn symbolverdien. Sorokin (1941) skriver i sammenheng med materialitet og symboler at ting har to funksjoner: for det første er det en gjenstand med praktisk nytteverdi, sekundært er tingene bærere av symboler. Middelklassemennene later til å gi uttrykk for å ta avstand til kun den umiddelbare, materielle egenskapen ved en ting, og legge mer vekt på de symbolske

---

³⁰ "Språket er formende for vår tenkning og forståelse. Vi kan tenke på, snakke om å forholde oss til fenomener vi har ord for. Det vi ikke har ord for, er vi i stor grad utestengt fra å forstå. Rikere ordtilfang gir større handlingsrom" (Schieffloe, 2003:267).

aspektene. Forskjell mellom gruppene når det gjaldt deres forhold til "harryhandelen" belyste dette skillet tydelig. Orienteringen mot det materielle, og den umiddelbare verdien ved ting eller handlinger, er dessuten elementer vi kjenner igjen fra arbeidernes orientering til arbeidet - verdsettingen av det å være praktisk orientert, og det praktiske arbeidet som mer nyttig i kraft av dets synlige, håndfaste funksjon og resultat. Et kulturskille må altså sies å ligge i hvor stor betydning men legger i kulturuttrykks symbolverdi - i det hele tatt hvor bevisst man er dette. - En bevissthet det er naturlig å anta at man erverver både gjennom primær – og sekundær sosialiseringen, altså både på bakgrunn av verdier man tilegner seg gjennom oppveksten på det grunnleggende nivå, og utdanningen mer generelt. Hvordan forskjeller i selve behandlingen av, og bevisstheten rundt, symboler i seg selv kan demonstrere klasseforskjeller eksemplifiseres også av Gullestad. Hun viser til hvordan "den klassereisende" forfatteren Kjartan Fløgstad opererer for å nedtone ulikhet på symbolplanet: "Det mest verdifulle eg kan, har eg lært av det jamne folket ved fabrikkportane. Det opphavet har eg prøvd ikkje å skilja meg frå, men å gjera rede for, og forsvare" (Fløgstad sitert i Gullestad, 1998). Gullestad følger opp dette utsagnet ved å si at det på den ene siden selvsagt er beundringsverdig å holde fast ved sitt opphav på denne måten. På den andre siden har utsagnet en slags bismak, – Gullestad skriver: "Samtidig er det ikke til å komme fra at denne formen for symbolsk identifikasjon skjuler de kulturforskjeller klassereisen representerer. Likheten betones, ulikhetene tabuiseres og tones ned" (ibid.). Jeg tror mye av grunnen til dette kan ligge i en mekanisme som kan kalles "å sammenlikne seg med dem man likner på", for at man skal fremstå som mest mulig alminnelig - at man snevrer inn sine referanserammer - gjerne ubevisst. Ergo kan ulike definisjoner og oppfatninger om samme fenomen - om hva som er alminnelig, eksistere side om side. For å forstå hvordan dette kan være tilfellet vil jeg igjen vise til Gullestad. Gullestad snakker om at opprettholdelsen av *likhetsstilen* kun fungerer opp til et visst punkt: "når forskjellene oppleves som for store, bryter samhandlingen sammen" (Gullestad, 1989b:117). Videre hevder hun at brudd i samhandlingen fører til at partene trekker seg tilbake og unngår hverandre, og at det således dannes sosiale grenser, eller det Gullestad kaller "symbolske gjerder", som formidles gjennom det hun betegner som avstandsskaping (som utvilsomt sammenfaller med innholdet i begrepet grensedragning som er sentralt i denne studien). Denne avstandskapingen fører igjen til at likhetsbegrepet i større og større grad anvendes innenfor et og samme miljø, og dermed *ikke* er uforenelig med hierarki og klassesdeling:

Tvert i mot har den som funksjon å skjule de hierarkiske trekkene ved samfunnet. På denne måten kan likeverd og likhet være ideologisk i forgrunnen, samtidig som samfunnet likevel er klassesdelt og

hierarkisk, også i personlige forhold til mennesker. Vi tenker likhet, men organiserer i praksis for ulikhet (Gullestad, 1989b:119).

Gullestad følger opp ved å påpeke at etableringen av slike symbolske gjerder og ikke først og fremst har som mål å stenge andre ute, men er en mekanisme for å ta vare på sosial identitet, definert innenfor en referansegruppe (ibid.). Gullestad har dessuten et godt poeng når hun sier følgende:

Det at sosiale grenser blir mer subtile gjennom avstandsskaping, er nettopp en illustrasjon av og et eksempel på et uhyre sentralt trekk ved dagens vestlige samfunn: Undertrykking og utbytting av alle salg skjer stadig mindre åpent, krast og direkte, men i stedet subtilt, indirekte og ofte ubevisst. Dette gjelder sosiale grenser mellom ulike samfunnsklasser så vel som kjønnsundertrykking og rasisme (Gullestad, 1989b:119).

Dette sammenfaller med hva jeg poengterte i sammenheng med presentasjonen av problemstillingen - at det nå gir mer mening å se på avstandtakning og grensedragning, snarere en eksplisitt identifikasjon for å se hvordan klassebasert ulikhet kommer til syne - eller kanskje nettopp ikke så godt kommer til syne, men like fullt er virksomme.

Dette leder oss naturlig over til neste delkapittel som skal drøfte arbeidernes oppfatninger av skillelinjer i samfunnet og nærmere bestemt deres oppfatning av hvorvidt det gir mening å snakke om klasser i dagens Norge, samt hvorvidt de anser seg som tilhørende en klasse.

7.3 Klasse(dis)identifikasjon

Basert på det første inntrykket av arbeidernes fortellinger om, og holdninger til klassebegrepet, later ikke klasse til å være av betydning for deres identitet. Denne ikke lenger selvfølgelige og åpenbare sammenhengen mellom å være arbeider og å identifisere seg med arbeiderklassen, har blitt forsøkt forklart på flere måter. Noen har hevdet at forbedrede livsvilkår har fått arbeiderne til å ta opp i seg middelklassens livsstil, og at således at arbeideridentiteter i stor grad har veket for en "adoptering" av "borgerlige identiteter". Andre har hevdet at høyere lønn og middelklassepreget livsstil som følge av økt velstand, ikke har oppløst arbeidernes holdninger og orienteringer. Atter andre argumenter for at arbeideren nå gjerne innehar en dobbel sosial/kulturell identitet: mens han på arbeidsplassen forblir en del av en distinkt arbeiderklasse, smelter han i stor grad sammen med middelklassen utenfor arbeidsplassen, i kraft av sin rolle som forbruker, familiemenneske og medlem av nye lokalsamfunn osv., og således at velstanden medførte at deres forbindelse til en bestemt klasse ble løsere (Andersen, 1991:102-103).

Min argumentasjon sammenfaller i stor grad med den andre av de tre forklaringene – at endrede forhold som høyere lønn og et økt velstandsnivå, samt fritidens økte betydning

som menings - og identitetsdannende sfære, ikke nødvendigvis innebærer noen fullstendig erodering av arbeider – eller arbeiderklasseidentitet. Argumentasjonen for dette hviler på to ulike nivåer. For det første vil jeg vise til det *teoretiske* nivået, hvordan vi skal forstå klasse i dag, hvilken mening vi tillegger klassebegrepet - altså generelt hvilket perspektiv vi velger å se empirien - de faktiske forholdene, i lys av. Som jeg vektla i teoridelen mener jeg det er hensiktsmessig å i dag operere med klassebegrepet som et utvidet begrep, ettersom samfunnet består av langt mer komplekse strukturer og arenaer i dag enn hva som var tilfeller da de første teoretiseringene rundt klasse ble utviklet. Klasse uttrykkes i dag på flere måter enn kun ut fra posisjon i forhold til de økonomiske produksjonsstrukturene. Kulturelle aspekter må for eksempel også tas høyde for – livsstil må i dag tas høyde for som en måte sosial klasse kommer til uttrykk gjennom.

Det andre nivået argumentasjonen min hviler på er følgelig det *empiriske*, det faktisk observerte - som jeg systematisk har presentert i analysekapitlene. Ved å belyse arbeidernes handlinger og verdiorienteringer på og utenfor arbeidssfæren, samt sett arbeideren opp mot en generell, tradisjonell og ”offisiell” oppfatning av arbeideren, og sentrale elementer til grunn for hans identitet, har jeg forsøkt å vise hvordan arbeiderklassekultur og identitet kan forstås i dag, som en distinkt kultur, på mange måter ulik typisk middelklassekultur. Gjennom det empiriske materialet kom det blant annet fram hvordan arbeidet for informantene tydelig fortsatt utgjør en viktig kilde til identitet og sosial status, i stor grad i kraft av dets fysiske, praktiske og dermed nyttige karakter, og dels på grunn av at fritidssfæren, hvor ulike livsstiler i særlig grad formidles, også er et felt hvor klassebaserte ulikhetsforhold utspiller seg. Når det gjelder kulturuttrykk er det åpenbart en sammenheng mellom levesett og livsstil – kulturuttrykk og måten disse legitimeres på, verdiene som ligger under, varierer mellom ulike grupper, selv om representanter for gruppene selv gjerne hevder at det ikke er noe spesielt ved deres stil og smakspreferanser, eller at dette på noen måte inngår i mekanismer for å opphøye status.

Ved å se arbeiderne opp mot de tradisjonelle vurderingsstandardene for hva som utgjorde arbeider – og arbeiderklasseidentitet (i kapittel 6), ved å se på deres kollektivistiske verdiorienteringer, i hovedsak på arbeidsplassen, og deres politiske orienteringer, samt konfrontere de med hva de tenker om bruk av klassebegrepet for å forklare dagens samfunn, er det altså ingen tvil om at den kollektive klasseidentiteten, som gjerne tradisjonelt sett har blitt ansett som en betingelse for arbeiderklasseidentitet, er svekket. På dette grunnlag kan det videre se ut til at det blir naturlig å avskrive klasse som kilde til identitet i dagens Norge. Dette trenger imidlertid ikke å innebære riktighet. Den britiske sosiologen Mike Savage

hevder til eksempel at vi ikke lenger må begrense oss til å anse klasse utelukkende som et kollektivt foretagende - snarere må vi tenke på klasse i relasjon til individualisering. Savage er langt på vei enig med ledende individualiseringsteoretikere som Beck og Giddens i at kollektiv klassebevissthet har blitt svekket, og at det generelt har skjedd en oppskrivning av subjektet. Men å påstå at individene har blitt fullstendig frisatt fra klasseidentiteter ettersom det ikke lenger gir mening å snakke om kollektive klassekulturer på samme måte som tidligere, blir i følge Savage misvisende: "While old models of collective class cultures are indeed dead and buried, we should not leap to the other extreme of positing thoroughly individualized beings who fly completely free of class identities" (Savage, 2000:101). Savage snakker i stedet om en kompleks *sammenveving* av klasse og individuelle identiteter. På bakgrunn av 200 dybdeintervjuer³¹ av ulike typer middelklasserepresentanter i og omkring Manchester med fokus på tema som deres sosiale nettverk og fritidsinteresser, skriver Savage at han som en første tydelig tendens identifiserer en *tvetydighet* i hvordan folk forholder seg til klasse som subjektiv dimensjon (Savage, 2000:110-111). Mens informantene kan utvise stor motstand mot å plassere seg selv innen et klassesystem eller snakke om seg selv i klassetermer, kan de på den andre siden uproblematisk snakke om klasse som noe som eksisterer "der ute". Liknende ambivalens kom også til syne hos størstedelen av informantene i mitt materiale: arbeiderne svarte i første omgang gjerne avkrefte på hvorvidt de hadde inntrykk av at det er store forskjeller på folk, og at Norge var et klassesamfunn, og lignende - på bakgrunn av hva vi kan anta var en vurdering med sine mest umiddelbare, hverdagslige omgivelser, mens de ved andre anledninger gjerne motsa den første uttalelsen sin, og snakket om klasser på et mer generelt nivå, som imidlertid ikke innebar å knytte seg selv og egen identitet til noen bestemt klasse. Dette ble godt illustrert av Arbeider 1 og 10, samt 12, sine uttalelser om det som angikk klasse (se fullstendige sitater under avsnitt 6.2.2). Savage skriver likens om hvordan informantene i studien hans finner det enklere å snakke om klasse som en generell, sosial prosess, enn som et individuelt relevant fenomen, og han tolker dette som et tegn på at dette følte mindre truende for individet (Savage, 2000:112). Dette sammenfaller i stor grad med Gullestad sine betraktninger, om hvordan ulikhet tabuseres, og forskjeller i folks levesett nedtones ettersom de sees på som konsekvenser av prosesser vi ikke har helt oversikt over, ikke har noe godt språk for å beskrive, og som vi ikke liker å bli minnet på.

Arbeiderlassekultur, arbeiderklasseidentitet, utgjør ikke lenger noen kilde til enhet og stolt kollektivfølelse. Aspekter som har å gjøre med klasse å gjøre tabuseres, både i det

---

³¹ Denne studien utførte han sammen med Bagnall og Longhurst, se (Savage et al., 2001).

offentlige og i de hverdagslige relasjonene. Dette belyses for eksempel av Bjørklund, som har forsket på arbeiderklassetilhørighet i Norge fra 1965 til 2001:

Sosial klasse kan lett bli oppfattet som irrelevant i en tid med vekt på individualisme og understreking av like muligheter for alle. Klassesamfunnet ble en beskrivelse av fortida. En illustrasjon til hvordan arbeiderklasse-appellen forsvant, gir en gjennomgang av Arbeiderpartiets partiprogrammer. I alle partiprogrammer fram til og med 1939 var arbeiderklassen et sentralt begrep. Fra programmet 1939 kan siteres: "Det norske Arbeiderparti, som er organet for den norske arbeiderklassen, setter seg som mål å avskaffe den kapitalistiske utbyttinga og bygge opp et sosialistisk, et klasseløst samfunn, styrt av håndens og åndens arbeidere". Etter krigen ble det andre toner. Ordet arbeiderklasse forsvant fra Arbeiderpartiets programmer (Bjørklund, 2008:355).

Som Gullestad også har påpekt fremheves likhetsstilen. Men som jeg har belyst gjennom denne studien trenger ikke framheving av likhet nødvendigvis bety reell likhet - eller noe ønske om å likne.

7.4 Avsluttende betraktninger: Arbeideridentitet - og kultur i dag

Gjennom studien har jeg fra forskjellige innfallsvinkler forsøkt å få kunnskap om den norske arbeiderens identitet og kultur. Det har vært naturlig å ta i betraktning de mer ytre, objektive, åpenbare egenskapene ved arbeidernes levesett - som arbeidssituasjon, fritidsaktiviteter etc. Imidlertid er det ved å tolke og analysere de tilsynelatende hverdagslige, vanlige og nøytrale aktivitetene og handlingene, at de underliggende verdier, persepsjoner, vurderinger - hvilken mening arbeiderne legger til grunn for sine orienteringer, kommer til syne. Og det er denne meningen - hva som er meningsfullt, og verdifullt for arbeiderne, som er nøkkelen til å forstå deres identitet og kultur.

Grensedragning, slik det defineres og brukes hos Lamont, har vært en viktig inspirasjonskilde for å identifisere hvordan ulike kulturer, levesett og livsstiler, kommer til uttrykk i senmoderne samfunn. Fremfor en eksplisitt og bevisst identifisering indikerer klassetilhørighet, har jeg åpnet opp for at *dis-identifikasjon* - rett og slett fraværet av identifisering, eller distingvering fra, og grensedragning, kan være vel så hensiktsmessige begreper å anvende for å forstå hvordan klasse virker og kommer til uttrykk i et samfunn hvor graden av kompleksitet og ulike diskurser er presserende.

Symbolsk grensedragning grunnlagt på moral var absolutt dominerende blant arbeiderne, og fremstod som den eneste legitime måten å hevde sosial status på. Spesielt tydelig til syne kom dette gjennom hvordan arbeiderne opphøyte sin type arbeid, i kraft av å være av praktisk og fysisk karakter, som mer nyttig enn for eksempel typiske funksjonæryrker. Vi kan altså si at det er praktisk-pragmatiske standarder som typisk brukes som mål i arbeidernes kultur: Det er den praktiske nytteverdi tilsvarer den reelle, den viktige verdien. Således er det praktisk arbeid, med synlig resultat, som gir mening for dem, noe som på

mange måter utfordrer skillet mellom en subjektivistisk og en instrumentell arbeidsorientering, hvor kun den førstnevnte påberopes å innebære meningsutvikling. Pedersen sitat om den marginaliserte, sårbare arbeiderklassesønnen blir således et eksempel på at en gruppe vurderes på bakgrunn av verdi – og meningsstandarder den selv ikke orienterer seg etter. At arbeiderne i følge det offisielle norm – og verdigrunnlag ansees som tapere er kanskje sant, men at de selv gjør det vil jeg betvile. Derfor betviler jeg også at de handler i opposisjon til dette, ettersom jeg ikke har funnet tegn til at arbeiderne verken identifiserer eller opplever seg selv som del av en marginalisert gruppe. Snarere forsvarer de - i moralens navn, folks rett til å handle som de vil – så lenge de ikke ”tror de er bedre enn” av den grunn.

Det kom også fram at en praktisk-pragmatisk orientering lå til grunn for arbeidernes orienteringer på fritiden. Handlingene og aktivitetene deres på dette området, som jeg betegnet materielle eller immaterielle kulturuttrykk for å understreke deres symbolske egenskaper, tydet på at arbeiderne ikke selv var bevisste, eller i alle fall ikke anerkjente de symbolske aspektene som vurderingsstandarder på dette området. For dem kunne for eksempel handlinger og aktiviteter - og forbruk, legitimeres ved å vise til økonomisk rasjonelle faktorer. Således var det den praktisk nytteverdien, ikke ting eller handlinger som symbolbærere, som er viktig for arbeiderne. På dette feltet skiller de seg fra middelklassen som tydelig er opptatt av å nettopp utvise en viss distanse til de materielle egenskapene og den umiddelbare nytteverdien ved ting eller handlinger, og dermed legger mer vekt på symbolske aspekter. Arbeiderne på sin side, bedriver grensedragning på moralsk grunnlag mot folk som gjør nettopp dette, men ikke nødvendigvis ved å identifisere vedkommende som ”kultursnobber” og liknende, - ikke nødvendigvis ved å erkjenne noen form for symbolsk verdi, noen legitim høykultur.

Når det gjelder *klasseidentitet* blant arbeiderne, kan ikke dette sies å utgjøre noe eksplisitt, uttalt del av deres identitet, som det tradisjonelt sett har gjort, kanskje særlig i kraft av at det har vært anvendt i den offentlige debatt og vært et kjernebegrep i politiske partiprogrammer og appeller. Mitt argument er imidlertid at klasseidentitet allikevel kommer til syne på andre måter, implisitt, snarere enn eksplisitt - gjennom individuell *dis-identifikasjon*, og grensedragninger, gjennom ulikhet i kultur - handlingskjemaer, som ligger til grunn for handlinger og valg, i de mest hverdagslige handlinger. At klasse underkjennes som kategori i offentligheten, og omtales som en anakronisme av ”folket”, trenger ikke nødvendigvis innebære at virkningene opphører, og ulikhetene viskes ut. Det kan snarere føre til at ulikhetene vokser seg større, under dekke av å ikke eksistere. Historiker Francis Sejerstad har påpekt hvordan dette kan skje: ”Historien har mange [...] dialektiske mønstre:

Klassebevisstheten nærer utjevningspolitikken, som igjen visker ut klasseskillene, noe som svekker politikken og fører til at ulikhetene igjen blir større” (Sejerstad sitert i Bjørklund, 2008:342). Kunnskap om hvordan klasse virker, og kommer til syne (eller nettopp *ikke* kommer til syne) er vesentlig for å hindre ulikhetene i å vokse seg større.

8 Appendiks

8.1 Alderskategorier

Som et ledd i anonymiseringen av mine informanter har jeg valgt å plassere de innen tre ulike alderskategorier fremfor å bruke eksakt alder.

Aldersgruppe 1: 20-23 (6)

Aldersgruppe 2: 24-26 (3)

Aldersgruppe 3: 27-30 (3)

Tabell 1

Arbeider →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Aldersgruppe 1: 19-23 (6) "Begynnelsen av tjueårene"			X		X		X	X	X		X	
Aldersgruppe 2: 24-26 (3) "Midten av tjueårene"	X			X						X		
Aldersgruppe 3: 27-31 (3) "Slutten av tjueårene"		X				X						X

Gjennomsnittsalder er 23,9 år.

8.2 Notasjon

I forbindelse med presentasjon av kvalitativt materiale - som følgelig *ikke* baserer seg på telling og kvantifisering som kvantitative forskningsopplegg gjør, kan det allikevel være behov for å foreta noen vurderinger som bygger på opptelling. Dette er selvsagt avhengig av emnet som tas opp, og hvorvidt det er hensiktsmessig å sammenlikne når verken spørsmål eller svar er formaliserte som de for eksempel er i et spørreskjema av ”kvantitativ opprinnelse”. Der det har vært meningsfullt å bedrive en generell opptelling, er følgende ”notasjon” benyttet:

Tabell 2

Betegnelse:	Antall:
”Noen av”	3-4 informanter
”Halvparten av”	6-7 informanter
”Størstedelen av”	8-9 informanter
”Så godt som alle”	10-11 informanter

Begrepene ”alle”, ”kun en” eller ”kun to” betyr imidlertid hva det eksplisitt gir seg ut for. I tilfeller hvor ikke alle informantene har omtalt et emne, ikke har blitt stillet samme spørsmål fra intervjuers side, og hvor man da følgelig ikke kan inkludere alle informantene i en sammenlikning, er dette informert om. At ikke samtlige informanter ved noen tilfeller ikke har blitt bedt om å omtale samtlige emner er en konsekvens av intervjumetoden jeg benyttet – grunnlagt på semistrukturerte intervjuer med muligheter for spesielle oppfølginger underveis.

8.3 Indikatorskjemaets kategorier

Indikatorskjemaet bestod av følgende indikatorer, eller kategorier, som jeg i hovedsak har tatt utgangspunkt i for å sammenlikne og analysere materialet. I stor grad sammenfaller de med inndelingen av spørsmålene i intervjuguiden.

Bakgrunnsinformasjon:

1. Alder
2. Sivilstatus
3. Evt. Partners yrke
4. Barn
5. Oppvekststed
6. Nåværende bosted
7. Utdanning
8. Foreldres utdanning og yrke
9. Fartstid i bedriften
10. tidligere arbeidserfaring

Arbeid / utdanning. På arbeidsplassen

11. Trivsel og mestring på skolen
12. Bakgrunn for valg av yrke / utdanning
13. Guttedrøm
14. Uaktuelle yrker
15. Lønn – tilfredshet
16. Arbeidstittel på nåværende arbeidsplass
17. Rutinepreg mht. arbeidet
18. Viktig/verdier jobbmessig
19. Rangordning/hierarki på arbeidsplass
20. Fagorganisert
21. Vanlig å være fagorganisert?
22. Solidaritet på arbeidsplass
23. Blir arbeiderne hørt
24. Humor, samtaleemner
25. Viktige egenskaper i yrket/arbeidet
26. Yrke – sier det noe om person`
27. Arbeider – definisjon
47. Verdier i forhold til egne barn (utdanning)

Ulikhet i samfunnet

28. Du del av arbeiderklasse?
29. Kjennetegn ved typisk arbeider
30. Norge – et klassesamfunn
31. Ulikhet i samfunnet
32. Merokrati (alle like muligheter?)
44. Øk. makt = pol. makt
45. Janteloven
46. Overlegne folk

Fritid og livsstil

33. Fritidssysler
34. Ferie preferanser
35. Bil
36. Sport
37. X-antall tusen til disposisjon
38. Venner
39. Verdier
40. Arbeidskamerater utenom arbeidet?
41. Uaktuelt vennemateriale
42. Harry-tur
43. Vise rikdom
48. Symbolisere med klesstil

Samfunn / politikk

49. Politikk / samfunn. Engasjement
50. Stemte ved valget
51. Hvilket parti?
52. Aviser, nyheter
53. Skatter, avgifter
54. Snyte på systemet
55. Frp – for folk flest
56. Innvandrepolitikk
57. Sympati for
58. Hjelp nasjonalt vs. u-landshjelp
59. Øk. vekst / miljøvern
60. Privat / off. innblanding
61. Homofile – samme rettigheter
62. Svart arbeid

Tilbakeblikk – livssituasjon generelt

63. Tilfredshet med livssituasjon
64. Opplevelse av valgfrihet (i forhold til yrke / utdanning)
65. Lite eller ingen utdanning – lukkede dører?
66. Det gode liv
67. Viktige verdier
68. Hva liker du best ved deg selv?
69. Annet / egne tilføyelser

8.4 Formaliteter rundt intervjuprosessen

8.4.1 Godkjenning av undersøkelsesopplegg fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Rune Sakslind
Sosiologisk institutt
Universitetet i Bergen
Rosenbergsgaten 39
5015 BERGEN

Vår dato: 26.10.2007

Vår ref.: 17570 / 2 / SM Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 24.09.2007. Meldingen gjelder prosjektet:

17570	<i>Arbeiderklasseidentitet – og kultur i det senmoderne samfunn blant unge menn i typiske arbeiderklasseyrker</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Bergen, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Rune Sakslind</i>
<i>Student</i>	<i>Thale Jacobsen Åsli</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/melding/pvo_endringsskjema.cfm. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/register/>

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2008, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Siv Midthassel

Kontaktperson: Siv Midthassel tlf: 55 58 83 34
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Thale Jacobsen Åsli, Allégt. 12, 5007 BERGEN

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Deltakelse fra informanter er basert på samtykke, jf. personopplysningsloven § 8 første ledd. Det legges til grunn at utvalget informeres om alle sider av prosjektet, jf. informasjonsskriv av 26.10.2007.

Det registreres opplysninger om foreldres utdanning og yrke. Ombudet finner at denne behandlingen kan hjemles i personopplysningsloven § 8 d).

Opptak behandles elektronisk. Opplysninger anonymiseres ved transkribering ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserbare opplysninger fremgår. Informantene gis fiktive navn, men disse vil ikke vise til en navneliste.

Datamaterialet anonymiseres ved prosjektslutt ved at opptak slettes. Prosjektslutt er satt til 30.06.2008

8.4.2 Forespørsel til informantene med følgebrev fra veileder

Thale Jacobsen Åsli
Allégaten 12
5007 Bergen

Mob.: 97682910
E-post: Thale.Asli@student.uib.no

20. oktober 2007, Bergen

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt

Mitt navn er Thale Jacobsen Åsli, og jeg er mastergradsstudent i sosiologi ved universitetet i Bergen. I arbeidet med min mastergradsoppgave tar jeg for meg å undersøke hvordan det å arbeide i manuelle industriarbeideryrker bidrar til identitetsdannelse - og selvopprettholdelse hos unge menn i det senmoderne samfunn. Det er i denne sammenheng jeg lurer på om du kunne være interessert i å delta i et intervju.

Jeg fant fram til deg ved å kontakte bedriften og personalavdelingen der du jobber. Utvalgskriteriene har altså vært at du er en ung mann ansatt i et manuelt industriyrke.

Informasjon om forskningsprosjektet

Formålet med prosjektet er å undersøke hvordan yrkessituasjonen som ansatt i et industriarbeideryrke påvirker identitetsdannelse og verdisyn, og hvorvidt det kan spores felles kulturelle mønstre og identiteter i denne gruppen i dagens samfunn.

Om den praktiske gjennomføringen – intervjuet

Intervjuet vil bli foretatt så snart som mulig, og du kan selv velge hvor det skal finne sted, så lenge det er på forholdsvis stille og støyfritt sted. Jeg regner med at intervjuet vil ta ca. en time og det er ønskelig å ta det opp på lydbånd.

Resultatet – den ferdige masteroppgaven

Jeg er i arbeidet med et forskningsprosjekt som dette underlagt taushetsplikt og følgelig vil all informasjon som fremkommer av intervjuet bli behandlet konfidensielt. Kun meg selv og min veileder Rune Sakslind vi har tilgang til datamaterialet. Datamaterialet anonymiseres og opptak slettes sommeren 2008. Opplysninger som fremgår i masteroppgaven vil ikke kunne føres tilbake til enkeltpersoner. Masteroppgaven, vil være tilgjengelig for deg gjennom universitetsbiblioteket og gjennom databasen for ferdigstilte masteroppgaver ved Universitetet i Bergen, Bergen Open Research Archive (BORA) (<https://bora.uib.no/>).

Prosjektet er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk Samfunnsvitenskapelige datatjeneste A/S, og vil rette seg nøye etter samfunnsvitenskapelig forskningsetikk.

Deltakelse i intervjuet er frivillig og du kan trekke seg underveis uten å måtte begrunne dette. Jeg er svært takknemlig hvis du kan avsette tid til å delta.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål kan du henvende deg via e-post eller telefon til meg eller min veileder :

e-post: Thale.Asli@student.uib.no , Mob.: 976 82 910
e-post rune.sakslind@sos.uib.no . Telefon: 55 58 91 50

Med vennlig hilsen

Thale Jacobsen Åsli

UNIVERSITETET I BERGEN

SOSIOLOGISK INSTITUTT

Rosenbergsgaten 39
5015 Bergen

Telefon: 55 589150
Fax: 55 589199

Rune Sakslind
Førsteamanuensis
Direkte telefon: 55 58 91 54
E-post: rune.sakslind@sos.uib.no

Bergen, 23.10.2007

Om Thale Åslis mastergradsprosjekt

Thale Åsli ønsker i sin oppgave å undersøke hvilke verdier og sosiale identiteter som er viktige for unge menn i arbeiderklasseyrker, og hvilke holdninger til arbeid og til samfunnsspørsmål disse unge er bærere av. Et sentralt spørsmål er hvorvidt det er mulig å spore felles kulturelle mønstre for de unge i denne gruppen, og om disse mønstre er sammenliknbare med funn fra tilsvarende undersøkelser i Norge og i andre land. Det viktigste datamaterialet i prosjektet vil være fra åpne intervjuer med unge arbeidere.

Undertegnede er Åslis faglige veileder. Det vil bli lagt vekt på å sikre anonymitet i prosjektet. Det er kun student og veileder som vil ha adgang til det kildematerialet som samles inn. Begge er underlagt bestemmelsene om taushetsplikt for forskere i forvaltningsloven. Båndutskrifter/referater fra intervjuene vil bli anonymisert eller makulert når arbeidet med undersøkelsen er over. Prosjektet er godkjent av Datatilsynet. Intervjuarbeidet planlegges gjennomført i løpet av høsten 2007. Den ferdige oppgaven vil være tilgjengelig på Universitetsbiblioteket og vil foreligge i fulltekstversjon på nettsidene til Universitetet i Bergen, Bergen Open Research Archive (BORA) (<https://bora.uib.no/>).

Dersom du ønsker ytterligere opplysninger om prosjektet kan du henvende deg til Thale Åsli* eller til undertegnede. Medvirkning i undersøkelsen er naturligvis frivillig (og det er lov å ombestemme seg selv om en først har sagt ja, og innsamlede opplysninger vil da kunne bli slettet). Men prosjektet er helt avhengig av velvilje fra unge som vil være informanter og la seg intervju. Vi er derfor svært takknemlige hvis du kan avsette tid til å delta.

Med vennlig hilsen

Rune Sakslind

* Thale Åsli,
Allégaten 12
5007 Bergen
Epost: thale.asli@student.uib.no
Mob: 97682910

8.5 Intervjuguide

Intervjuguide

Bakgrunnsinformasjon, generell livssituasjon:

1. alder
2. sivil status
3. bosted/form
4. oppvekststed
5. utdanning
6. yrke
7. foreldrenes utdanning og yrke

Skole, utdanning, militæret

8. Hva slags videregående linje gikk du på?
9. Trivdes du på skolen? Hva var favorittfagene?
10. Har du tatt høyere utdanning/ hatt planer om det?
11. Har du gått på/ hatt lyst til å gå på folkehøgskole
12. Har du vært i militæret? Hvordan syns du det var?

Arbeidssituasjon, arbeidets status:

13. Hvorfor valgte du denne/dette utdanningen/yrket. Er det noen type yrker du absolutt ikke kunne tenke deg å ha?
14. Hva er viktigst i forbindelse med valg av jobb? (f.eks. lønn, selvstendighet, arbeidsmiljø, kilde til selvrealisering etc.) Syns du at du har mye frihet i jobben din?
15. Hvor lenge har du hatt denne jobben? Har du "avansert i gradene" etter at du begynte her? Ønsker du mer utfordringer, stige i gradene? Tror du at du er på denne arbeidsplassen om 5/10 år?
16. Er du fornøyd med lønnen? Syns du den står i forhold til arbeidet du utfører? Syns du arbeidet har for lav lønn i forhold til andre yrker?
17. Hvordan er arbeidsmiljøet?
18. Hva snakker du med arbeidskameratene om på jobb? Stort skille mellom yngre og eldre? (Aldershierarki)
19. Er du fagorganisert? Er det mange av kollegaene dine som er fagorganisert?
20. (Hva skal til for å være og bli god i den jobben du gjør? Hva er viktige egenskaper hos en ----?)
21. Hvis du tenker denne jobben i en større sammenheng, syns du at du gjennom jobben bidrar på en viktig måte til samfunnet?
22. Er du enig i at det ikke betyr noe hva slags jobb du har, så lenge du har en jobb og bidrar til samfunnet, - tar ansvar? Eller føler du at det sier mye om en person hva slags jobb man har?

Egen forståelse av arbeiderklasseyrke/kultur og arbeider(klasse)identitet

23. Vil du kalle deg selv for en arbeider? (Hvorfor/hvorfor ikke?) Hva vil du si kjennetegner en arbeider?
24. Hvis jeg sier 'arbeiderklasse', - hva tenker du da?
25. Tenker du at det eksisterer arbeiderklasse i Norge i dag? Evt. hva slags type arbeid er typisk arbeiderklasseyrker i dag (tror du at det er annerledes i dag enn før?)
26. Vil du si at du selv tilhører noen sosial klasse? Hvis ja, hvilken? Syns du det virker unaturlig å beskrive seg selv som del av en klasse, i så fall hvorfor? Tror du Norge er i ferd med å bli et klasseløst samfunn?

Fritid og avslapning

Hva liker du å gjøre på fritiden? Interesser.

27. Er du medlem i organisasjoner, menigheter, foreninger etc.

Helse/ mat

28. Trener du? En bestemt sport? Er du opptatt av å holde deg i form? Er du glad i å lage mat?

29. Går du ofte ut og spiser? På hva slags steder da?

Ferie

30. Hva var forrige feriemål? Hva slags type ferie liker du best? Hvorfor?

Forbruk.

31. Har du bil?

32. Hva bruker du penger på dersom du har penger "til overs"?

33. Hva prøver du selv å si med (kles)stilen din, - er du opptatt av klær og klesstil/mote og hvordan andre oppfatter deg?

Omgangskrets.

34. Er du ofte sammen med kamerater/ venninner? Hvordan ble du kjent med dem? Vil du si at dere har ganske like interesser og verdier? (sosial bakgrunn, yrke, skole, livssituasjon, interesser etc.).

35. Er du noe særlig sammen med arbeidskamerater på fritida?

36. Hva synes du er bra og viktige egenskaper med venner eller folk du omgås?

37. Kommer du på noen type folk du absolutt ikke kunne vært venner med? Hva er det med de? Hvordan er de forskjellige fra deg?

Verdier, moralsyn

Hva synes du om –

38. folk som tjener svært godt, og næringslivstopper som Kjell Inge Røkke etc. Nevne Reiten saken (28 mill. utbetalt i opsjoner). Syns du det er moralsk riktig/rettferdig av han å ta i mot så store pengesummer mens bedrifter i samme konsernet får beskjed om å spare inn millioner av kroner på budsjettene? Syns du det er for stor forskjell på hvor mye lønn folk får i dette landet?

39. Du har kanskje hørt om såkalte Harry-turer, om folk som drar til Sverige for å handle rimeligere matvarer og alkohol. Hva synes du om det?

40. hva synes du om folk som viser at de er rike, kjører rundt i dyre biler og går med store smykker etc.? (Som er opptatt av å vise sin rikdom)

41. Typiske metroseksuelle gutter/menn, som ser litt feminine ut, som går med "bling" (stor jukse-diamant) i øret (og noen sminker seg og) og er veldig opptatt av utseende og klær, og bruker masse penger på dette?

Politikk og samfunn. Verdier

42. vil du si at du er interessert i politikk, samfunnsengasjert? (Hvorfor (ikke)?) Er det noen politikere du har tillit til, og som du synes snakker om ting som angår deg?

43. Stemte du ved kommunevalget?

44. Leser du ofte aviser, hvilke?

45. Hva tenker du om skattene og avgiftene i dette landet?

46. Tror du mange utnytter trykkesystemet i Norge?

47. Hva synes du om politikere som Jens Stoltenberg og Jonas Gahr Støre? Vil du si deg enig i at de taler arbeidernes/'vanlige folks' sak?

9 Litteratur

- Alnæs, K. (2003). *Historien om Norge*. Oslo: Gyldendal.
- Alver, B. G., & Øyen, Ø. (1997). *Forskningsetikk i forskerhverdag: vurderinger og praksis*. [Oslo]: Tano Aschehoug.
- Andersen, S. A. (1991). "Arbejderidentitet idag", red. Fink, Hans og Hauge, Hans, *Identiteter i forandring*: Aarhus Universitetsforlag.
- Arbeiderpartiet. (2008). Arbeiderpartiets politikk. Retrieved 13.11.08, 2008, from <http://www.dna.no/dna.no/Arbeiderpartiets-politikk>
- Arbeidsmiljøloven. (2006). Retrieved 05.06.08, 2008, from <http://www.lovdata.no/all/hl-20050617-062.html>
- Atkinson, W. (2007). "Anthony Giddens as Adversary of Class Analysis". *Sociology*, 41(3), 533-549 Sage Publications.
- Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Berntzrød, S. B. (2003, 11.04.03). "Vil råde grunnen i Storgata". Retrieved 08.11.08, from <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article527426.ece>
- Birkelund, G. E. (2000). "Modernitetens flertydighet – økende individualisme eller stabil strukturell ulikhet?". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2/02 215-235. Universitetsforlaget.
- Bjørklund, T. (2007). "Fremskrittspartiets suksess og kulturell standardisering". *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2007, 2, 151-165. Universitetsforlaget.
- Bjørklund, T. (2008). Arbeiderklassetilørighet i Norge fra 1965-2001. *Sosiologisk tidsskrift*, 16(4), 341-361. Universitetsforlaget.
- Bjørnson, Ø. (1990). På klassekampens grunn (1900-1920). i *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, red. Edvard Bull, Arne Kokkvoll, Jakob Sverdrup ; billedredaktør: Lill-Ann Jensen, Tiden Norsk Forlag.
- Black_Design. (2008). Retrieved 22.11.2008, 2008, from <http://www.blackdesign.no/Om%20oss.aspx>
- Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: perspective and method*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Bottero, W. (2004). Class Identities and the Identity of Class. *Sociology* 2004; 38, 985-1003. Sage Publications.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften* (D. Østerberg, Trans.). Oslo: Pax.
- Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). "Beyond 'identity'". *Theory and Society*, 29, 1:47. Kluwer Academic Publishers.
- Christensen, K., Jerdal, E., Møen, A., Solvang, P., & Syltevik, L. J. (1998). *Prosess og metode: sosiologisk forskning som ferdighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Crompton, R. (1993). *Class and stratification: an introduction to current debates*. Cambridge: Polity Press.
- Crompton, R. (1998). *Class and stratification: an introduction to current debates*. Cambridge: Polity Press.
- Devine, & Savage, M. (2005). "The Cultural Turn, Sociology and Class Analysis" in F. Devine, M. Savage, J. Scott, R. Crompton (eds.). *Rethinking Class. Cultures, Identities and Lifestyle*, Palgrave, Macmillan.
- Devine, F. (1992). "Social Identities, Class Identity and Political Perspectives". *The Sociological Review*, 40(2), 229-252. Blackwell Publishing.

- Devine, F., & Savage, M. (2000). "Conclusion: Renewing Class Analysis", in R. Crompton, F. Devine, M. Savage and J. Scott (eds). *Renewing Class Analysis* Palgrave Macmillan.
- Egeland, J. O. (2007a, 10.01.08). Elitenes elendighet. *Dagbladet.no*, from <http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/12/21/521878.html>
- Egeland, J. O. (2007b, 10.01.08). Landet slår sprekker. *Dagbladet.no*, from <http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/12/10/520721.html>
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Fagerheim, S. J. (2006). *Det verdige mennesket i den øvre middelklassen: en studie av symbolske grenser*. [S.J.Fagerheim], Bergen.
- Ferguson, I., Lavalette, M., & Mooney, G. (2002). *Rethinking welfare: a critical perspective*. London: Sage.
- Fjeld, D. I. (2007). "Arbeiderklassen hopper av". Retrieved 14.02, 2007, from <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article1641920.ece>
- Flyvbjerg, B. (2004). Five Misunderstandings about Case-Study Research. *Sosiologisk tidsskrift*, 2/04, 117-143. Universitetsforlaget.
- Follo, G. (2003). *Grenselinje-landet - grensehandel mellom handel og tur*. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning, Rapport 2/03.
- Fremskrittspartiet. (2008). Fremskrittspartiets historie. Retrieved 06.11.08, 2008, from http://www.frp.no/Innhold/FrP/Om_FrP/Historie/
- Frønes, I., Heggen, K., & Myklebust, J. O. (1997). *Livsløp: oppvekst, generasjon og sosial endring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Furre, B. (2000). *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet - frå vokstervisje til framtidstvil*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Giddens, A. (1996). *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Giddens, A. (1997). *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax.
- Gooderham, P., & Ringdal, K. (1995). "Klassestruktur, lønnsulikhet og klasseidentifikasjon I Norge. En sammenlikning av Wrights og Goldthorpes klassemodeller" *Tidsskrift for samfunnsforskning* 3/95, 289-315. Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1989a). Fra sosial ulikhet til livsstilskonkurrans? En sosialantropologs refleksjoner over levekårsbegrepet og fremtidig levekårsforskning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 30, 145-160. Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1989b). *Kultur og hverdagsliv: på sporet av det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (1998). "Det mangfoldige Norge". *Bergens Tidene*. Retrieved 05.12.2008, from <http://www.bt.no/meninger/debatt/article186108.ece>
- Hatterud, B. (2006). Hvorfor råner ikke kulturradikalere? *Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsproblemer*, 2 - 2006, 54-60. Universitetsforlaget.
- Hellevik, O. (1996). *Nordmenn og det gode liv: Norsk monitor 1985-1995*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, G. (1975). *Om ulikhetens reproduksjon*. København: Christian Ejlers Forlag.
- Haarstad, H. (2007, 11.11.2007). Folk flest. *Dagbladet : Sterke Meninger*,
- Kern, H., & Schumann, M. (1984). "Work and Social Character: Old and New Contours". *Economic and Industrial Democracy*, 5, 51-71 Sage.
- Kjeldstadli, K. (1996). Historiens gang fra barbari til sivilisasjon. Gustav Johansen ser tilbake. *Arbeiderhistorie 1996 : årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, 1996*, 4-23 Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.
- Korsnes, O., Andersen, H., & Brante, T. (1997). *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforl.

- Kunnskapsdepartementet. (2008). Videregående opplæring. Retrieved 04.11.08, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/Videregaende-opplaring.html?id=87102>
- Kunnskapsforlaget (Ed.) (2008) Kunnskapsforlagets blå språk - og ordboktjenester. Kunnskapsforlaget.
- Kvale, S. (1996). *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Lamont, M. (1992). *Money, morals and manners: the culture of the French and American upper-middle class*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Lamont, M. (2000). *The dignity of working men: morality and the boundaries of race, class, and immigration*. New York: Russell Sage Foundation ; Harvard University Press.
- Larsen, S. U. (1999). *Teori og metode i samfunnsfaga*. Oslo: Samlaget.
- Lorenz, E. (1972). *Arbeiderbevegelsens historie del 1: en innføring : Norsk sosialisme i internasjonalt perspektiv*. Oslo: Pax forlag.
- Lysgaard, S. (1961). *Arbeiderkollektivet: en studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Marsdal, M. E. (2007). *Frp-koden: hemmeligheten bak Fremskrittspartiets suksess*. Oslo: Manifest.
- Marsdal, M. E. (2008). "Intellektuelle evner". *Klassekampen* Retrieved 07.06.08
- Marsdal, M. E., & Wold, B. (2005). *Tredje venstre: for en radikal individualisme*. Oslo: Oktober.
- Marshall, T. H. (1963). *Citizenship and social class*. London: Pluto Press.
- Marx, K. (1976). *Marx i ett bind* (T. Rønnow, Trans.). Oslo: Pax.
- Marx, K., & Engels, F. (1848). *The Communist Manifesto*: Harmondsworth: Penguin, 1967.
- Nenseth, V., & Hjorthol, R. (2007). *Sosiale trender betydning for bilbruk. TØI-rapport 874/2007* Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Nielsen, H. K. (1991). "Identitet i bevegelse"
In H. Fink & H. Hauge (Eds.), *Identiteter i forandring*: Aarhus Universitetsforlag.
- Nilsen, & Østerberg, D. (1998). *Statskvinnen: Gro Harlem Brundtland og nyliberalismen*. Oslo: Forum Aschehoug.
- Nilsen, Ø. (2003). "Hvorfor vokser Fremskrittspartiet i styrke". *Aftenposten* Retrieved 05.06.08, from <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article537109.ece>
- NOU. (1995 (26)). Barneombud og barndom i Norge
Evaluering av barneombudsordningen og utredning om organiseringsformer for barn og ungdom. Retrieved 09.10.08, from <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/NOUer/1995/NOU-1995-26/7/2.html?id=338197>
- Offe, C. (1985). *Disorganized capitalism: contemporary transformations of work and politics*. Cambridge: Polity Press.
- Olaisen, J. (1996). *Pluralism or positivistic trivialism: criteria for a clarified subjectivism*. Sandvika: Norwegian School of Marketing.
- Olstad, F. (1991). *Arbeiderklassens vekst og fall: hovedlinjer i 100 års norsk historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Overrein, A. (2007, 28.04). Lojalitet og misnøye. *Klassekampen*,
- Pakulski, J., & Waters, M. (1996). *The death of class*. London: Sage.
- PaxLeksikon (Ed.) (1976-82) PaxLeksikon. Oslo: NorgesLexi.
- Pedersen, W. (1996). "Marginalitet - arbeiderklassens sårbare sønner" i Øia T. (red). *Ung på 90-tallet*, Cappelen Akademisk Forlag as/UNGForsk. Oslo.
- Prang, R. A. (2005, 11.12.2005). Nordmenn smugler i protest. Retrieved 11.12, 2005, from http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_ostfold/5311348.html

- Reay, D. (1998). *Class Work: Mothers' Involvement in their Children's Primary Schooling*. London: UCL Press.
- Sakslind, R. (2007). "Kunnskap og klasseanalyse. Middelklasseproblemet og samfunnsformasjonen". In O. I. Hjellbrekke, Sakslind (red): (Ed.), *Arbeid, kunnskap og sosial ulikhet*: Unipub.
- Sarlvik, B., & Crewe, I. (1983). *Decade of Dealignment: The Conservative Victory of 1979 and Electoral Trends in the 1970's*: Cambridge University Press: Cambridge.
- Saunders, P. (1987). *Social Theory and the Urban Question*: Unwin Hyman: London.
- Savage, M. (2000). *Class Analysis and Social Transformation*. Buckingham: Open University.
- Savage, M., Bagnall, G., & Longhurst, B. (2001). "Ordinary, Ambivalent and Defensive: Class Identities in the Northwest of England". *Sociology*, 35(4), 875–892. Sage Publications.
- Schiefloe, P. M. (2003). *Mennesker og samfunn: innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforl.
- Scott, J. (1996). *Stratification and power: structures of class, status and command*. Cambridge: Polity Press.
- Seljestad, L. O. (1997). *Arbeidsløyse som ressurs. Nye vegar til arbeid og identitet*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Seljestad, L. O. (2003). "Frisatt eller forankra". *Sosiolog-nytt* 2/03, 7-18. Norsk sosiologforening.
- Skarpenes, O. (2007a). Den "legitime kulturens" moralske forankring. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2007 nr. 04, 531-558. Universitetsforlaget.
- Skarpenes, O. (2007b). Middelklassen og kulturen. *Klassekampen*,
- Skeggs, B. (1997). *Formations of Class and Gender*. London: Sage.
- Sorokin, P. (1941). "Materialitet og symboler" i Østerberg, Dag (red.). *Handling og samfunn. Sosiologisk teori i utvalg*, Oslo 1990: Pax Forlag.
- Storstad, O. (2003). *Grensehandel - forbrukerfest eller politisk protest*. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Thomassen, A. (1996). Postmodernitet, mediekultur og konsumkultur *Sosiologisk Årbok 1996*, 2, 213-237. Oslo: Novus Forlag.
- Wagner, P. (1994). *A sociology of modernity: liberty and discipline*. London: Routledge.
- Weber, M. (1990). *Makt og byråkrati: essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oslo: Gyldendal.
- Wright, E. O. (1980). Varieties of Marxist Concepts of Class Structure. *Politics & Society*, 3/1980, 323-370. Sage Publications.
- Zweig, F. (1961). *The Worker in an Affluent Society*: Heinemann: London.
- Aardal, B., Valen, Henry og Karlsen, Rune. (2002). "Aldri har så mange skiftet parti". *Samfunnsspeilet* nr. 2, 2002, Statistisk sentralbyrå.